

Черниця

Дені Дідро

(З французької переклав Валеріан Підмогильний)

Якщо маркіз де Круамар відповість мені, його відповідь стане першими рядками цього оповідання. Перед тим як написати йому, я про нього розвідала. Він – світська людина, відзначився по службі; літній, був одружений; має дочку і двох синів, яких любить і які люблять його. Родовитий, освічений, розумний, знається на мистецтві, на вдачу дуже своєрідний. Мені хвалили його чулість, честь і чесність. З того глибокого інтересу, що він виявив до моєї справи, і з усього того, що мені про нього казали, я побачила, що, звернувшись до нього, аж ніяк не схибила. Але годі сподіватися, що він візьметься змінити мою долю, не знаючи, хто я така. З цієї причини й постановила я перебороти своє самолюбство та огиду й розпочати оці записки, де без хисту й уміння, з дитячою простотою своїх літ і щирістю своєї вдачі змальовую частину свого нещастя. Може, заступник мій того зажадає, а може, й мені самій у голову спаде закінчити їх згодом, коли далекі події вже притлумляться в моїй уяві, – тоді, гадаю, цей короткий підсумок їх і глибоке враження, що залишиться від них на все моє життя, допоможуть мені досить чітко їх пригадати.

Батько мій був адвокат. З матір'ю він побрався вже в літах, і з нею мав трьох дочок. Достатку в нього було більше ніж треба, щоб їх добре влаштувати, та для цього він мусив хоч би однаково любити їх, а сказати це про нього я аж ніяк не можу. Річ певна: розумом, обличчям, вдачею і здібностями я краща була від сестер, і це батькам моїм завдавало, як мені здавалося, прикрості. Ті переваги над сестрами, що дала мені природа й моя пильність, обертались для мене на джерело смутку, тому й бажала я ще з дитинства в усьому на них бути схожою, щоб і мене теж так, як їх, любили, жаліли, обдаровували та прощали. Коли скаже, було, хтось матері: у вас діти чарівні, то на мене ці слова ніколи не поширювались. Іноді я мала добру нагороду за ту несправедливість, але за похвалу, яку я діставала, мені було стільки клопоту, коли ми лишалися самі, що вже воліла я краще байдужості, образи навіть. Що більше прихильності виявляли до мене гості, то лихіші ставали батьки, коли гості розходились. О, скільки плакала я, що не народилася бридкою, грубою, дурною, гордовитою, одне слово, з усіма тими хибами, завдяки яким їх любили батьки! Я питала у самої себе: чому батько й мати, люди, зрештою, чесні, справедливі й побожні, такі несправедливі до мене? Сказати вам, пане? З окремих слів, якими спересердя прохопився батько, бо був він гнівливий, з деяких обставин, що належали до різних періодів мого життя, з балачок між сусідами і слугами я здогадувалася про причину їхньої неласки до мене, і це, слід сказати, навіть трохи виправдовувало їх у моїх очах. Може, батько мій не зовсім певен був щодо мого народження, може, я нагадувала своїй матері про якусь її провину, про невдячність людини, якій вона надто довірилася. Хіба я знаю? Та коли здогади ці й необґрунтовані, що я втрачаю, звіряючи їх вам? Це писання ви спалите, а я обіцяю спалити ваші

відповіді.

На світ ми з'явилися одна по одній невдовзі, тож і дорослими стали всі троє разом. Нагодилися женихи. За старшою сестрою упадав один чарівний юнак. Я помітила, що наклав оком він на мене, а вона була весь час лише приводом, щоб з'являтися в нас. Я розуміла, яку біду може накликати на мене його увага, тому й розказала про це матері. Мабуть, за все моє життя я тільки це й зробила їй приємного, і ось яка була мені винагорода. Днів за чотири, у всякому разі днів за кілька, мені сказали, що для мене знайшли місце в монастирі, і наступного дня мене відвезли туди. Я так зле почувалася в батьківській господі, що ця подія мене не засмутила, і я пішла до монастиря св. Марії^[1] – то був мій перший монастир – дуже радо. Тим часом юнак, що залицявся до моєї сестри, скоро забув мене й одружився з нею. Звати його К***; він нотар, живе в Корбелі й живе поганенько. Друга моя сестра вийшла за Бомона, паризького торговця шовком, і живе з ним добре.

Коли сестри мої влаштувалися, я думала, що згадають і про мене і що я невдовзі вийду з монастиря. Мені було тоді шістнадцять з половиною. Сестрам дали чималий посаг. Я сподівалася, що й моя частина буде не гірша за їхню. У голові моїй роїлися принадли плани, аж ось мене покликали до приймальні. То був отець Серафим, духівник моєї матері. Був він і моїм духівником, тому й неважко було йому пояснити причину свого візиту: ішлося про те, щоб я взяла постриг. Я аж скрикнула на цю дивну пропозицію і сказала йому відверто, що ніякої прихильності до чернецтва не відчуваю.

– Тим гірше, – сказав він, – бо ваші батьки все віддали вашим сестрам, і вже не знаю, що вони можуть для вас зробити в теперішній своїй скруті. Поміркуйте, панно: муситимете або лишитися назавжди в цьому монастирі, або поїхати десь у провінційний, де вас приймуть за скромну плату. З нього ви вийдете тільки по смерті батьків, якої доведеться, може, й довго чекати...

Я гірко нарікала, обливалася слізьми. Настоятельку попередили, вона чекала мене біля приймальні. Годі казати, яка я була збентежена.

– Що це з вами, люба дитино? (Вона краще за мене знала, що трапилось.) Вам, я бачу, не по собі! Такий розпач – мені аж страшно! Може, батька або матір втратили?

"Якби ж то!" – хотілось мені відповісти, кинувшись їй у обійми, але я тільки скрикнула:

– Лишенько! Немає в мене ні батька, ні неньки... Я – безталанна, яку ненавидять і живцем хочуть отут поховати!

Вона дала утишитись моему пориву, перечекала, поки заспокоюся. Я розказала їй ясніше, про що саме мені оповіщено. Вона нібито зворушилася, пожаліла мене, підбадьорила, щоб я не згоджувалась на те, до чого в мене немає нахилу, пообіцяла просити, умовляти, клопотатися.

Ох, пане, які ті настоятельки монастирські облудні!.. Ви про це й гадки не маєте.

Справді, вона написала. Вона знала, яка буде відповідь, показала мені її, і лише геть згодом я навчилася сумніватися в її щирості. Тим часом вийшов термін, що дали мені на роздуми. Вона прийшла сказати мені про це зі смутком, чудово вдаванним.

Спочатку помовчала, потім кинула мені кілька співчутливих слів, що з них я зрозуміла вже й решту. Знову дала я волю розпачу, та це вже востаннє. Уміти стримуватись – то велике вміння! Потім вона сказала, справді таки, гадаю, плачучи:

– Так, ви покидаєте нас, дитино моя! Не побачимося вже, моє серденько... – та інше, чого я не почула. Я впала на стілець, мовчала, ридала, завмирала, схоплювалася, кидалася до стіни, виливала скорботу свого серця. Отаке зо мною коїлося, коли вона промовила:

– А чого б вам однієї речі не зробити? Слухайте, та тільки не кажіть, що я вам пораду давала. Покладаюся на вашу непорушну скромність, бо нізачо у світі не хочу, щоб мені чим-небудь докоряли. Що від вас вимагають? Щоб ви взяли послушенство? А чому б вам і не взяти? До чого це вас зобов'язує? Ні до чого, ну, ще два роки з нами поживете. Не знати, хто помре, а хто житиме. Два роки – час чималий, за два роки багато що може трапитися.

І разом з облесною цією мовою – щедрі ласки, дружні нарікання, ніжне лукавство. Я знала, де я є, не знала, куди мене повезуть, і дала себе переконати. Тож вона написала батькові. Її лист був гарний, кращого й не треба! Не потаїла вона ні моїх мук, ні горя, ні скарг. Запевняю вас, що й хитрішу від мене дівчину той лист ошукав би. Проте наприкінці в ньому писалося про мою згоду. Як хутко все приготували! Призначили день, пошили схиму. Настав момент церемонії, так що тепер між тими подіями я не помічаю ніякісінької перерви.

Забула вам сказати, що бачилася з батьками й не спинялася ні перед чим, щоб їх зворушити. Але вони були непохитні.

Напучував мене доктор Сорбонни, абат Блек, а постриг давав єпископ Алепський. Ця церемонія сама по собі вже невесела, а того дня була й зовсім сумна. Хоч мене й підтримували натовпом черниці, не раз, не раз підгиналися в мене коліна, і я мало не падала на приступки вівтаря. Нічого не чула, нічого не бачила, у голові запаморочилось. Мене вели, я йшла, мене питали й відповідали за мене. Зрештою, жорстока церемонія скінчилась, усі розійшлися, і я лишилася серед отари, до якої мене допіру прилучили. Товаришки оточили мене, обіймали, казали:

– А дивіться, сестри, яка вона гарна! Як відтіняє покривало її білу шкіру! Як личить їй пов'язка! Як округляє її обличчя! Як схима облягає стан і руки!..

Я чи й чула їх, бо була безпорадна. Проте мушу признатися, коли лишилася наодинці із собою у своїй келії, пригадала їхні лестощі, не могла стриматися, щоб не перевірити їх у своєму люстерку, і мені здалося, що вони не зовсім недоречні.

Цей день провадиться з пишнотою: для мене її ще збільшили, але на неї я зовсім не зважала. Проте всі вдавали, що навпаки якраз, і казали мені це, хоч ясно було, що воно зовсім не так. Увечері по молитві до мене в келію завітала настоятелька.

– Не знаю вже, – сказала вона, подивившись на мене, – чому вам одіж ця така відразна – вам у ній чудово, ви чарівна. Сестра Сюзанна – прегарна черниця, тепер вас ще більше любитимуть. Ану, пройдіть... Не досить рівно тримаєтесь, не треба горбитись отак...

Вона показала, як тримати голову, ноги, руки, стан. Це було щось ніби лекції Марселя[2] з чернечої Грації, бо кожен стан свою має. Потім сіла й сказала:

- Гаразд, а тепер поговорімо трохи про серйозне. Отже, маємо два роки. Батьки ваші можуть передумати. Ви самі, може, схочете лишитися тут, коли вони захочуть вас забрати. У цьому нема нічого неможливого.

- Не думаю так, паніматко.

- Ви довго прожили серед нас, але нашого життя ще не знаєте. Воно, певна річ, важке, але має і свої приємності...

Ви й самі добре уявляєте, що вона казала мені про світ і монастир - про це скрізь пишуть, і скрізь однаково, бо, слава Богу, начиталась я предосить теревенів, що їх ченці розводять про свій стан, який вони добре знають і ненавидять, супроти світу, який вони люблять, ганьблять і не знають.

Про своє послушення докладно не розповідатиму. Коли б додержувати його з усією суворістю, його не можна було б витримати, але в монастирському житті це найкращий час. Годі знайти сестру вибачливішу, як мати-послушниця. Її завдання - уберегти вас від усіх тернів становища. Це - найтонший і найвправніший курс зваблення. Вона згущує темряву навколо вас, заколисує, присипляє, упокорює, заворожує. До мене наша мати зокрема прихилилася. Не думаю, щоб якась молода й недосвідчена душа встояла проти цього згубного мистецтва. У світі є свої безодні, але не уявляю, що в них так легко можна скотитися. Коли я чхну, було, двічі підряд, мене звільняли від відправи, праці, молитви. Я лягала раніше й пізніше вставала - правило скасовувалося для мене. Уявіть, пане, бували дні, коли я жадала лишитися тут назавжди.

У світі не трапляється жодної історії, про яку тут не говорили б - правду прикрашають, додають брехні, а потім без кінця славлять Бога й дякують йому, що захистив нас від таких ганебних пригод. Проте наближався час, що його я сама іноді пришвидшувала своїми бажаннями. Тоді я стала мрійною, відчула, що прокинулась і зростає моя огида. Я сповідала її настоятельці або нашій матері-послушниці. Ці жінки добре мстяться за нудьгу, якої ви завдаєте їм, бо не треба думати, що їх дуже тішить лицемірна роль, яку вони грають, і ті дурниці, які вони мусять вам казати, - зрештою, їм це так увіряється і обридає! Але вони згоджуються на це, і то за тисячу екю, що перепадає їм у монастирі. Задля цієї важливої мети вони й брешуть усе життя та готують молодим простушкам на сорок-п'ятдесят років відчаю, а може, й вічну муку; бо то певна річ, пане, що на сотню черниць, які помирають перед п'ятдесятьма роками, всі сто - на пекло приречені, не згадуючи вже тих, що на ці роки збожеволіли, здуріли й ошаліли.

Якось одна така вирвалася з келії, де її було замкнено. То була година мого щастя чи нещастя - залежно від того, як ви, пане, зі мною вчините. Ніколи я не бачила нічого гидкішого. Вона була розпатлана, майже гола; тягла свої кайдани, очі були безтямні, вона рвала на собі волосся, била кулаками в груди, бігла, вила, кляла страшенно сама себе й інших, шукала вікна, щоб викинутись. Жах пройняв мене, я геть уся затремтіла,

побачила свою власну долю в цій безталанній і зразу у своєму серці поклала, що тисячу разів помру краще, ніж з такою долею житиму.

Про моє враження від цієї події здогадалися й визнали за потрібне запобігти йому. Про цю черницю мені розповіли он скільки всякої смішної і суперечної брехні: що й прийняли її вже несповна розуму, що в критичний час^[3] її жах великий охопив, що видива почали їй маритись, що вона гадала, ніби з янголами має стосунки, що читала згубні книжки, що чула проповідників, занадто суворих у моралі, які так налякали її Судом Божим, аж вона й зовсім побавилася глузду; що бачила лише чортів, пекло й геєну вогненну; що вони всі через неї нещасні, що це річ нечувана, що ніколи в монастирі такого не бувало і ще не знати що. Це на мене аж ніяк не вплинуло. Щомить божевільна черниця ставала переді мною, і я знову й знову заприсягалася, що обітниці не дам ніколи.

Ось настала і хвилина, коли треба було показати, чи зумію я встояти на слові. Якось уранці по відправі до мене зайшла настоятелька. Вона тримала листа. На обличчі в неї була туга й пригнічення; руки в неї опадали, здавалось, лист той був їм не під силу. Вона дивилася на мене, до очей їй мов би сльози підступали. Вона мовчала, я теж – вона чекала, щоб я перша заговорила. Мені хотілося, але я стрималася. Вона запитала, як я себе почуваю, сказала, що відправа була сьогодні дуже довга, що я трохи кашляла, що виглядаю недужою. На все це я відповіла:

– Ні, паніматко.

Вона все тримала листа в спущеній долі руці, розпитуючи, поклала його собі на коліна й напівзакрила рукою; потім, закинувши про мого батька, про матір і побачивши, що я про той папір нічого не питаю, сказала:

– Ось лист...

На цьому слові серце моє закалатало, і я додала уривчасто тремтячими устами:

– Він від матері?

– Так. Ось читайте...

Я трохи оговталася, взяла листа, почала читати досить твердо, та дедалі жах, обурення, гнів, злість – різні пристрасті забуяли в мені, голос мій змінився, обличчя мінилося, тіло смикалося. Іноді я насилу тримала той папір або так тримала, ніби хотіла подерти, а то міцно стискала, мов хотіла зібгати й геть викинути.

– Ну, дитино моя, що ми відповімо на це?

– Ви знаєте, паніматко.

– Ні, не знаю. Часи нещасливі, ваша родина зазнала втрат, справи ваших сестер розлагоджені, в однієї і в другої багато дітей. Коли віддавали їх, то всього збулися, а тепер зовсім занепадають, підтримуючи їх. Батьки вас улаштувати не можуть; ви пішли в послушниці, вони витратились, бо цей крок ваш давав надію. У світі поширилась чутка про ваше майбутнє чернецтво. Зрештою, завжди розраховуйте на мою допомогу. Я ніколи й нікого не втягала в чернецтво. То становище й Бог кличе нас, а долучати до його голосу й свій – небезпечно. Я не говоритиму до серця вашого, якщо благодать йому ще нічого не сказала. Досі я не можу докорити собі за чуже нещастя, то не з вас

же починати, дитино моя, така люба мені! Я не забула, що перші кроки ви зробили з моєї намови, і не дозволю зловжити їх на те, щоб проти волі далі вас спонукати. Поміркуймо ж разом, порозуміймося. Ви хочете взяти чернецтво?

- Ні, паніматко.

- Не почуваєте ніякого нахилу до монастирського життя?

- Ні, паніматко.

- Не послухаєтесь батьків?

- Ні, паніматко.

- Чим же ви хочете бути?

- Чим хочете, тільки не черницею. Не хочу черницею бути, й не буду.

- Гарзд, не будете. Але подумаймо, що відповісти матері...

Ми обговорили відповідь. Вона написала й показала мені листа - він знову видався мені дуже гарним. Тим часом до мене прислали монастирського духівника, прислали й того доктора, що мене напучував, припоручили мене матері-послушниці, я побачилась була з єпископом Алепським, сперечалася зі святобливими жінками, що втрутилися в мою справу, хоч я й не знала їх, розмовляла раз у раз із ченцями та священиками, прийшов батько, сестри листа написали, наприкінці й мати з'явилася - я опиралася всьому. Проте призначили день мого постригу. Згоди моєї добивалися як і чим тільки можна, та, коли побачили, що годі її здобути, вирішили обійтися без неї.

Тоді замкнули мене в келію, наклали на мене мовчанку, відокремили від усіх, полишили на саму себе; і я ясно побачила, що мною задумали розпорядитися всупереч моїй волі. Проте становище моє було сумне - я не знала, скільки воно може тривати, чи кінчиться, не знала й того, що зі мною буде. У такій непевності я прийняла рішення, про яке ви, пане, судитимете, як самі захочете. Я не бачила нікого - ні настоятельки, ні матері-послушниці, ні товаришок своїх. Я покликала настоятельку й прикинулася, ніби схиляюся на волю батьків, але на думці мала покласти край цим утискам і прилюдно висловити свій протест проти задуманого насильства. Тож і сказала, що доля моя в їхніх руках, що розпоряджатися мною можуть по своїй волі, що коли вимагають від мене бути черницею, то я й буду.

По всьому монастирі радість пішла, до мене повернулася ласка з усіма лестощами й звабою. Бог, мовляв, моему серцю говорив, для цього високого стану я просто народилася. Цього не могло не бути, усі цього завжди сподівалися. Хіба ж виконує так пильно й невідступно свої обов'язки той, хто справді до них не призначений? Матері-послушниці ніколи не траплялося бачити вихованок з таким виразним покликанням. Мої чудноти, мовляв, дуже дивували її, але вона завжди казала матері-настоятельці, що треба на своєму стояти і воно минеться; що такі хвилини бували й у найкращих черниць, що це - навіяння лихого духа, який подвоює підступи свої тоді, коли ось-ось утратить свою здобич; що я звільнюся від нього, що далі мені будуть самі троянди, що обов'язки чернецтва будуть мені тим легші, бо я дуже їх перебільшувала, що раптове обтяження тягаря було ласкою неба, яке в такий спосіб послуговалось, щоб його послабити...

Мені дуже дивним здавалося, що та сама річ від Бога й від диявола походить залежно від того, з якого боку її розглядати. Таких обставин у релігії багато, і серед тих, що потішали мене, одні казали про мої думки, що то сатанинське підбурення, а другі – що то Боже натхнення. Те саме зло походить то від Бога, що випробовує нас, то від диявола, що нас спокушає.

Я трималася обачно, вважала, що сама за себе можу відповідати. Побачилася з батьком – він говорив зі мною холодно; побачилася з матір'ю – вона поцілувала мене; одержала привітальні листи від сестер і багато інших. Я дізналася, що промову скаже сен-роський вікарій Сорнен^[4], а обітницю мою прийме канцлер університету Тьеррі. До вечора знаменного дня все йшло гаразд, от тільки довідалася я, що церемонія має відбутися таємно, що людей на ній буде дуже мало, церковні двері будуть відчинені лише для родичів – тоді через воротарку я покликала всіх наших сусідів, своїх приятелів та приятельок. Мені дозволили навіть написати декому зі знайомих. Усі ці люди, яких не чекали, з'явилися. Довелося впустити їх. Зібралось їх майже стільки, скільки й треба було для мого наміру.

О, пане, яку ніч я перед тим пережила! Не лягала зовсім, сиділа на ліжку, прикликала Бога на допомогу, зводила до неба руки, брала його за свідка насильства, яке чинили наді мною, уявляла свою роль біля підніжжя вівтаря: молоду дівчину, що голосно протестує проти вчинку, на який нібито погодилася, обурення присутніх, розпач черниць, гнів батьків. О Боже, що зі мною буде?.. Вимовивши ці слова, я відчула млюсть у всьому тілі, впала непритомна в головах ліжка, потім коліна в мене затрусилися й зуби зацокотіли, потім у страшний жар мене кинуло, розум мій потьмарився. Не пригадую, щоб роздягалася й з келії виходила, а проте мене знайшли в самій сорочці долі коло настоятельчих дверей, нерухому, обмерлу. Про це я довідалася згодом. Мене віднесли до келії, і вранці коло мого ліжка зібралися настоятелька, мати-послушниця й так звані помічниці. Я була зовсім розбита. Мене почали розпитувати і з відповідей побачили, що я нічого нічого не знаю, що сталося, і мені про це нічого не сказали. Спитали, як я себе почуваю, чи не змінила я свого святого рішення і чи почуваю себе в стані знести втому цього дня. Я відповіла – так, і проти їхнього сподівання ніщо не розладилося.

Усе приготували ще напередодні. Задзвонили в дзвони, усім оповіщаючи, що нині мають зробити мене нещасною. Знову закалатало моє серце. Прийшли одягати мене. Тепер, коли пригадую всі ці церемонії, мені здається, що в них є щось урочисте й дуже зворушливе для молодії простачки, яку призначення не покличе деінде. Привели мене до церкви, відправили Святу Месу. Добрий вікарій, вірячи у впокорення, якого не було в мене, сказав мені довге повчання, де все було супроти того, що я думала. Дуже смішними виглядали його слова про моє щастя, красу, відвагу, ревність, запал і всі чудові почуття, що він у мені домислював. Контраст його хвали й кроку, який я мала зробити, схвилював мене – хвилинами брала мене непевність, але не надовго. Я ще краще себе почула від того, що мені бракує всього потрібного для гарної черниці.

Тим часом настала страшна хвилина. Коли треба було вийти на місце, де я мусила

виголосити свою обітницю, ноги в мене залякли. Дві товаришки взяли мене попід руки, я схилила голову на одну з них і поволокла. Не знаю, що діялося в душі у присутніх, але вони бачили молоду мрущу жертву, яку несуть на олтар. Звідусюди вихоплювалися зітхання й ридання, але серед них, я певна, не чути було ні батькових, ні материних. Усі стояли. Дехто з дівчат поставали на стільці, почепилися на ґратки. Настала глибока тиша, коли той, хто провадив церемонію, запитав:

– Маріє-Сюзанно Сімонен, обіцяєте казати правду?

– Обіцяю.

– Чи з власного бажання й доброї волі ви тут?

Я відповіла: ні, але черниці, що супроводили мене, сказали за мене: так.

– Маріє-Сюзанно Сімонен, чи даєте Богові обітницю чесноти, бідності й покорі?

Я на мить завагалася: священник чекав, і я відповіла:

– Ні.

Він перепитав:

– Маріє-Сюзанно Сімонен, чи даєте ви Богові обітницю чесноти, бідності й покорі?

Я відповіла йому твердіше:

– Ні, ні.

Він спинився й сказав мені:

– Отямтесь, дитино моя, і слухайте мене.

– Ви питаєте мене, – сказала я, – чи даю я Богові обітницю чесноти, бідності й покорі. Я вас цілком зрозуміла й відповідаю – ні.

І, повернувшись до присутніх, серед яких здійснювся великий гамір, я дала знак, що хочу говорити. Гамір ущух, і я сказала:

– Панове, а надто ви, мої батьки, беру вас за свідків...

На цьому слові одна з сестер спустила на ґратах завісу, і я побачила, що говорити далі річ марна. Черниці оточили мене, закидали докорами. Я слухала їх мовчки. Мене відвели до келії і замкнули.

Там, на самоті, поринувши в міркування, я почала заспокоюватися душею. Пригадувала свій учинок і не каялася. Бачила, що після бучі, що я вчинила, мене не зможуть надовго тут залишити, а може, й зовсім не зважаться віддати до монастиря. Я не знала, що зі мною зроблять, але найгірше мені було б стати черницею проти своєї волі.

Довгенько до мене ніхто й слова не промовив. Ті, що приносили мені їжу, заходили, ставили мені обід додолу й мовчки виходили. Через місяць мені дали світську одіж, монастирську я скинула. Прийшла настоятелька й сказала йти з нею. Я вийшла з нею за монастирську браму. Там я побачила карету, а в ній свою матір, що чекала мене. Я сіла навпроти неї, карета рушила. Якийсь час ми сиділи віч-на-віч, не мовлячи слова. Я спустила очі й не зважувалась глянути на неї. Не знаю, що діялося в мене в душі, та раптом я кинулася їй до ніг і схилила голову їй на коліна. Не казала нічого, тільки ридала й захилюлася. Вона грубо відіпхнула мене. Я не підвелася. З носа у мене пішла кров. Я схопила силоміць одну її руку і, поливаючи її слізьми та кров'ю, припавши

устами до тієї руки, цілувала її та приказувала:

- Ви ж мати мені, я дитина ваша...

А вона відповіла мені, пхнувши мене ще дужче й вирвавши свою руку з моїх:

- Встань, нещасна, встань!

Я послухалася, сіла й насунула капелюх на обличчя. В її голосі було стільки владності й твердості, що я мусила, здавалось мені, сховатися від її очей. Сльози й кров, що йшла з носа, змішувалися, текли по руках, вкрили мене всю, але я не помічала цього. З кількох слів, що вона промовила, я зрозуміла, що забруднила їй сукню й білизну, і це не до вподоби їй.

Приїхали додому. Тут мене зразу ж повели до кімнатки, приготованої для мене. Я знову впала перед нею навколішки на сходах, схопила її за вбрання, але тільки на те й здобулася, що вона повернула до мене голову й глянула на мене, обурено ворухнувши головою, ротом і очима, - ви це уявите краще, ніж я зумію розповісти.

Я ввійшла до своєї нової в'язниці, де пробула півроку, щодня марно просячи ласки поговорити з нею, побачити батька чи написати йому. Мені приносили їсти, прибирали. У свята служниця водила мене до меси й мене знову замикала. Я читала, працювала, плакала, співала іноді. Отак і збігали мої дні. Тільки те мене підтримувало, що я вільна і що моя доля, хоч яка вона тяжка, може змінитися. Але вирішено було, що я маю стати черницею, і я нею стала.

Така нелюдяність, така затятість з боку батьків остаточно підтвердили мої здогади про моє народження - чимось іншим я не могла цього пояснити. Очевидно, мати боялася, щоб я не завела колись мови про розділ майна, щоб не зажадала своєї частки і не прирівняла себе як дитину нешлюбну до дітей законних. Але те, що було лише здогадом, обернулось на певність.

Поки була замкнена в домі, релігійні обряди я виконувала мало, проте напередодні великих свят мене посиляли сповідатись. Я вже казала вам, що духівник у мене був той, що й у матері. Я поговорила з ним, розказала, як жорстоко поводяться зі мною батьки ось уже упродовж трьох років. Він знав це. Надто ж на матір я поскаржилася гірко і прикро. Цей священник узяв чернечий постриг пізно, тому був людяний. Він вислухав мене спокійно й сказав:

- Дитино моя, пожалійте свою матір, пожалійте більше, ніж ви зараз її ганите. У неї добра душа, будьте певні, що чинить вона так проти своєї волі.

- Проти волі! Що ж її до цього змушує? Хіба не вона мене народила? Яка різниця між мною і сестрами?

- Велика.

- Велика! Не розумію вашої відповіді...

Я вже хотіла порівнювати себе з сестрами, але він спинив мене й сказав:

- Ну, ну, жорстокість до пороків ваших батьків не належить. Спробуйте терпляче скоритися своїй долі, і вже це буде вашою заслугою перед Богом. Я побачу вашу матір, і будьте певні, що вживатиму на вашу користь увесь той вплив, що маю над її розумом...

Ці його слова про велику різницю між мною і сестрами ніби висвітлили таємницю.

Я вже певна була, що здогади про моє народження правдиві.

Наступної суботи, надвечір, годині о п'ятій з половиною прийшла приставлена до мене служниця і сказала:

- Пані веліла вам одягтися...

Через годину:

- Пані звеліла вам іти зі мною...

Коло воріт стояла карета. Сівши в неї разом зі служницею, я довідалась, що ми їдемо до Фейянського монастиря[5], до отця Серафима. Він нас чекав, був сам. Служниця лишилася, а я зайшла до приймальні. Сіла стурбована й цікава - що то він мені скаже? Ось що він сказав:

- Панно, ви зараз з'ясуєте для себе загадку суворого поводження ваших батьків з вами. Я дістав на це дозвіл від вашої матері. Ви - розважлива, розумна, тверда на вдачу. Ви в такому віці, що вам можна звірити таємницю, навіть коли б вона вас і не торкалася. Давно вже умовляв я вашу матір розповісти вам те, про що ви зараз дізнаєтесь. Вона ніяк не могла на це зважитись - матері важко зізнатися перед дитиною у своїй великій провині. Ви знаєте її вдачу, таке приниження не пасує їй. Вона гадала, що й так зможе дійти свого, але помилилась і тепер гнівається. Вона згадала мою пораду й попросила мене сказати вам, що ви не дочка пана Сімонена.

Я відразу відповіла йому:

- Я про це здогадувалась.

- Дивіться тепер, панно, розважте, подумайте, зміркуйте, чи може ваша матір без згоди чи навіть за згодою вашого батька зрівняти вас із дітьми, яким ви не сестра? Чи може вона визнати перед вашим батьком факт, про який він і так уже надто добре здогадується?

- А хто ж мій батько, панотче?

- Це мені не звірено, панно. Річ зовсім певна, - додав він, - що сестер ваших наділили щедро і вжили всіх можливих пересторог за допомогою шлюбних контрактів, договорів, умовних переданнів та інших способів, щоб звести нанівець вашу частку, якби ви колись і звернулися до закону, щоб її отримати. Коли батьки ваші помруть, ви мало що дістанете. Ви відмовляєтесь від монастиря, проте ви можете пожалкувати колись про це.

- Це неможливо, панотче. Я нічого не прошу.

- Ви не знаєте, що таке робота, тяжка праця, злидні.

- Зате знаю ціну свободі й тягар стану, до якого не маєш покликання.

- Я сказав вам те, що мав сказати, а ви вже, панно, розміркуйте.

По тому підвівся.

- Ще одне запитання, панотче.

- Будь ласка.

- Сестри знають те, про що ви розповіли мені?

- Ні.

- Як же могли вони піти на те, щоб обібрати свою сестру? Адже вони мене мають за

сестру.

- Гроші, панно, гроші! Інакше вони не дістали б такого великого посагу. У цім світі кожний про себе дбає, і я не раджу вам мати до них претензії, коли помруть ваші батьки. Будьте певні, що вони вам не дадуть і шеляга з тієї маленької частки, що ви мали б з ними поділити. У них багато дітей – це буде дуже благородне посилення, щоб пустити вас з торбою. Та вони й не можуть нічого вдіяти, роблять усе їхні чоловіки. Коли б вони зі співчуття допомогли вам без відома своїх чоловіків, ця допомога стала б джерелом родинного розбрату. Отак воно буває: або покидають дітей, або цим дітям, навіть законним, допомагають коштом родинного спокою. Крім того, панно, хліб із чужих рук дуже гіркий. Якщо ви вірите мені, то помиріться з батьками, зробіть те, чого сподівається від вас мати, візьміть чернецтво. Вам призначать належну пенсію, з якою ви, коли не щасливо, то хоч сьак-так доживете віку. Нарешті, не приховую від вас, що гадана зневага вашої матері до вас, її упертий намір віддати вас до монастиря і деякі інші обставини, що я не пригадую зараз, але знав колись, справили на вашого батька точнісінько таке враження, як і на вас. Ваше народження здавалося йому підозрілим, але тепер, хоч мати йому й не звірилась, він певен уже, що ви, як дитина, належите йому лише за законом, який приписує дітей тому, хто зветься чоловіком. Отож, панно, будьте добра й розважлива; подумайте про те, про що ви зараз дізналися.

Я підвелася й заплакала. Побачила, що й він зворушився. Він лагідно підвів очі й провів мене. До мене підійшла служниця, ще мене супроводила. Ми сіли в карету й повернулися додому.

Було пізно. Частину ночі я думала про те, що дізналася від отця Серафима, гадала про це й наступного дня. Батька в мене не було, матір відібрала у мене гризота; вжито заходів, щоб я не могла претендувати на права мого народження. До всього того – важке хатнє ув'язнення й ніякої надії, ніякого просвітку. Якби зі мною порозумілися раніше, коли ще сестри мої не повиходили заміж, то мене, може, залишили б дома. Люди у нас бували, і знайшовся б, мабуть, хтось, кому моя вдача, розум, врода й здібності стали б за достатній посаг. Ще й тепер це не була річ неможлива, тільки важчою стала після бучі, що я вчинила в монастирі – кожен розумів, що такої крайності сімнадцяти-вісімнадцятилітня дівчина може дійти тільки з дуже твердим характером. Чоловіки вихваляють цю рису, але, здається мені, залюбки обходяться без неї в тих, кого обирають собі за дружину. Проте в цьому напрямі можна було спробувати діяти раніше, ніж зважитися на щось інше. Я вирішила відкритися з цим матері й попросила її на розмову. Вона погодилася.

Була зима. Вона сіла в крісло коло вогню. Обличчя її було суворе, погляд пильний, руки нерухомі. Я підійшла до неї, кинулась їй до ніг, попросила дарувати всі мої провини.

- Залежно від того, що ти скажеш далі, – відповіла вона. – Підведися, батька немає вдома, у тебе є час сказати все, що маєш сказати. Ти бачилася з отцем Серафимом, знаєш, хто ти така й чого можеш сподіватися від мене, якщо тільки не маєш наміру все життя карати мене за гріх, який і так уже я надто спокутувала. Ну, що ж ти хочеш? На

що ти зважилась?

- Мамо, - відповіла я, - я знаю, що не маю нічого і не повинна нічого домагатися. Я й на думці не маю збільшувати ваші страждання, які б вони не були. Може, я була б покірніша вашій волі, коли б ви раніше розповіли мені про певні обставини, про які мені важко було здогадатися. Але, зрештою, я знаю, хто я, і мені лишається тільки поводитися відповідно до свого становища. Різниця у ставленні до мене й сестер не дивна вже мені. Я визнаю її справедливність, погоджуюся з нею. Але я все-таки ваша дитина, ви носили мене у своєму лоні і, сподіваюся, не забудете мене.

- Горе мені, - палко промовила вона, - якщо я не визнавала тебе тією мірою, якою могла!

- Так от, мамо, - сказала я, - верніть мені вашу ласку, верніть вашу присутність, верніть любов того, хто вважає себе моїм батьком.

- Він майже певен, що ти не його дитина, - сказала вона. - Щоразу, коли бачу тебе поруч нього, вислуховую потім від нього докори - докоряє він мені тим, що я грубо поводжуся з тобою. Проте не сподівайся від нього почуттів ніжного батька. Та й, скажу тобі правду, ти нагадуєш мені про зраду, про таку огидну невдячність з боку другого, що сама думка про неї мені нестерпна. Він стає весь час між мною і тобою, він бридкий мені, і ненависть до нього я мушу виливати на тебе.

- Як?! - скрикнула я. - Хіба я не можу сподіватися на те, що ви з паном Сімоненом не ставитиметеся до мене, як до чужої, яку ви з людяності прихистили?

- Не можеш. Доню, не псуй мені далі мого життя. Коли б у тебе не було сестер, я б знала, що робити, але в тебе їх двоє, і в обох численна родина. Давно вже погасла пристрасть, що підтримувала мене, сумління увійшло у свої права.

- Але той, кому я зобов'язана життям...

- Його немає. Він помер, не згадавши про тебе, і це ще найменший з його злочинів...

У цьому місці вона аж змінилася на обличчі, очі її зайнялися, обличчя запалало обуренням. Вона хотіла говорити, але не могла вимовити й слова - так тремтіли їй губи. Вона сиділа, схиливши голову на руки, щоб приховати від мене свої жорстокі переживання. Якийсь час вона пробула в такому стані, потім підвелася, пройшла мовчки кілька разів по кімнаті, і, ледь стримуючи сльози, сказала:

- Потвора! Коли б його воля, він задушив би тебе в моєму лоні стражданнями, що завдавав мені, але Бог уберіг нас обох, щоб мати спокутувала свій гріх, народивши дитину. Доню, ти нічого не маєш і нічого не матимеш довіку. Ту дрібку, що я могла для тебе заробити, я вкрала у твоїх сестер - ось наслідки слабості! Сподіваюсь, проте, що не докорятиму собі, вмираючи, - твій посаг я заробила своєю ощадністю. Довірою свого чоловіка я не зловживала, але день у день відкладала те, що одержувала вряди-годи від його щедрот. Я продала все, що мала коштовного, і дістала від нього дозвіл по своїй волі розпоряджатися одержаними грішми. Я любила гру, але не граю; любила вистави, але відмовила собі в них; любила товариство, але живу відлюдно; любила пишноту, але зреклася її. Якщо ти візьмеш чернецтво, як то є воля моя і пана Сімонена, у тебе буде

за посаг те, що я щоденно в себе відбираю.

- Але ж, мамо, - сказала я, - тут бувають ще добрі люди. Може, хтось і знайдеться, кому я сподобаюсь і хто не вимагатиме тих заощаджень, які ви призначили мені на влаштування.

- Про це не слід і думати. Твоя витівка тебе погубила.

- Хіба-таки немає ради?

- Ніякої.

- Та коли я й не знайду чоловіка, то чи так уже необхідно віддавати мене до монастиря?

- Доконче треба. Якщо тільки ти не хочеш, щоб я мучилась і страждала, аж поки склеплю очі. Я мусила так вирішити. Твої сестри тої страшної хвилини будуть коло мого ліжка. Подумай, чи зможу я побачити тебе серед них, яке враження справила б на мене твоя присутність у ті останні хвилини! Доню - бо ж ти дочка мені, хоч і проти волі - твоїм сестрам закон дав ім'я, яким ти звешся через мій гріх; не завдавай туги покутній матері, дай їй спокійно зійти в могилу, нехай зможе вона сказати сама собі, коли матиме стати перед великим суддею, що вона спокутувала свою провину, як могла. Чи ж зможе вона сподіватися, що по її смерті ти не спричинишся до розбрату в родині й не домагатимешся прав, яких не маєш.

- Будьте спокійні щодо цього, мамо, - сказала я. - Хай прийде адвокат, хай складе акт зречення, і я підпишу все, що ви хочете.

- Це неможливо. Дитина не позбавляє себе спадщини, це - кара справедливо обурених батьків. Коли Богові вгодно було б покликати мене до себе завтра, я завтра мусила б дійти цієї крайності - відкритися чоловікові, щоб у згоді з ним вжити спільних заходів. Не змушуй мене до цього зараз, бо я спротивію йому, а ти накличеш на себе ще більшу біду, та ще й заживеш собі поганої слави. Якщо ти переживеш мене, то залишишся без імені, без достатку, без становища... Бідолашна! Скажи мені, що ж з тобою буде, з якими думками я помиратиму? Виходить, я мушу сказати своєму батькові?.. Що сказати? Що ти - не його дитина!.. Доню, коли б треба тільки стати навколішки перед тобою, щоб здобути твою... Але ж ти не маєш до мене почуттів, у тебе душа тверда, як у твого батька...

На ту хвилину ввійшов пан Сімонен. Він любив її. Він спинився і, гнівно поглянувши на мене, мовив:

- Вийдіть.

Коли б то був мій батько, я не послухалася б його. Але ж він мені батьком не був. Він додав, звертаючись до слуги, що присвічував мені:

- Скажіть їй, щоб сюди більше не приходила.

Я замкнулася у своїй маленькій в'язниці. Думала про те, що сказала мені мати. Уклякла й просила Бога, щоб він дав мені сили; молилася довго, припадала лицем до землі. Голос неба здебільшого хочуть почути тоді, коли не знають, на що зважитись, і він майже завжди радить нам скоритися. Так і я постановила. Від мене хочуть, щоб я була черницею - може, це також і воля Божа. Гаразд, буду! Якщо вже випадає мені

бути нещасною, то чи не байдуже, де бідувати!.. Я попросила служницю, щоб вона сказала, коли батька не буде вдома. Наступного ж дня я попросила в матері побачення. Вона переказала мені, що пообіцяла панові Сімонену не бачитися зі мною, але я можу написати їй, і прислала мені олівця. Тож я написала на шматку паперу (цей фатальний папірець знайшовся, і його чудово проти мене використали):

"Мамо, мені гірко, що я завдала вам страждань, простіть мене, я вирішила покласти їм край. Порядкуйте мною, як знаєте. Коли хочете, щоб я взяла чернецтво, то бажаю, щоб така була й воля Божа..."

Служниця взяла записку й віднесла матері. За хвилину вернулася й сказала захоплено:

- Якщо для щастя вашого батька, матері й вашого власного треба було одного лише слова, чого ж ви так барилися? У пана й панії таке обличчя, якого я ще не бачила, відколи тут служу; вони весь час через вас сварилися. Слава Богу, не буде вже цього...

Поки вона говорила, я думала, що підписала щойно смертний вирок собі, і це передчуття, пане, справдиться, якщо ви мене покинете. Минуло кілька днів, нічого не чути було. Аж ось уранці, годині о дев'ятій, двері мої раптом розчинилися - ввійшов пан Сімонен у халаті й нічному ковпаку. Відколи я довідалась, що він не батько мені, його присутність мене лише лякала. Я підвелася, зробила йому реверанс. У мене ніби два серця було: коли про матір думала, то зворушувалась, плакати мені хотілось, а про пана Сімонена зовсім не так. Річ певна, батько навіює якесь почуття, яке тільки до нього одного на цілім світі відчуваєш; тільки той це знає, хто опинився, як я, віч-на-віч з людиною, до якої я довго мала це почуття і раптом утратила його. Коли б замість нього тут була моя мати, я, здавалося, була б іншою. Він сказав мені:

- Пізнаєш цю записку, Сюзанно?

- Так.

- Ти з доброї волі написали її?

Я могла тільки потвердити.

- Чи збираєшся ти виконати те, що пообіцяла?

- Так.

- Може, тобі подобається якийсь монастир?

- Ні, мені байдуже.

- Цього досить.

Оце так я відповіла. Але, на жаль, цього не записано.

Півмісяця я нічогісінько не знала, що діється. Мені здається, що батьки звертались до багатьох монастирів, але через скандал із моїм першим виступом мене ніде не хотіли брати. Легше було в Льоншані^[6] - мабуть, через те, що закинули про мої музичні та вокальні здібності. Усі ті перешкоди, що я мала, й ту ласку, що зробив мені, прийнявши, цей монастир, дуже й дуже прибільшили, навіть примусили мене написати настоятельці. Я не завбачала наслідків цього писаного свідоцтва, якого від мене вимагали. Вони, напевно, боялися, щоб я колись не заперечила своїх обіцянок, хотіли мати моє власноручне свідчення, що ті обіцянки були вільні. Коли б не так, то чому цей

лист, що мусив лишитися в настоятельки, потрапив згодом до рук моїм зятям? Але заплющмо на це очі – вони показують мені пана Сімонена таким, яким я не хочу його бачити, адже він помер.

Мене відвезли до Льоншану. Супроводила мене мати. Я й не попросила попрощатися з паном Сімоненом. Щиро сказати, думка про це спала мені тільки в дорозі. Мене чекали. Я вже відома була своєю історією і талантами. Про перше й словом не згадали, але притьмом хотіли побачити, чи варто ж було клопоту мене приймати. Поговоривши довгенько про другорядні речі, – ви ж добре розумієте, що після тої пригоди мені не закинули ні про Бога, ні про покликання, ні про світські небезпеки, ні про солодкість чернечого життя й не зважилися вести мову про благочестиві дурниці, якими наповнюють ці перші хвилини, – настоятелька сказала:

– Панно, ви вмієте грати, співаєте. У нас є клавесин. Якщо хочете, пішли до приймальні...

Серце моє знітилося, та не час був виявляти свою відразу. Спочатку підвелася мати, за нею я, настоятелька з кількома черницями, що надійшли з цікавості, замикали похід. Спонучіло. Мені принесли свічки, я сіла до клавесину й довго награвала, шукаючи музичного уривку в голові, і не знаходила його. Та настоятелька мене квапила, і я заспівала – не з хитрощів, а за звичкою, бо уривок цей часто співаю: "Сумне лаштування, бліді свічки, і світло страшніше від темряви...[\[7\]](#)" Не знаю, яке це справило враження, але слухали мене недовго, перепинили мене похвалами, що їх дуже дивно було здобути так швидко й легко. Мати передоручила мене настоятельці, дала мені поцілувати руку й поїхала.

Отже, я в новому монастирі на іспиті і так, ніби це добровільно. Але що думаєте про це ви, пане, знаючи аж до цієї хвилини все, що сталося? На все це здебільшого не довелося посилатися, оскільки я сама вирішила зректися своєї обітниці – передусім, правді цієї доказу немає, а по-друге, я сама себе очорнила – в мені побачили б лише примхливу дитину, яка ганьбить пам'ять батьків, щоб дістати волю. Проти мене був доказ, а на те, що мене могло б виправдати, я не могла ні посилатися, ні спиратися. Я не хотіла, щоб судцям бодай натякнули на таємницю мого народження. Дехто, не з юристів, радив мені притягти до справи мого й моєї матері духівника. Це було неможливо, а коли б і можливо, я цього не дозволила б. Але, до речі, щоб не забути самій і щоб ви не забули про це, бажаючи допомогти мені, – по-моєму, про мої музичні здібності й уміння грати на клавесині треба мовчати – цим я сама себе зрадила б. Не випадає мені пишатися талантами, шукаючи невідомості й спокою. Жінки мого стану не мають їх, тож і я не повинна їх мати. А коли доведеться покинути батьківщину, вони дадуть мені змогу існувати. Покинути батьківщину! Скажіть, чому думка про це мене лякає? Бо не знаю, куди їхати, бо я молода й недосвідчена, боюся злиднів, людей і гріха, бо жила я весь час під замком, і поза Парижем усе здається мені пустелею. Усе це, може, й не так, але так я почуваю. Та хай і не знаю я, пане, ні де подітися, ні до чого братися, проте гадаю, що в цьому ви мені допоможете.

Настоятельки в Льоншані, як і здебільшого по монастирях, міняються що три роки.

Коли мене привезли, уряд очолювала пані де Моні – про неї можу сказати вам тільки добре, але її доброта й погубила мене. Це – розсудлива жінка, яка знає людське серце. Вона вибачлива, хоч цього й не потребував ніхто, – всі ми були її діти. Вона завжди бачила тільки ті провини, яких не можна було не помітити і які не дозволяли їй заплющити на них очі. Кажу про неї безсторонньо. Свій обов'язок я виконувала пильно, і вона віддавала мені належне за те, що я не вчинила жодної провини, за яку вона мусила б мене карати чи прощати. Коли вона й відзначала кого, то тільки за заслуги. Не знаю, чи годиться мені після цього казати, що вона ніжно любила мене і я була не остання з її фавориток. Цим я, звичайно, велику хвалу собі віддаю – більшу, ніж ви можете гадати, не знаючи нашої настоятельки. Фаворитками інші із заздрощів називають настоятельчиних улюблениць. Пані де Моні я можу закинути хіба що ту хибу, що її прихильність до чесноти, благочестя, щедрості, ніжності, талантів і чесності виявлялася надто відверто, а вона ж добре знала, що цим ще більше принижує тих, кому всього того бракувало. Мала вона також дар, звичайніший, мабуть, у монастирі, ніж у світі, – добре розбиратися в душах. Черниця, яка не сподобалася їй відразу, не могла вже сподобатися ніколи. Вона майже відразу полюбила мене, і я відразу ж цілковито їй довірилася. Горе тим, кого їй не щастило зразу прихилити до себе! Ті були поганими, нездарними й самі мусили визнати це. Вона запитала мене про мою пригоду в монастирі св. Марії. Я розповіла їй усе, що оце написала вам, – і про народження своє, і про муки свої, нічого не втаїла. Вона пожаліла мене, розрадила, дала надію на краще майбутнє.

Тим часом минув термін мого іспиту, настав час узяти послушенство, і я взяла його. Послушенство своє я відбула без відрази. Ці два роки я проминаю, бо сумним у них для мене було лише таємне почуття, що я крок за кроком наближаюся до вступу в стан, для якого не була створена. Іноді знову поймало мене хвилювання, але ж я відразу хилилася до своєї доброї настоятельки, і вона приголублювала мене, полегшувала мені душу, твердо викладала свої доводи й завжди казала мені наприкінці:

– А хіба в інших станах немає своїх тернів? Кожне лише свої чує. Станьмо ж навколішки, дитино моя, й помолімося...

Вона вклякала й молилася вголос, але так умиротворено, красномовно, ніжно, піднесено й сильно, ніби Дух Божий надихав її. Її думки, вислови й образи проникали мені в глиб серця. Спочатку їх слухаєш, та помалу переймаєшся ними, з'єднуєшся з нею. Душа тремтить, зливаючись з її надпоривом. Наміру звабити в неї не було, але, безперечно, саме це вона й робила: від неї виходили з палом у серці, з радістю й екстазом на обличчі. Які солодкі сльози лилися! Такими почуттями переймалася і вона, й вони довго зберігалися і в ній, і в нас. У цьому я посилаюся не лише на власний досвід, але й на досвід інших черниць. Дехто з них казали мені, що в них виникає потреба цієї розради, мов найбільшої втіхи. І, гадаю, мені бракувало лише трохи звички, щоб самій цього зазнати. Проте, в міру наближення мого постригу, мене охоплювала така глибока туга, що добра настоятелька, дивлячись на мене, геть зовсім

занепала. Вона не могла дати собі ради, і в цьому сама мені зізналася.

- Не знаю, - казала вона, - що зі мною діється. Коли ви приходите, мені здається, що Бог покидає мене і його Дух замовкає в мені. Даремно збуджую я себе, даремно шукаю думок і хочу піднести свою душу - стаю звичайною, обмеженою жінкою, боюся говорити...

- Ох, паніматко, яке передчуття! - сказала я. - То Бог відбирає вам мову!..

Одного разу, почувавши в собі ще більшу непевність і пригнічення, ніж звичайно, я пішла до неї в келію. Моя поява збентежила її спочатку. Мабуть, з виразу моїх очей, з усієї моєї постаті вона побачила, що глибоке почуття, яке було в мені, їй не до снаги, а вона не хотіла боротися тоді, коли не була певна перемоги. Проте розпочала зі мною розмову, розпалася потроху. Чим більше спадав мій смуток, тим більше зростав її порив - вона впала раптом навколішки, і я за нею.

Я гадала була, що переймусь її захватом, бажала цього. Вона промовила кілька слів, потім зненацька замовкла. Марно чекала я, - вона не сказала вже нічого, підвелася, заплакала, взяла мене за руку й промовила, пригорнувши мене до себе:

- Ох, дитино моя, яке страшне враження ви справили на мене! Ось що сталося - дух покинув мене, почував це. Ідіть, хай Бог сам говорить до вас, коли він не хоче говорити моїми устами...

Справді, не знаю вже, що з нею трапилося, чи то я викликала в ній невіру у свої сили, яка так і не розвіялася, чи то боязкою вона через мене стала, чи, може, й справді я розірвала її зв'язок із небом, але хист розраджувати так до неї і не повернувся. Напередодні постригу я зайшла до неї. Вона була в такій самій, як і я, тузі. Я заплакала, вона теж, я впала їй до ніг, вона благословила мене, підвела, поцілувала й відпустила, сказавши:

- Я стомилася жити, хочу померти. Просила в Бога, щоб не бачити цього дня, але на те не було його волі. Ідіть, я поговорю з вашою матір'ю, молитимусь цілу ніч, моліться й ви, але засніть також, наказую вам...

- Дозвольте мені, - сказала я, - молитися разом з вами...

- Дозволю з дев'ятої до одинадцятої, не більше. О дев'ятій з половиною я стану на молитву, ви теж; але об одинадцятій ви покинете мене на молитві, а самі спочинете. Ідіть, люба дитино, решту ночі я пильнуватиму перед Богом сама.

Вона хотіла молитися, але не змогла. Я спала, а ця свята жінка тим часом ходила коридорами, стукала в кожні двері, будила черниць і казала їм тихенько іти до церкви. Усі пішли, і, коли зібралися, вона запропонувала благати небо за мене. Молилися спочатку мовчки; потім вона погасила світло; усі разом проказали "Miserere"[\[8\]](#), крім настоятельки, що в нестямі, припавши ниць перед олтарем, молилася:

- О, Боже, коли через якийсь мій гріх ти покинув мене, прости мені його! Не прошу тебе повернути мені дар, що ти відібрав, тільки звернися сам до без невинної, що спить, тим часом як я благаю за неї тебе. Боже мій, говори до неї, говори до її батьків і прости мене!

Другого дня вона рано зайшла до мене в келію, я й не почула - ще не зовсім

прокинулась. Вона сіла біля мого ліжка, поклала легенько одну руку мені на чоло. У такій позі я й побачила її, коли розплющила очі. Про те, що було вночі, вона нічого не сказала. Спитала тільки, чи рано я лягла спати. Я відповіла:

- Тоді, коли ви наказали.

- Чи відпочили?

- Глибоко.

- Я так і гадала... Як себе відчуваєте?

- Дуже добре. А ви, панімаєте?

- Лишенько! - сказала вона. - Кожна, хто вступала в чернецтво, непокоїла мене, але ні за кого я так не турбувалася, як за вас. Я дуже хотіла б, щоб ви були щасливою...

- Якщо ви мене любитимете, я й буду щаслива.

- Ох, коли б від цього тільки залежало щастя! Ви ні про що не думали вночі?

- Ні.

- Сна ніякого не бачили?

- Ніякого.

- А що зараз діється у вашій душі?

- Я скорилася своїй долі без відрази, але й без захоплення, і пішла за нею. Та я аж ніяк не відчуваю ніжної радості, тремтіння, смутку й солодкої непевності, яку іноді помічала в тих, до кого приходила ця хвилина, що прийшла до мене зараз. Я дурна, не вмію навіть плакати. Так хочуть, так треба - оце одна тільки думка крутиться мені... Але ви нічого не кажете...

- Я не для того прийшла, щоб розмовляти з вами, а щоб побачити й послухати вас. Я чекаю вашої матері, не хвилюйте ж мене, хай збираються в моїй душі почуття. Коли вона сповниться ними, я вас покину... Я повинна мовчати, я себе знаю - в мене один порив, але сильний, і не з вами треба його витратити. Полежте ще хвилину, хай я подивлюся на вас. Скажіть мені лише кілька слів і дайте мені взяти тут те, по що я прийшла. Я піду, а решту Бог зробить...

Я замовкла, лягла на подушку, простягла їй руку, і вона взяла її. Здавалося, вона молилась думкою і молилась глибоко; очі міцно заплющені; іноді розплющувала їх і підводила вгору, потім дивилась на мене, душа їй повнилась бентегою, вона то заспокоювалась, то хвилювалась знову. Справді, ця жінка народилася бути пророчицею, пророчі були в неї обличчя і вдача. Колись вона була вродлива, але літа, понівечивши риси й поривши глибокі зморшки, тільки надали більшої гідності її обличчю. Очі мала маленькі, але вони ніби дивились у неї саму або поминали все близьке й прозирали геть далеко в минуле й майбутнє. Часом вона міцно стискала мені руку. Спитала мене раптом, котра година.

- Незабаром шоста.

- Прощайте, я пішла. Зараз вас прийдуть одягати; я не хочу при тому бути, це порушить мій настрій. У мене одна тільки турбота - зберегти спокій у перші хвилини.

Щойно вона вийшла, як увійшла мати-послушниця й мої товаришки. З мене скинули чернечий одяг і вдягли світське вбрання. Цей звичай відомий вам. Я не чула

нічого, що навколо мене говорили. Зробилася мов автоматом, нічого не помічала. Іноді тільки по тілу проходили конвульсійні рухи. Мені казали, що треба робити, і часто мусили й удруге повторювати, бо з першого разу я не чула, і я робила, – не тому, що я про щось інше думала, а тому, що була приглушена, почувалася знесиленою думками. Тим часом настоятелька розмовляла з моєю матір'ю. Я так і не знаю, що діялося на тому побаченні, яке тривало дуже довго. Мені тільки казали, що, коли вони розлучились, моя мати була така схвильована, аж не могла знайти двері, через які ввійшла, а настоятелька вийшла, стиснувши руками чоло.

Тим часом задзвонили дзвони. Я вийшла. Людей було небагато. Мене напучували – добре чи зле, не чула: той ранок в моєму житті ніби й не існував, бо скільки він тривав – не знаю. Не знаю ні що робила, ні що казала. Мабуть, мене питали, а я відповідала. Я давала обітниці, але нічогісінько не пам'ятаю, і черницею стала так само невмисне, як і зроблено мене християнкою. Увесь обряд мого постригу я зрозуміла не більше, як і обряд свого хрещення – з тією різницею, що один надає благодаті, а другий – лише обіцяє. Що ж, пане, чи ж більше, по-вашому, я зобов'язана, хоч і не протестувала в Льоншані так, як у монастирі св. Марії? Здаюся на ваш суд, здаюся на Суд Божий. Я була так глибоко пригнічена, що за кілька днів, коли мене оповістили, що я – в хорі, то я не зрозуміла, що воно значить. Я запитала, чи справді ж таки я взяла постриг, і захотіла побачити підпис моїх обітниць. До цих доказів треба було додати свідчення всієї громади й кількох сторонніх, запрошених на церемонію. Не раз зверталась я до настоятельки, казала:

– Так це правда, виходить?..

І чекала раз у раз, що вона відповість:

– Ні, дитино моя, вас обманюють...

Її повсякчасна упевненість не переконувала мене, бо я не могла збагнути, щоб з усього того дня, такого бурхливого й різноманітного, такого багатого на дивні й разючі події, нічогісінько не пам'ятала, навіть обличчя тих, хто прислужував мені, ні священника, що напучував мене, ні того, хто давав мені постриг. Зміна чернечої одежі на світську – оце одне тільки й пригадувала. Після цієї хвилини я зовсім нічого не пам'ятаю. Потрібен був не один місяць, щоб вивести мене з цього стану. Повільністю цього одужання я і пояснюю те, що зі мною сталося, – це ніби як з тими, що довго хворіли, свідомо розмовляли, дістали причастя, а коли видужали, геть про все забули. У монастирі я була свідком кількох таких прикладів і думала сама собі: отак, певно, й зі мною було, коли я брала чернецтво. Але треба ще знати, чи людині належать ті вчинки і чи присутня вона в них, хоч і здається присутньою.

Того року я зазнала три утрати: помер батько, чи той, кого вважали за мого батька, – він був у літах, багато працював і згас; померла настоятелька і моя мати.

Достойна черниця здалека відчула наближення своєї години; прирекла себе на мовчанку, звеліла принести до кімнати свою труну. Вона втратила сон, дні й ночі молилася думкою і писала – вона залишила п'ятнадцять міркувань, які мені здаються прегарними. Я записала їх.

Якщо колись ви поцікавитесь знати, які думки навіює ця хвилина, я передам їх вам, вони називаються: "Останні хвилини сестри де Моні".

При наближенні смерті вона наказала одягти себе; лежала на ліжкові, їй дали останнє причастя; в руках тримала розп'яття. Було це вночі. Свічки освітлювали цю жалібну сцену. Ми стояли навкруги, ридали, крики лунали в келії, аж ось очі їй зненацька заблищали. Вона раптово підвелася, заговорила, її голос був майже такий, як і коли вона була здорова. Утрачений дар вернувся до неї – вона пожурила нас за сльози, нагадавши нам, що на неї чекає вічне блаженство.

– Діти мої, горе ваше ошукує вас. Отам, отам, – казала вона, показуючи на небо, – служитиму я вам; мої очі не покинуть цього дому, я заступатимуся за вас і буду почута... Підійдіть усі, щоб я обняла вас; прийдіть дістати моє благословення й почути прощальне слово...

Так померла ця рідкісна жінка, що полишила по собі жалі, які не скінчаться ніколи.

Мати моя померла, повернувшись із маленької подорожі, яку зробила наприкінці осені до однієї з дочок. Вона журилася; її здоров'я підупало. Так і не дізналась я ні про ім'я свого батька, ні про історію свого народження. Той, хто був її і моїм духівником, передав мені від неї пакуночок – то було п'ятдесят Луї з запискою, загорнені й зашиті в білу шматину. У записці вона зверталася до мене:

"Дитино моя, це – дрібниця, але сумління не дозволяє мені розпоряджатися більшими грішми; це – решта від того, що я змогла заощадити з невеличких дарунків пана Сімонена. Живи свято, це – найкраще, навіть для твого щастя на цім світі. Молися за мене; твоє народження – мій єдиний тяжкий гріх. Допоможи мені спокутувати його, і хай Бог простить мені твою появу на світ з огляду на добрі твої діла. Не турбуй родину. І хоч стан, до якого вступила, ти вибрала не зовсім добровільно, як того мені хотілося б, остерігайся змінити його. Чому мене не замкнули до монастиря до кінця моїх днів! Тоді не турбувала б мене думка, що за якусь мить я маю стати на Страшному Суді. Подумай, дитино моя, що доля твоєї матері на тому світі дуже залежить від твоєї поведінки на землі: Всевидючий Бог у справедливості своїй залічить мені все добро і все зло, тобою вчинене. Прощай, Сюзанно, не проси нічого у своїх сестер. Вони неспроможні допомогти тобі. Не надійся на свого батька – він раніш від мене побачив вічне світло, він чекає мене. Зустріч з ним для мене буде страшніша, ніж для нього. Прощай іще раз. О нещасна мати! О нещасна дитино! Приїхали твої сестри. Я незадоволена ними – вони все беруть, несуть, вони перед очима мрущої матері сперечаються за речі, засмучують мене. Коли підходять до мого ліжка, я повертаюсь на другий бік, бо що побачила б на їх обличчях? Дві істоти, що в них злидні погасили природне почуття. Вони зітхають, що я мало лишаю, ставлять лікареві й доглядачці нескромні запитання, з яких я розумію, як нетерпляче чекають вони хвилини, коли я відійду й вони заволодіють усім, що мене оточує. Вони здогадались, не знаю вже як, що я заховала в постелі трохи грошей, і всіляко добивалися, щоб мене підвести з ліжка; таки й добилися, але, на щастя, напередодні приходив мій вірник, і я віддала йому пакуночок з листом, що він написав з мого голосу. Спали листа і, коли дізнаєшся, що мене вже немає на світі, а станеться

це невдовзі, відправ по мені месо й potwierди на ній свої обітницї, бо я бажаю незмінно, щоб ти лишилася в чернецтві – думка про те, що ти, молода, опинишся у світі без поради й підтримки, вкрай збентежила б мої останні хвилини".

Мій батько помер п'ятого січня, настоятелька – наприкінці того самого місяця, а мати – наступного Різдва.

Матір Моні заступила сестра Христина. О пане, яка велика різниця між ними! Я казала вам, яка жінка була мати Моні. А в цієї вдача була дрібна, голова тісна й затуманена марновірством. Вона сповідувала нові вірування, радилася із сульпіціанцями[9] та єзуїтами. Усіх фавориток своєї попередниці зненавиділа – вмить у монастирі пішли чвари, ненависть, обмова, звинувачення, наклепи й пересуди. Ми мусили розбиратися в богословських питаннях, у яких нічого не тямили, підписуватись під формулами, коритися дивним обрядам. Мати де Моні не схвалювала тих покутних вправ, що виконуються над тілом. Вона виморювала себе лише двічі за життя – один раз напередодні мого постригу і вдруге в подібних обставинах. Про такі спокути казала, що вони ніякої хиби не виправляють, а тільки гордощів надають. Вона хотіла, щоб її черниці добре почували себе, були здорові тілом і ясні духом. Обійнявши уряд, вона передусім звеліла знести до себе всі волосяниці з канчуками й заборонила посипати страву золою, спати на голих дошках і мати в себе будь-яке таке знаряддя. Друга, навпаки, повернула кожній її волосяницю й канчука, а Старий і Новий Заповіт забрала. Фаворитки попереднього владування ніколи не бувають фаворитками наступного. До нової настоятельки я була байдужа, щоб не сказати гірше, з тієї причини, що стара мене любила. Але невдовзі я накликала ще більшу біду на себе вчинками, що ви назвете необачними або твердими, залежно від того, під яким саме поглядом подивитись на них.

По-перше, я геть віддалася горю, якого мені завдала смерть нашої першої настоятельки. При всякій нагоді хвалила її; спонукала порівнювати її з тією, що нами керувала, і порівняння ці для останньої були не на її користь; змальовувала стан у монастирі у минулі роки; нагадувала про той спокій, з якого ми тоді тішилися, про вибачливість, яку мали до нас, про духовну й земну поживу, яку давали нам тоді, і вславляла звичаї, почуття і вдачу сестри де Моні. По-друге, я спалила свою волосяницю й викинула канчука; розповіла про це подругам і кількох заохотила зробити так само. По-третє, роздобула собі Старий і Новий Заповіт. По-четверте, відкинула всі партії, хотіла бути тільки християнкою, не прибираючи назви янсеністки[10] чи моліністки[11]. По-п'яте, суворо обмежилася монастирським статутом і не хотіла робити ні більше, ні менше. Отже, я не погоджувалась на жоден надобов'язковий вчинок, бо й обов'язкові здавалися мені надто суворими. Сідала до органу тільки у свята, співала лише тоді, коли була в хорі, не дозволяла, щоб надуживали моєю догідливістю й талантами й попихали мною скрізь і щоденно. Я прочитала статут, перечитала його, вивчила його напам'ять. Коли мені наказували щось таке, чого в статуті ясно не викладено чи й зовсім не було або суперечило йому, по-моєму, то я від цього твердо відмовлялась, брала книгу й казала:

- Ось ці зобов'язання я взяла, а інших не брала ніяких.

Мої суперечки захопили ще декого. Влада начальниць дуже й дуже обмежилася. Вони не могли вже порядкувати нами, як рабинями. Майже жодного дня не було без якоїсь сварки. У непевних випадках радилися зі мною. Я завжди була за статут проти деспотизму. Невдовзі я зажила слави бунтівниці, а може, трохи й грала в неї. Раз у раз викликали вікаріїв, пана архієпископа. Я ставала перед ними, боронилася, боронила своїх товаришок, і ні єдиного разу мене не засуджено, така бо розважлива була я у своїх учинках - стосовно обов'язків годі було до мене прискіпатися, я виконувала їх сумлінно. Щодо дрібних пільг, що їх по своїй волі дає чи не дає настоятелька, то я їх і не просила. До приймальні ніколи не виходила, одвідин не мала, бо не знала нікого. Але я спалила волосяницю й викинула канчука, іншим те саме радила, про янсенізм та молінізм і слухати не хотіла ні гарного, ні поганого. Коли питали мене, чи корюся конституції, я відповідала, що корюся церкві; чи визнаю буллу[\[12\]](#) - що визнаю Євангеліє. Прийшли до мене в келію, виявили Старий і Новий Заповіт. Я прохопилася нескромною мовою про близькість декого з фавориток. Настоятелька мала довгі й часті побачення з одним молодим церковником, і я розібрала їх причину й приключку. Я не проминула нічого, що могло викликати страх, ненависть до мене й бажання погубити мене, і в цьому дійшла краю.

Скаржитись на мене начальникам перестали, але подбали про те, щоб жилося мені тяжко. Заборонили черницям підходити до мене. Невдовзі я лишилась на самоті. Було в мене трохи подруг. Гадаючи, що вони порушують нишком постанову й навідують мене вночі або в заборонені години, бо вдень розмовляти зі мною не можуть, - нас почали вистежувати, застали мене то з одною, то з другою. Із цієї необачності зробили все, що хотіли, і покарали мене за неї жорстоко - присудили мені цілими тижнями вистоювати відправу навколішках, окремо від усіх посеред хору, жити хлібом і водою, сидіти замкненій у келії, виконувати в монастирі найгидкішу роботу. З тими, кого називали моїми спільницями, повелися не краще. Коли вини за мною не було, її мені накидали: давали мені раз у раз несполучні накази й карали за невиконання їх, переставляли години відправи, трапези, змінювали потай від мене весь монастирський розпорядок, і, попри всю свою пильність, я щодня виходила винна й щодня мене карали.

Мені відваги не бракує, але ніяка відвага не встоїть проти жорстокості, самоти й пересліду. Дійшло до того, що мучити мене стало за гру, то була розвага півсотні душам, що об'єдналися проти мене. Годі розповісти всі подробиці їхніх підступів: мені не давали спати, пильнувати, молитися. Одного дня крали в мене щось з одєжі, другого - ключі й молитовника; псували замок, заважали щось добре зробити й нівечили те, що я робила добре; накидали мені всякі слова та вчинки, за все складали на мене провину, і життя моє стало нескінченною низкою дійсних чи вигаданих провин і кар. Моє здоров'я не витримувало таких довгих і жорстоких іспитів - я занепадала, журба і смуток змагали мене. Спочатку я шукала сили біля підніжжя олтарів і знаходила її іноді. Я вагалася між покорою і розпачем, то підлягаючи всій суворості своєї долі, то гадаючи г'валтовно звільнитися від неї. Край саду був глибокий колодязь: скільки разів

я до нього ходила, скільки разів заглядала в нього! Поруч нього є лава кам'яна: скільки разів сідала я на неї, прихилившись головою до цямриння; скільки разів у збентеженні душевному підхоплювалась, наважившись кінчити свої муки!

Що мене стримало? Чому воліла я краще плакати, кричати голосно, топтати під ноги покривало, рвати на собі волосся, дряпати нігтями обличчя? Коли Бог не допустив, щоб я погубила себе, то чому Він не припинив знущання наді мною? Скажу вам річ, що видасться вам, певно, дуже дивною, а проте вона правдива – я цілковито певна, що моє вчащання до колодязя було помічене й мої вороги тішили себе надією, що колись я таки виконаю намір, що кипів у моєму серці. Коли я йшла в той бік, вони вдавали, що йдуть і дивляться зовсім у протилежний. Разів кілька я заставала хвіртку до саду відчиненою в години, коли вона мусила бути замкнена, надто ж тими днями, коли найбільше дошкуляли мені. Вони штовхали до крайності мою бурхливу вдачу й гадали, що я вже не володію собою. Та тільки зрозуміла я, що цей спосіб покинути життя є, так би мовити, наслідком мого розпачу, що мене до того колодязя за руку ведуть і що мені завжди буде до нього вільний шлях, я перестала цим перейматися; думки мої звернулися на інше: я спинялась у коридорах і дивилась, чи високо вікна; роздягаючись увечері, несвідомо пробувала, чи міцні в мене підв'язки; іноді відмовлялася їсти – виходила в трапезну, прихилилась спиною до стіни, спустивши руки, заплющивши очі, й не торкалась до страв, переді мною поставлених. У цьому стані я так забувалася, що всі черниці виходили, а я лишалася. Тоді всі навмисно тихо розходились, а мене покидали. Потім мене карали за те, що спізнилась на відправу. Сказати вам? Мені остогидли мало не всі способи вкоротити собі віку, бо, здавалось, мене від них не стримували, а до них заохочували. Мабуть, нам не хочеться, щоб нас випихали із цього світу, бо напевно, мене вже не було б на ньому, якби вони вдавали, що затримують мене. Коли вкорочують собі життя, то цим хочуть, мабуть, іншим розпачу завдати, а коли це іншим на втіху, тоді життя тримаються. Ці порухи відбуваються в нас підсвідомо. Справді, якщо можливо пригадати мій стан тоді, коли я була біля колодязя, то я, здається, кричала в душі тим негідницям, що відходили геть, щоб сприяти злочинів: "Ступіть хоч крок до мене, виявіть хоч найменше бажання врятувати мене, підбіжіть затримувати мене, і будьте певні, що ви спізнитесь..." Справді, я жила тільки завдяки тому, що вони бажали моєї смерті. У світі ниці наміри мучити когось вщухають, а в монастирі – ніколи.

Отак мені було, коли я, гадаючи про своє минуле життя, подумала про скасування своєї обітниці. Спочатку мріяла про це побіжно. Де там мені, самотній, покинутій, безпорадній здійснити намір, такий важкий навіть тоді, коли б мені й не бракувало всякої допомоги! Проте ця думка мене заспокоїла. Мій розум упокорився, і я краще володіла собою – уникала кар і терплячіше зносила ті, що мені випадали. Цю зміну помітили, і вона всіх здивувала. Злостивість спинилась як стій, мов той полохливий ворог, що женеться за вами й до якого ви повертаєтесь обличчям у хвилину, коли він цього не сподівається. Про одне хочу вас, пане, запитати, – чому серед усіх згубних думок, що снуються в голові у зневіреної черниці, їй ніколи не спадає підпалити

монастир? Ні в мене, ні в інших такої думки не було, хоч виконати її було найлегше: треба тільки у великий вітер винести свічку на горище, у дровітню чи коридор. Жоден монастир від пожежі не згинув; а проте під час такої події двері розчиняються і рятуються, хто може. Може, бояться небезпеки для себе й тих, кого люблять, і не хочуть разом із собою порятувати тих, кого ненавидять? Ця остання думка надто штучна, щоб бути правдивою.

Якщо про одне гадати, воно починає здаватися справедливим і навіть можливим – тоді почуваєш у собі силу. Для мене це було справою двох тижнів – мій розум дуже податливий. Про що йшлося? Треба було скласти заяву й дати її комусь переглянути. Зробити те й друге було небезпечно. Відколи в мені помітили перемену, почали стежити за мною пильніше, ніж будь-коли. Очей з мене не зводили, кожен крок мій тлумачили, кожне слово моє зважували. До мене підходили, хотіли вивідати, що в мене на умі, розпитували, вдавали співчуття і приязнь; закидали про минуле, трохи винуватили, прощали, сподівалися кращої поведінки, тішили мене щасливішим майбутнім. А проте заходили раз у раз до мене в келію вдень і вночі з абиякої приключки – раптово, тихцем заглядали за заслону ліжка й виходили геть. У мене була звичка спати одягненою, і ще одна – писати сповідь. У дні, на це призначені, я просила в настоятельки чорнила й паперу, і вона не відмовляла.

Отож я почекала дня сповіді, а тим часом складала в голові те, що мала заявити. Це було в скороченому вигляді все те, що я зараз вам написала, тільки викладала я все під прибраними іменами. Але я зробила три необачності: перше – сказала настоятельці, що маю багато що написати, тому попросила більше паперу, ніж дають звичайно; друге – заклопотавшись заявою, про сповідь забула, і третє – не склавши сповіді й не підготувавшись до цього релігійного акту, пробула в сповідальні лише хвилину. Усе це помітили і зробили з цього висновок, що взятий мною папір використано не на те, про що казала. Та коли він, ясна річ, не пішов мені на сповідь, то на що ж його повернуто? Навіть не знаючи про це занепокоєння, я відчула, що в мене не повинні знайти таке важливе писання. Спочатку я хотіла зашити його в головах або в матрац, потім сховати в одіж, закопати в садку, спалити. Ви уявити не можете, як поспішала я написати і як стривожилась, коли написала. Спочатку я заяву запечатала, потім сховала на грудях і пішла на відправу. Рухи мої зраджувало хвилювання, таке воно було велике.

Я сиділа коло однієї молоді черниці, яка любила мене. Я не раз бачила, що вона із жалем поглядала на мене й плакала. Зі мною вона не розмовляла, але, безперечно, страждала. Ризикуючи всім, що могло з того статися, я вирішила довірити їй свій папір. Під час молитви, коли всі черниці поставали навколішки, посхилялися й мов позникали за своїми ситцями, я тихенько видобула папір, подала їй за спиною; вона взяла й сховала на грудях. Це найважливіша послуга, яку вона зробила мені. Але я дістала від неї ще й інших багато: вона упродовж місяців непомітно усувала всі дрібні перешкоди, якими утруднювали мені обов'язки, щоб мати право карати мене: стукала мені у двері, коли був час виходити, виправляла те, що псували, ходила дзвонити й відповідати, коли треба було, з'являлася скрізь, де я мусила бути. Усього цього я не знала.

Добре зробила я, що так розважила! Коли ми виходили з церкви, настоятелька сказала мені:

- Сестро Сюзанно, ідіть за мною...

Я пішла. Потім, спинившись у коридорі коло одних дверей, вона промовила:

- Оце ваша келія, а там житиме сестра Жерома...

Я увійшла. Вона за мною. Ми обидві мовчки сіли, аж увійшла черниця з одежою, яку поклала на стільця, і настоятелька сказала мені:

- Сестро Сюзанно, роздягніться, уберіться в цей одяг.

Я зробила це при ній. Тим часом вона пильнувала за кожним моїм рухом. Сестра, що принесла мені одягу, стояла на дверях. Вона увійшла, взяла моє вбрання, як я скинула, вийшла, а за нею настоятелька. Причини цієї процедури мені не сказали, та я й не питала. Тим часом у моїй келії все обшукали, розпороли подушку й матраци, перетрусили все, що тільки можна; пройшли всюди, де я була ходила - до сповідальні, до церкви, до садка, до колодязя, до кам'яної лави. Частину цих пошуків я сама бачила, про решту здогадувалась. Не знайшли нічого, але лишилися певні, що таки є щось. Кілька днів мене й далі вистежували, ходили назирці, заглядали скрізь, але марно. Зрештою, настоятелька надумала, що дізнатися правди можна тільки від мене. Якось зайшла до мене в келію і сказала:

- Сестро Сюзанно, у вас є хиби, але ви не брехатимете. Скажіть же мені правду - що ви зробили з папером, що я дала вам?

- Я вам сказала, паніматко.

- Не може бути, адже ви просили в мене багато паперу, а в сповідальні були лише хвилинку.

- То правда.

- Що ж ви зробили з ним?

- Те, що я казала вам.

- Гаразд, заприсягніться мені святою покорою, в якій ви дали Богові обітницю, що це так, і я повірю вам, не зважаючи ні на що.

- Вам не дозволено, паніматко, вимагати присяги в такій дрібниці, а мені не дозволено давати її. Я не можу заприсягтися.

- Ви дурите мене, сестро Сюзанно, і не знаєте, до чого себе цим призводите. Що ви зробили з папером, що я вам дала?

- Я вже сказала.

- Де він?

- У мене його немає.

- Що ж ви зробили з ним?

- Те, що й роблять з писанням, коли воно вже використане й непотрібне.

- Заприсягніться мені святою покорою, що ви весь папір списали на сповідь і у вас його немає.

- Знову кажу вам, паніматко, що й це справа не важливіша від першої, і я заприсягтися не можу.

- Заприсягніться, - сказала вона, - а то...

- Не заприсягнуся.

- Не заприсягнетесь?

- Ні, паніматко.

- Так ви винні?

- У чому ж я винна?

- В усьому. Немає нічого, у чому б ви не завинили. Ви вихваляли мою попередницю, щоб мене принизити; зневажали звичаї, що вона вивела, й закони, що вона їх скасувала, а я визнала за потрібне відновити; підбурювали всю громаду; порушували правила, чинили розбрат у душах, нехтували всіма обов'язками, примушували мене карати вас і карати тих, кого ви звели, - це мені найтяжче. Я могла б ужити проти вас жорстокіших заходів, але пожаліла вас, гадала, що ви отямитесь, навернетесь до мене душею; ви цього не зробили. У вашому розумі щось недобре діється, у вас є якісь наміри. В інтересах установи я повинна знати їх, і я знатиму, обіцяю вам. Сестро Сюзанно, скажіть мені правду.

- Я сказала їй вам.

- Я зараз піду, бійтеся мого повернення. Я сідаю і даю вам хвилину на роздум... Ваші папери, коли вони є...

- У мене їх немає.

- Або присяга, що в них була тільки ваша сповідь.

- Я не можу присягатися...

Вона хвилину помовчала, потім вийшла й повернулася з чотирма своїми фаворитками. Вигляд у них був несамовитий, шалений.

Я кинулася їм до ніг, благала їхнього милосердя. Вони кричали всі разом:

- Ніякого милосердя, паніматко, не давайте зворушити себе - хай віддасть папери або йде з миром.[\[13\]](#)

Я обіймала то тій, то тій коліна, казала їм, називаючи їх на ймення:

- Сестро Агнесо, сестро Жулі, що я зробила вам? Чому ви підбурюєте настоятельку проти мене? Хіба я так робила? Скільки разів просила я за вас, ви позабували це... Ви помиляєтесь, а не я.

Настоятелька незворушно дивилася на мене й казала:

- Дай твої папери, негіднице, або скажи, що в них було.

- Паніматко, - казали вони, - годі її просити! Ви занадто добра, ви не знаєте її - це непокірна душа, приборкати її можна тільки крайніми заходами. Вона сама вас до цього призводить, тим гірше для неї!

- Паніматко, - казала я їй, - я не зробила нічого, що могло б образити Бога й людей, присягаюсь на тому.

- Це не та присяга, якої я хочу.

- Вона написала на нас, на вас якусь заяву вікарієві, архієпископові. Бог знає, як вона змалювала монастирські порядки, а поганому легко віри діймають. Паніматко, треба присоромити цю тварюку, щоб вона нам лиха не наробила!

- Бачите, сестро Сюзанно... - додала настоятелька.

Я зненацька підвелася й сказала їй:

- Я все, паніматко, бачу й почуваю, що веду себе на погибель, та хвилиною раніше чи пізніше - яка різниця? Робіть зі мною, що знаєте: слухайтесь шаленства їхнього, dokonуйте свою несправедливість...

І простягла їм руки. Черниці схопили мене. Здерли з мене покривало, без сорому роздягли мене. На грудях у мене знайшли маленький портрет колишньої настоятельки, взяли його. Я благала, щоб дозволили мені ще хоч раз його поцілувати, - відмовили. Накинули на мене сорочку, стягли панчохи, накрили мішком і повели, простоволосу й босу, коридорами. Я кричала, гукала на допомогу. Але дзвонили в дзвони, даючи знак, щоб ніхто не виходив. Я волила до неба, впала, мене поволокли. Коли стягли мене сходами, ноги мої були в крові, руки позаклякали. Становище моє могло зворушити й залізні душі. Тим часом грубим ключем відімкнули двері підземної темної комірки, де мене кинули на мат, напівзгнилий від вологи. Там я знайшла шматок чорного хліба, кухоль води і якусь брудну посудину. За подушку був той самий мат, скручений з одного кінця. На камені лежав череп і дерев'яне розп'яття.

Перша думка в мене була - щось зробити із собою. Я схопилася за горло, пошматувала зубами одягу, скажено кричала, вила диким звіром, билася головою об мури, геть уся закривавилася, силкувалася заподіяти собі смерть, аж поки виснажилася, а це невдовзі сталося. Отам пробула я три дні. Гадала, що все життя там буду. Щоранку приходила одна з моїх мучительок і казала:

- Скоріться настоятельці, і вийдете звідси.

- Я нічого не зробила, не знаю, чого від мене хочуть. Ох, сестро Клементіно, є ж Бог!..

Третього дня, годині о дев'ятій увечері, двері відчинились - то прийшли ті черниці, що привели мене сюди. Похваливши доброту нашої настоятельки, вони оповістили, що вона чинить мені ласку й випускає мене на волю.

- Надто пізно, - мовила я, - лишіть мене. Я хочу померти тут.

Проте вони підвели мене й потягли. Привели мене до моєї келії. В ній була настоятелька.

- Я питалася в Бога про вашу долю, він зворушив моє серце, він велить мені змилосердитись над вами, і я скорилася. Ставайте навколішки й просіть у нього прощення.

Я стала навколішки й промовила:

- Молю тебе, Боже, прости гріхи мої, як ти молився за мене на хресті.

- Які гордощі! - скрикнули вони. - Вона порівнює себе до Ісуса Христа, а нас до євреїв, що розп'яли його!

- Не мене судіть, судіть себе, - сказала я.

- Це не все, - сказала настоятелька. - Заприсягніться мені святою покорою, що не розкажете ніколи про те, що трапилось.

- Погано ж ви вчинили зі мною, коли вимагаєте, щоб я мовчала. Присягаюсь, що

ніхто, крім вашого сумління, про це не знатиме.

- Присягаєтесь?

- Так, присягаюсь.

Після цього вони стягли з мене одягу, в якій я була, й дозволили одягтися в мою власну.

Я застудилася, становище моє було небезпечне, все тіло в мене заніміло – адже кілька днів я жила краплиною води та крихтою хліба. Гадала, що це вже терплю останню муку. Але цей хвилиnnий занепад тільки показує, яка сильна природа в молодому організмі – я одужала зовсім швидко, а коли вийшла, довідалась, що вся громада мала мене за хвору. Я знову почала виконувати монастирські обов'язки і посіла своє місце в церкві. Ні про свій папір, ні про молоду сестру, якій доручила його, я не забула. Я була певна, що вона не вжила на зло мою довіру, але наражається на небезпеку, зберігаючи мою записку. Згодом, за кілька днів по моєму виході з в'язниці, в хорі, в ту саму мить, як і тоді, коли я передала їй папірця, тобто коли ми поставали навколiшки й позникали, схилившись, за ситцями, я почула, що мене тихенько смикають за сукню. Я простягла руку й дістала записку, в якій вона писала: "Як я турбувалася за вас! І що зробити з тим жахливим папером?.." Прочитавши, я скрутила папірця руками й ковтнула його.

Усе це трапилося на початку посту. Наближався час, коли з Парижа до Л'юоншана збирається добре й лихе товариство, цікаве до співу. Голос у мене тремтів, я трохи втратила його.

По монастирях, як ніде, дбають про свої найдрiбніші інтереси, тому мені дали пільгу – трохи волі. Сестри, якими я керувала в хорі, могли підходити до мене без перешкоди, серед них і та, кому я доручила свою записку. Під час перерви, коли ми були в саду, я відвела її набік, змусила співати, і поки вона співала, сказала їй:

- У вас багато знайомих, а в мене нікого. Я не хочу, щоб ви через мене зазнали лиха! Мені краще вмерти, ніж накликати на вас підозру в тому, що ви допомогли мені. Подруго, ви загинули б, я знаю, а мене це не врятувало б. Та коли б ви й порятували цим мене, я не хочу порятунку такою ціною.

- Облишмо це, – сказала вона. – Що я маю зробити?

- Передати в певні руки мою заяву якомусь вправному адвокатові так, щоб він не знав, з якого вона монастиря, і дістати від нього відповідь, яку ви передасте мені в церкві чи деінде.

- До речі, – спитала вона, – що ви зробили з моєю запискою?

- Будьте спокійні, я її ковтнула.

- Будьте й ви спокійні, я поміркую про вашу справу...

Зважте, пане, на те, що, поки вона говорила, я співала, а вона співала, поки я відповідала, отже, наша розмова перемішувалася зі співом. Ця молода черниця, пане, ще й досі в монастирі. Її безпека у ваших руках. Коли б тільки довідались, що вона зробила для мене, то ніякі тортури їй не минули б. Мені не хотілося б призвести її до в'язниці, я сама краще туди повернулася б. Спаліть же ці листи, пане. Коли відкинути

той інтерес, що ви з ласки своєї виявляєте до моєї долі, у них не лишається нічого такого, щоб їх варт було зберігати.

Отак я писала вам тоді, – та лишенько! її вже немає, я залилася сама.

Вона невдовзі додержала слова і повідомила мене про це нашим звичайним способом. Настав Страсний тиждень! На вечірні до нас збиралася сила люду. Я так добре співала, що навіть викликала гучні, ганебні оплески, якими вітають ваших акторок по театрах, але які не мусили б ніколи лунати в храмах Господніх, та ще й в урочисті, жалобні дні, коли славлять пам'ять Сина Божого, розіп'ятого на хресті за гріхи людського роду. Мої молоді учениці були добре підготовані. У декого з них були гарні голоси, всі вони співали з виразом і чуттям, і мені здалося, що публіка слухала їх з утіхою, а громада наша задоволена з успіху моїх заходів.

Ви знаєте, пане, що в четвер святі дари з дарохранильниці переносять на окремий олтар, де вони лишаються до п'ятниці вранці^[14]. У цей час черниці одна по одній або парами ходять по черзі поклонитися їм до того олтаря. Є таблиця, де кожній зазначено час її поклоніння. Я дуже зраділа, прочитавши на ній: "Сестра Сюзанна й сестра Урсула від другої години ранку до третьої". Я прийшла до олтаря призначеної години, моя товаришка вже там була. Ми стали поруч на приступки олтаря, разом припали ниць і поклонялися Богові півгодини. Після цього моя молода подруга взяла мене за руку, потиснула її й сказала:

– Певно, нам удруге не випаде нагоди так довго й вільно поговорити. Богові відомо, в якому примусі ми живемо, і він простить нас, коли ми поділимо час, який мусимо віддати йому цілком. Вашої заяви я не читала, але не важко здогадатися, про що ви пишете. Незабаром я дістану відповідь. Та коли ця відповідь і дасть вам підставу домагатися скасування обітниць, то чи не гадаєте ви, що вам конче треба буде порадитися з юристами?

– Звичайно.

– І що вам потрібна буде воля.

– Звичайно.

– І що ви, у разі, коли все гаразд підеться, скористаєтеся з теперішнього свого становища, щоб здобути її?

– Я про це не думала.

– Так зробите це?

– Побачу.

– З другого боку, коли почнеться ваша справа, ви цим накличете на себе всю лютю нашої громади. Чи завбачаєте ви пересліди, що чекають на вас?

– Вони будуть не більші, ніж я перетерпіла.

– Про це я не знаю нічого.

– Даруйте. Передусім утискувати мою волю не зважаться.

– Чому так?

– Бо тоді я буду під охороною закону, у всіх перед очима, буду, мовляв, посередині між світом і монастирем, матиму змогу говорити, волю скажитися, про всіх правду

сказати. Тоді вже не чинитимуть мені кривди, щоб я не поскаржилась, боятимуться погіршити справу. Мені найкраще було б, коли б зі мною зле поводитися, та тільки цього не зроблять, – будьте певні, що якраз навпаки робитимуть. Мене проситимуть, доводитимуть, що я сама собі й монастиреві пошкоджу, загрожуватимуть тільки тоді, як побачать, що ласкою та звабою нічого не вдієш, а сили ніколи не вживатимуть.

– Аж не віриться, що професія, якої обов'язки ви так легко й сумлінно виконуєте, така огидна вам!

– Справді огидна. Із цим почуттям я народилася й помру. Черниця з мене буде в кінцевому підсумку погана. Треба цьому запобігти.

– А коли ви, на лихо, програєте справу?

– Коли програю, попрошу, щоб до іншого монастиря перевели, або помру в цьому.

– Перед смертю доведеться зазнати багато муки. Ох, друже, ваш намір дуже страшить мене – я боюся як відмови, так і скасування вашої обітничі. Якщо її скасують, що з вами буде? Що ви робитимете у світі? Ви гарна, розумна, здібна, але чесноти, кажуть, у світі нічого не варті, а я знаю, що вони з вами лишаться довіку.

– Ви віддаєте належне мені, але не чеснотам. На них я й покладаюсь. Що менше їх серед людей, то в більшій вони мусять бути пошані.

– Їх хвалять, але нічого не роблять для них.

– А тільки вони й надають мені сили, підтримують у моєму намірі. Хоч би що там мені закидали, але моральність мою поважатимуть. Ніхто, щонайменше, не скаже, що з чернецтва я пориваюсь через якусь безпутну пристрасть: я нікого не бачу, нікого не знаю. Я хочу бути вільна, бо своєю волею я пожертвувала не з власного бажання. Ви прочитали мою заяву?

– Ні, пакет, що ви його дали мені, я розпечатала, бо він був без адреси і я спочатку подумала, що він призначений мені. Але з перших рядків побачила свою помилку і далі не читала. Яке щастя, що ви віддали його мені! Ще хвилина – і його знайшли б у вас... Але година нашого стояння кінчається, припадимо ж ниць. Нехай ті, що заступатимуть нас, застануть нас у належному стані. Просіть у Бога, щоб просвітив вас і керував вами. Я теж молитимусь і зітхатиму разом з вами...

На душі в мене трохи полегшало. Моя товаришка молилася стоячи. Я ж чолом припала до останньої приступки перед олтарем, а руки простягла по вищих приступках. Здається, я ніколи не зверталась до Бога з такою радістю й запалом. Серце моє калатало. На мить я забула про все навкруги. Не знаю, чи довго я пробула в такому стані і чи довго пробула б іще в ньому. Але для моєї товаришки й двох черниць, що прийшли, я була, треба гадати, видовищем зворушливим. Коли підвелася, я думала, що коло мене нікого немає. Я помилялася, – вони втрьох стояли позад мене й плакали. Вони не зважились потурбувати мене й чекали, аж поки я сама вийду з надпориву й захвату, в якому я була. Коли я обернулась до них, то, певно, на обличчі в мене було щось величне, як судити по їхньому враженню. До того ж вони казали, що я нагадала їм тоді нашу стару настоятельку у ті хвилини, коли вона розраджувала мене, і що їх обійняло таке саме тремтіння, коли вони на мене дивились. Якби я мала нахил до

лицемірства й фанатизму й захотіла грати роль у монастирі, то цілком певна, що в цьому мені пощастило б. Моя душа легко займається, захоплюється, зворушується, і добра настоятелька не раз казала мені, цілуючи, що ніхто так не любить Бога, як я, що в мене серце з тіла, а в інших – з каменю. Річ певна, я почувала, як легко я переймалася її надпоривом, коли вона молилася вголос. Я іноді й сама починала говорити, підхоплювала нитку її думок і ніби з натхнення висловлювала частину того, що вона сама сказала б. Інші слухали її мовчки або проказували за нею. Я ж уривала її, випереджала чи говорила разом з нею. У такому стані я сама лишалася дуже довго, але, мабуть, почасти підтримувала його в настоятельці, бо ж видно було, що інші говорять до неї, а вона – до мене. Але до чого все це, коли не маєш покликання?..

Коли кінчилося наше стояння, ми дали місце тим, хто заступив нас. На прощання ми з моєю молодогою товаришкою дуже ніжно обнялися.

Ця сцена коло Святих дарів не лишилася непоміченою в монастирі. Додайте до цього мій успіх на вечірні в чисту п'ятницю – я співала, грала на органі, здобула оплески. О, безглузді голови чернечі! Я майже нічого не зробила, щоб замиритися з громадою. Вони самі до мене прийшли, настоятелька найперша. Кільком мирянам захотілося познайомитися зі мною. Це дуже сприяло моїм намірам, тож я й не відмовилась. Я побачилася з головою суду, з пані де Субіз[\[15\]](#) і багатьма чесними людьми, ченцями, священиками, військовими, суддями, побожними жінками, світськими жінками, а серед них і з тими вітрогонами, що ви називаєте "червоними закаблуками"[\[16\]](#) – їх я зразу й спровадила. Я була прихильна лише до тих знайомств, що не могли накинати на мене ніякої тіні; решту полишила тим нашим черницям, що не були такі перебірливі.

Забула вам сказати, що першою ознакою зичливості до мене було те, що мене знову оселили в моїй келії. Я зважилась попросити назад портрет колишньої настоятельки, і мені не зважились у цьому відмовити. Він знову посів своє місце біля мого серця й лишиться там, поки мого життя. Щоранку мій перший рух – підвестися душею до Бога, а другий – поцілувати портрет; коли я хочу молитися й відчуваю байдужість у душі, то знімаю його з ший, ставлю перед собою, дивлюся на нього й надихаюсь. Дуже шкода, що ми не знаємо святих осіб, чиї ікони поставлено нам до поклоніння. Вони справляли б на нас зовсім інше враження, не лишали б нас такими холодними коло своїх ніг чи перед собою, як тепер буває.

На свою заяву я дістала відповідь від пана Манурі[\[17\]](#), не сприятливу і не безнадійну. Перед тим як висловитись остаточно про мою справу, він зажадав силу пояснень, що їх важко було дати, не побачившись, тому я відкрила своє ім'я й попросила Манурі приїхати до Льоншану. Цим добродіям зрушитися важко, проте він приїхав. Ми розмовляли дуже довго, домовилися про листування, щоб його запити певно доходили до мене, а мої відповіді – до нього. Зі свого боку, я весь час, поки він провадив мою справу, використала на те, щоб прихилити до себе інших, зацікавити їх своєю долею і заручитися підтримкою. Я назвала себе й розказала про своє життя в батьківському домі, про муки в монастирі, про свій протест проти постригу, про

перебування в Л'юоншані, про своє послушенство, постриг і про жорстоке поводження зі мною з того часу, як я дала обітницю. Мене жаліли, запропонували допомогу. Зичливість, яку виявляли до мене, я попросила зберегти до того часу, коли буде в ній потреба, а докладніше не пояснювала. У монастирі ні про що не знали. Я дістала з Рима дозвіл просити про скасування обітниці. Це я негайно й зробила для всіх зовсім несподівано. Уявіть, як здивувалася настоятелька, коли їй подали від сестри Марії-Сюзанни Сімонен протест проти обітниці з проханням покинути чернецтво й вийти з монастиря, щоб розпорядитися собою по своїй волі.

Я, звісно, завбачала, що натраплю на різні перешкоди – з боку законів, з боку монастиря й з боку сполошених зятів та сестер. У їхніх руках було все родинне майно, а я, звільнившись, могла б заявити на нього серйозні претензії. Я написала сестрам, благала їх не чинити ніяких перепон моєму виходові з монастиря, зверталася до їхнього сумління, посилаючись на недобровільність своєї обітниці, пропонувала їм підписати акт зречення спадщини батьків, всіляко переконувала їх, що дію не з помсти. На їхні почуття я не зважала. Пропонований від мене акт не мав сили, якби був підписаний у чернецтві, а для них дуже непевним було, чи потверджу я його на волі. Та чи й пасувало їм пристати на мої пропозиції? Хіба годилося їм покинути сестру без пристановища й грошей, а самим користуватися її майном? Що скажуть люди? Чи ж зможуть вони відмовити, якщо вона прийде просити в них шматок хліба? А коли їй заманеться вийти заміж, то хто може поручитися за її чоловіка? А коли ще діти в неї будуть... Треба всіма способами перешкоджати цій небезпечній спробі. Ось що вони скажуть і зроблять.

Одержавши мою заяву, настоятелька відразу ж прибігла до мене в келію.

– Як, сестро Сюзанно, – сказала вона, – ви хочете покинути нас?

– Так, паніматко.

– І хочете зректися обітниці?

– Так, паніматко.

– Хіба ви не добровільно дали її?

– Ні, паніматко.

– Що ж вас примусило?

– Все.

– Батько?

– Так.

– Мати?

– Так само.

– Чому ж ви не заявили про це біля підніжжя олтаря?

– Я так себе почувала, що й не пам'ятаю, чи була при тому.

– Що ви кажете!

– Правду кажу.

– Як! Хіба ви не чули, коли священник запитав вас: сестро Сюзанно Сімонен, чи даєте ви Богові обітницю покори, чесноті й бідності?

- Не пам'ятаю.
- І ви відповіли тоді - так.
- Не пам'ятаю.
- І ви гадаєте, що вам хто-небудь повірить?
- Повірить чи ні, але правда лишиться правдою.

- Люба дитино, коли б на такі заяви зважали, подумайте, які були б з того зловживання! Ви зробили нерозважний крок, захопилися почуттям помсти, ваше серце вразили кари, на які ви самі наражалися; ви подумали, що їх досить, щоб зламати обітницю, - помиляєтесь, це неможливо ні перед людьми, ні перед Богом. Згадайте про те, що присягопорушення - це найтяжчий злочин і що ви вже зробили його в серці своєму і хочете довершити його.

- Я не порушу присяги, бо ні до чого не присягалась.
- Коли вас і скривдили, то хіба цих кривд не виправлено?
- Не ці кривди спонукали мене до прийняття рішення.
- А що ж?
- Брак покликання, брак волі в моїй обітниці.
- Коли у вас не було покликання, коли вас змушено, чому ви не сказали мені, коли ще був час?

- А що б це мені дало?
- Чому ви не виявили такої твердості, як у тому монастирі?
- Хіба від нас залежить твердість? Перший раз я була тверда, а другий раз була не в собі.

- Чому ви не вдалися до юриста? Чому не протестували? У вас було двадцять чотири години, щоб заявити про відмову.

- Хіба я знала що-небудь про ці формальності? Та якби й знала, то чи спроможна була скористатися з них? Та коли б і була спроможна, то чи змогла б? Хіба ви самі не помітили моєї неприйнятності? Якщо я візьму вас за свідка, хіба ви заприсягнетесь, що я була при розумі?

- Заприсягнув.
- Тоді ви, паніматко, а не я, будете присягопорушниця.
- Дитино моя, ви тільки даремно зіб'єте бучу. Схаменіться, закликаю вас вашими власними інтересами й інтересами монастиря. Такі справи спричиняють скандальні суперечки.

- То не моя буде провина.
- Світські люди лихі. Підуть найгірші здогади про ваш розум, серце, звичаї, подумають...

- Усе, що завгодно.
- Але скажіть мені щиро - якщо ви потай з чогось незадоволені, з чого б то не було, ми доберемо ради.
- Я була й буду незадоволена зі свого стану.
- Невже дух-спокусник, що весь час підступає до нас, жадаючи нас погубити,

скористався з надто великої волі, яку ви з недавнього часу маєте, щоб навіяти вам якийсь згубний нахил?

- Ні, паніматко. Ви знаєте, що присягатися мені завжди важко - так от, Богом свідчуся, що серце моє безневинне і в ньому ніколи не було ніякого ганебного почуття.

- Незрозуміла річ!

- Річ дуже зрозуміла, паніматко. У кожного своя вдача, у мене - своя, ви любите монастирське життя, а я ненавиджу; ви дістали від Бога ласку чернечу, а мені її бракує зовсім; ви у світі загинули б, а тут - для вас спасіння, а я тут погублю себе, а у світі сподіваюся на порятунок. Черниця з мене була й буде погана.

- Та чому? Ви свої обов'язки краще за всіх виконуєте.

- Але з мукою і проти бажання.

- Тим більшого ви варті.

- Ніхто краще за мене не знає, чого я варта. А я мушу зізнатися собі, що, скоряючись усьому, я не варта нічого. Мені обридло бути лицеміркою. Роблячи те, що спасає інших, я ненавиджу себе і проклинаю. Одне слово, паніматко, за справжніх черниць я вважаю тих, кого в цій оселі затримує їхній нахил і хто лишився б у ній, коли б і не було навкруги ґрат та мурів. Багато чого мені бракує, щоб до таких належати. Моє тіло тут, а серця немає, воно - по той бік. І коли б треба було вибирати між смертю і довічним монастирем, я б, не вагаючись, померла. Отакі в мене думки.

- Як! Ви без гризоти скидаєте покривало й одіж, яку присвятили Ісусові Христу?

- Так, паніматко, бо вдягла їх без роздуму й волі.

Я відповіла їй дуже стримано, бо серце підказувало мені зовсім інше, воно казало мені: "О, коли вже настане хвилина, щоб подерти їх і викинути геть від себе!" Проте моя відповідь справила на неї гнітюче враження. Вона зблідла, хотіла ще щось сказати, але губи в неї тремтіли. Вона не тямала гаразд, що їй далі говорити. Я великими кроками ходила по келії, а вона скрикнула:

- О Боже мій! Що скажуть наші сестри? О Ісусе! Зглянься на неї! Сестро Сюзанно!

- Що, паніматко?

- Так це вирішено? Ви хочете нас ославити, зробити нас і стати самій осудовиськом людським, погубити себе!

- Я хочу вийти звідси.

- Та коли вам не подобається тільки цей монастир...

- І монастир, і становище, і чернецтво. Я не хочу ув'язнення ні тут, ні деінде.

- Дитино моя, вас нечистий дух полонив. То він хвилює вас, говорить вашими устами й пориває вас. Це суцільна правда, подивіться, в якому ви стані!

Справді, як скинула на себе очима й побачила, що сукня моя в безладді, нагрудник майже задом наперед одітий, покривало впало на плечі. Мені набридли слова лихої настоятельки, що тільки голосу прибрала ніжного й фальшивого, і я сказала їй прикро:

- Ні, паніматко, ні, я не хочу цієї одежі, не хочу...

Водночас я намагалася поправити покривало, руки мої тремтіли, що більше я силкувалась припорядити його, то гірше робила. Знетерпеливившись, я нагло схопила

його, зірвала із себе й лишилась перед настоятелькою з пов'язкою на чолі, розпатлана. Тим часом вона, не знаючи, чи треба їй лишатись, ходила туди й сюди й казала:

- О Ісусе! її полонив нечистий дух, то суцця правда... - і лицемірка хрестилася чотками.

Я відразу отямилася, відчула непристойність свого становища і необачність своїх слів; опорядилася якнайкраще, підняла покривало, наділа його; потім, звертаючись до неї, сказала:

- Я не божевільна, в мене не вселився нечистий дух, паніматко. Мені соромно за своє зухвальство, даруйте мені його, прошу. Але зважте на те, як мало пасує до мене чернецтво і як справедливо прагну я вийти з нього...

Вона приказувала, не слухаючи мене:

- Що скажуть люди? Що скажуть сестри?

- Ви хочете уникнути скандалу, паніматко? - спитала я. - На те є спосіб. Я не домагаюся свого вкладу, прошу тільки волі. Я не скажу, щоб ви розчинили мені браму, але зробіть сьогодні, завтра чи згодом так, щоб її погано охороняли, і моєї втечі не помічайте якомога довше...

- Нечистивиця! Що ви зважуєтесь мені пропонувати?!

- Даю пораду, якою добра й розважлива настоятелька мусила б скористатися і застосувати до всіх тих, кому її монастир мов в'язниця, а мені він у тисячу разів гірший від тих в'язниць, де тримають лиходіїв. Я мушу вийти з нього або загинути в ньому. Паніматко, - мовила я, прибираючи поважного тону й упевненого вигляду, - послухайте мене: якщо закони, до яких я звернулася, ошукають мої сподівання і мене опанує розпач, занадто добре мені відомий... у вас є колодязь, вікна в будинку... скрізь - мури перед тобою... є одежа, яку можна подерти... руки, які можна пустити в діло...

- Спиніться! Мене жах проймає. Як Ви можете...

- Можу, коли не випаде мені відразу скінчити життєві страждання, відмовитися від їжі - кожному вільно пити, їсти чи не пити й не їсти... Якщо після всього, що я сказала вам, мені стане на це відваги - а ви знаєте, що мені її не бракує і що іноді для життя треба більшої відваги, ніж для смерті, - подумайте про Суд Божий і скажіть мені, хто тоді, настоятелька чи черниця, буде злочинніша? Паніматко, я нічого не вимагаю і не вимагатиму із монастиря. Не доводьте мене до злочину, не доводьте себе до гризоти, - порозуміймося вдвох...

- То ви гадаєте, сестро Сюзанно, що я порушу свій найперший обов'язок і подам руку злочину, візьму участь у нечестивості?

- Справжня нечестивиця - я, паніматко, бо щодня споганюю зневагою священну одіж, яку ношу на собі. Зніміть її з мене, я недостойна її. Знайдіть мені на селі руб'я найбільшій селянки і відхиліть мені монастирську браму.

- Куди ви підете шукати кращої долі?

- Не знаю, куди піду, але погано тільки там, де Бог нас не хоче, а Бог не хоче мене тут.

- У вас же нічого немає!

- То правда, але не вбогості я найбільше боюся.

- Бійтеся безпутства, до якого веде вона.

- Минуле є мені запорукою майбутнього. Коли б я пішла на злочин, то була б вільна. Але з монастиря я вийду або з вашої згоди, або силою закону. Вибирайте...

Наша розмова тривала довго. Пригадуючи її, я червоніла за все те необачне й смішне, що я зробила й сказала, але було вже пізно. Настоятелька все ще вигукувала: "Що скажуть люди! Що скажуть сестри!", коли задзвонили до відправи, і ми розлучились.

Ідучи, вона сказала мені:

- Сестро Сюзанно, ви йдете до церкви. Попросіть Бога, щоб зглянувся над вами і зміцнив вам дух у вашому становищі. Запитайте своє сумління і вірте тому, що воно скаже вам, - воно не може не докорити вам. Від співу я вас звільняю.

До церкви ми прийшли майже разом. Наприкінці відправи, коли всі сестри збиралися вже розходитись, вона постукала об молитовник і спинила їх.

- Сестри, - сказала вона, - закликаю вас упасти до підніжжя олтаря й благати милосердного Бога за одну черницю, яку він покинув, яка втратила релігійний нахил і дух і ладна зробити вчинок, блюзнірський перед Богом і ганебний перед людьми.

Не можу сказати вам, як усі здивувались. Кожна, не зворухнувшись, умить скинула поглядом по товаришках, сподіваючись викрити винну по її замішанню. Усі поприпадали ниць і мовчки помолилися. Через чималий час настоятелька тихо завела: *Veni, Creator*[\[18\]](#), і всі тихо підхопили; потім, по другій мовчанці, настоятелька постукала об пюпітр. Усі розійшлися.

Подумайте самі, який шепіт пішов по нашій громаді: "Хто така? Чи не вона? Що зробила? Що хоче зробити?.." Сумніви недовго тривали. Моя заява почала набувати у світі розголосу. Мені робили багато візитів: одні мені докори приносили, другі поради; ті хвалили мене, інші гудили. Я мала тільки один спосіб виправдатися перед усіма - розповісти про поведінку своїх батьків. А ви розумієте, якою скромною я мусила бути під цим поглядом. Відкритися цілковито я могла лише тим особам, які щиро до мене прихилились, та панові Манурі, що провадив мою справу. Коли мені страшно ставало мук, якими мені загрожували, у моїй уяві з усім своїм жахом з'являвся льох, де мене вже раз замикали, - я знала чернечу лють. Про свої страхи я оповіла панові Манурі, і він сказав мені:

- Зовсім уберегти вас від прикrostів неможливо. Ви їх матимете, та й мусили сподіватися їх. Треба озброїтись терпінням і підтримувати себе надією на те, що вони кінчатся. Щодо льоху обіцяю вам, що ви вдруге туди не потрапите ніколи. Це вже моя справа...

Справді, днів за кілька він приніс настоятельці наказу - дозволяти йому бачитися зі мною щоразу, коли він тільки цього зажадає.

Наступного дня по відправі настоятелька знову запропонувала помолитися за мене громадою. Помолитися мовчки і проказали тихо той самий гімн, що й напередодні. Так само й утретє вчинили з тією тільки різницею, що мені наказали стати окремо серед

хору і проказали молитву за мрущих та літанію святим з приспівом: Ora pro ea.[\[19\]](#)

Четвертого дня відбувся маскарад, у якому дуже дивно виявилася чудернацька настоятельчина вдача. Наприкінці відправи мене поклали в труну посеред хору. З боків поставили свічки й кропильницю. Накрили мене саваном, відправили панахиду, а потім кожна черниця, виходячи, бризкала на мене свяченою водою, промовляючи: Requiescat in pace[\[20\]](#). Треба знати монастирську мову, щоб зрозуміти, яка погроза міститься в останніх словах.

Дві черниці скинули з мене саван і лишили мене, мокру до живого тіла від води, якою вони мене облудно покропили. Одежа висохла на мені: я не мала в що перебратись.

За цією наругою друга наспіла. Зібралася громада. До мене поставились, як до окаянниці, намір мій визнали за віровідступництво, і всім черницям заборонили під страхом непослуху розмовляти зі мною, допомагати мені, підходити до мене й навіть торкатися до того, з чого я послуговувалася. Ці накази виконували суворо. Коридори в нас вузькі, в деяких місцях двоє можуть від сили розминутись – коли я йшла, а назустріч мені йшла друга черниця, то вона або повертала назад, або притискалась до муру, пригорнувши рукою покривало й одіж, щоб вони якось не діткнулися до моїх. Коли від мене треба було щось узяти, я ставила ту річ додолу, і її брали ганчіркою. Коли ж мені мали щось дати, то кидали мені. Коли яка черниця мала нещастя доторкнутися до мене, то вважала себе за споганену і йшла сповідатися та розгрішуватись до настоятельки. Лестощі, кажуть, ниці й підлі. Вони ще багато жорстокіші й вигадливіші, коли мають на меті догодити своїми образами. Скільки разів згадувала я слова своєї небесної настоятельки де Моні: "Серед усіх створінь, що ви бачите навколо мене, таких слухняних, простих і лагідних, немає жодного, дитино моя, немає жоднісінького, що з нього я не могла б зробити лютого звіра. Нахил до цієї дивної метаморфози тим більший, чим молодшими потрапляють до келії і чим менше знають світське життя. Ці слова дивують вас. Нехай же боронить вас Бог дізнати на собі цю правду. Сестро Сюзанно, добра черниця та, що йде до монастиря спокутувати якийсь великий гріх".

Мене звільнили від усіх обов'язків. У церкві залишали по одному порожньому місцю обабіч того, що я займала. У трапезній я сиділа за окремим столом. Мені нічого не подавали. Я мусила сама йти до кухні просити свою пайку. Першого разу сестра-кухарка крикнула мені:

– Не входьте, відступіться...

Я відступилася.

– Що вам треба?

– Їсти.

– Їсти! Ви негодні жити...

Іноді я йшла геть і цілий день нічого не їла, іноді напосідалась, і мені ставили на поріг страву, яку посоромилися б дати тварині. Я брала її плачучи і йшла. Іноді мені траплялося приходити двері хору останньою, я заставляла їх замкнутими; ставала під

ними навколiшки й чекала там кiнця вiдправи. Коли це в саду було, я верталась до келiї. Тим часом сили мої занепадали вiд недостатностi харчу, вiд поганой якостi того, що я їла, а ще бiльше вiд стражданнiя, якого завдавали менi повсякчаснi прояви жорстокостi. Отож я вiдчула, що коли страждатиму неремстиво, то й кiнця нiколи не побачу своєму позову. Тому я вирiшила поговорити з настоятелькою. Напiвмертва вiд страху, я пішла все-таки й тихо постукала до неї у двері. Вона вiдчинила, побачивши мене, оступилась на кiлька крокiв, крикнувши:

- Вiдiйди, вiровiдступнице!

Я вiдiйшла.

- Ще...

Я ще вiдiйшла.

- Що ви хочете?

- Як нi Бог, нi люди не засудили мене на смерть, то я хочу, панiматко, щоб менi дали жити.

- Жити! - мовила вона, повторюючи слова сестри-кухарки. - Хiба ви гiднi цього?

- Тiльки Бог знає це. Але попереджаю вас, що, коли менi вiдмовлятимуть у їжі, я муситиму поскаржитись на це тим, хто взяв мене пiд свою оборону. Я тут лише тимчасова мешканка до того часу, коли моя доля i становище будуть вирiшенi.

- Iдiть, - сказала вона, - не поганьте мене своїми поглядами. Я подбаю про це...

Я пішла, а вона люто зачинила двері. Мабуть, наказа вона дала, але мені вiд того мало що покращало. Не коритися їй у цьому вважалося за заслугу - менi кидали найгiршу страву та ще й псували її попелом i всякими покидьками.

Отак жила я, поки тривав мій позов. Виходити до приймальнi менi не зовсiм забороняли. Вiдiбрати моє право радитися iз судцями та адвокатом не могли, проте вiн мусив кiлька разiв удаватися до погроз, щоб зi мною побачитись. На побаченнiя мене завжди супроводила одна iз сестер. Вона нарікала, коли я розмовляла тихо; обурювалась, коли я лишалась у приймальнi надто довго, уривала мене, заперечувала, заважала менi. Переказуючи цi мої розмови настоятельцi, перекручувала їх, криво тлумачила, накидала менi те, чого я й не казала. Що там! Дiйшло того, що мене обiкрали, повитягали в мене стiльцi, ковдри, матраци, не давали менi бiлизни. Одiж у мене подерлась, я лишилась майже без панчiх i черевикiв. Я насилу могла роздобути води, не раз мусила сама ходити по неї до колодязя, того самого, що я про нього згадувала. Посуд менi перебили - тодi я мусила пити воду коло колодязя, бо не мала в чому принести її. Проходячи попiд вiкнами, я мусила або бiгти, або сподiватись собi на голову помий. Кiлька сестер плюнули менi в обличчя. Я стала брудна до гидоти. Сповiдатися менi заборонили, щоб я, бува, не поскаржилась нашим духiвникам. Якось на велике свято, здається на Вшестя, менi в келiї забили чимось замок. Я не могла вийти до меси, та, мабуть, й iншi вiдправи пропустила б, коли б не нагодився пан Манурi, якому спочатку казали, що не знають, де я подiлася, що не бачили мене, що я службу Божу зовсiм занедбала. Тим часом я, розхвилювавшись, зламала замок i прийшла пiд дверi хору, що були замкненi, як i звичайно, коли я з'являлась не серед

перших. Я лягла на землю, прихилившись головою і спиною до стіни, склавши на грудях руки, і так вийшло, що тілом своїм загородила прохід. Коли відправа кінчилась і черниці почали виходити, перша раптом спинилася, інші так само. Настоятелька здогадалась, у чому річ, і сказала:

– Ідіть по ній, це ж – труп.

Дехто послухався і стоптав мене ногами. Інші були не такі жорстокі. Але жодна не зважилась простягти мені руку й підвести.

Під час моєї відсутності в мене викрали наложу, портрет нашої фундаторки, інші благочестиві образи, розп'яття. У мене лишився тільки хрест, що я носила на чотках, та й той не надовго. Тож я жила в чотирьох голих стінах, у кімнаті без дверей, без стільця, стоячи або лежачи на сіннику, без найпотрібнішого посуду й мусила вночі виходити за природними потребами, а вранці мене винуватили, що я турбую монастирський спокій, блукаю, божеволію. Що келія моя не замикалась, то вночі до мене з галасом вдиралися, кричали, шарпали моє ліжко, били шибки, всіляко лякали мене. Галас чути було поверхом вище і поверхом нижче, і хто не входив до змови, ті казали, що в моїй кімнаті коїться щось дивне, що вони чули жалібні голоси, крики, брязкіт кайданів і що я розмовляю з привидами й нечистими духами, що я, певно, продала свою душу і що треба притьмом вибиратися з мого коридору. У чернечих громадах є недоумкуваті, таких навіть більшість – вони повірили в те, що їм про мене казали, не зважувались проходити повз мої двері, бачили мене у своїй затьмареній уяві з огидним обличчям, хрестилися при зустрічі зі мною, тікали геть, кричали:

– Відступися від мене, сатано! Боже, захисти мене!..

Одна з наймолодших черниць була в кінці коридору, коли я йшла їй назустріч. Обминути мене було зовсім ніяк. Її пойняв несласаний жах. Спочатку вона повернулася лицем до стіни й бурмотіла тремтячим голосом: "Боже мій! Боже мій! Ісусе! Маріє!.." Тим часом я підходила. Коли вона відчула мене поруч себе, то затулила обличчя руками, щоб не побачити мене, рвонулась до мене, нестямно кинулась мені в обійми й закричала:

– Рятуйте! Рятуйте! Милосердя! Я пропала! Сестро Сюзанно, не чиніть мені зла! Сестро Сюзанно, згляньтесь наді мною!

І, кажучи це, падає півмертва горлиць на підлогу. На крик збіглися, забрали її, а як уже розмалювали цю пригоду, то й сказати годі. З неї зробили найзлочиннішу історію: буцімто демон нечестя опанував мене. Мені приписали наміри, вчинки, які не зважуюсь назвати, і дивовижні бажання, що на них і склали той видимий безлад, у якому молоду черницю знайдено. Справді, я ж не чоловік і не знаю, що можна вигадати про двох жінок, а тим більше про одну. Проте ліжко моє було без заслони, до кімнати моєї заходили коли завгодно, так що ж тут, пане, казати? Певно, ці жінки, попри зовнішню стриманість, скромні погляди й чеснотливий вираз, серце мають дуже зіпсуте: вони знають принаймні, що на самоті можна робити якесь неподобство, а я цього не знаю, тому й не могла я ніколи зрозуміти, в чому мене звинувачують, а вони висловлювались так невиразно, що я ніколи не знала, що їм відповісти.

Я б не кінчила свою розповідь, коли б почала докладно розповідати про це переслідування. Ох, пане, якщо є у вас діти, дивіться на мене, яку долю ви їм готуєте, коли дозволяєте їм уступати в чернецтво без прояву найбільшого й найрішучішого покликання! Які ж несправедливі люди! Дитині дозволяють розпоряджатися собою в такому віці, коли їй не дозволяють розпоряджатися одним екю. Краще вбити свою дочку, ніж замикати до монастиря проти її волі. Так, убити! Скільки разів жалкувала я, що мати не задушила мене в колисці! То було б не так жорстоко. Чи повірите, що в мене відібрали молитовника й заборонили молитися Богові? Ви певні, що цьому я не скорилася. Лишенько! То була єдина моя розрада. Я зводила руки до неба, я кричала й сподівалася, що мої крики почує той Єдиний, що бачив усі мої злигодні. Під дверима в мене підслуховували, і одного разу, коли я зверталась до Бога зніченим серцем своїм і кликала його на допомогу, мені сказали:

– Марно ти волаєш до Бога, Бога вже немає для тебе. Помри в розпуці й будь проклята...

Інші додали:

– Амінь, віровідступнице, амінь!

Але ось що видасться вам ще дивнішим. Не знаю, чи то злостивість була, чи омана, бо, хоч я й не зробила нічого такого, що свідчило б про мій розумовий розлад, а тим більше про те, що в мене вселився нечистий дух, вони обговорили між собою, чи не треба вигнати з мене біса, і ухвалили більшістю голосів, що я зреклася свого соборування і хрещення, що мене посів демон і відвертає від служби Божої. Одна з черниць заявила, що під час деяких молитов я скрегочу зубами, що взагалі в церкві я тремчу й на піднесенні Святих дарів заломлюю руки. Друга додала, що я стоптала під ноги розп'яття, не ношу чоток (їх у мене вкрали) і вірікаю богохульства, яких не зважуюсь переказати вам. І всі погодилися, що в мені діється щось неприродне й що треба повідомити про це вікарія. Так і зробили.

Вікарієм був тоді Ебер, людина літня й досвідчена, різкий, але справедливий і розумний. Йому докладно написали про колотнечу в монастирі. Колотнеча, безперечно, була велика, і коли я спричинилася до того, то не зі своєї волі. Ви, мабуть, здогадуєтесь, що в посланій йому заяві не забули згадати про мої нічні походеньки, про мою відсутність у хорі, про гамір у моїй келії, про те, що одна бачила, друга чула, про мою огиду до святощів, про мої богохульства й непристойні вчинки, що мені ми їх закидали. Щодо пригоди з молодого черницею, то з неї зробили все, що хочете. Винувачення були такі великі й численні, що пан Ебер, з усім своїм здоровим глуздом, не міг не піддатися їм почасти й не повірити, що в них багато правди. Річ видалася йому такою важливою, що він сам поклав з нею розібратися. Він повідомив про свій приїзд і справді прибув з двома молодими церковниками, що були при ньому й допомагали йому в його нелегких обов'язках.

Днів за кілька перед тим я почула вночі, що хтось тихенько ввійшов до мене в келію. Я не сказала нічого, чекала, щоб до мене заговорили, і мене гукнули тихим, тремтячим голосом:

- Сестро Сюзанно, ви спите?

- Ні, не сплю. Хто там?

- Це я.

- Хто ви?

- Ваш друг, що помирає зі страху й наражається на смертельну небезпеку, щоб дати вам пораду, може, й марну. Слухайте: завтра чи позавтра приїде вікарій - вас обвинувачено. Приготуйтеся боронитися. Прощайте, майте мужність, і хай Господь Бог буде з вами...

Сказавши це, вона зникла легко, як тінь. Бачите, скрізь, навіть по монастирях, є співчутливі душі, яких ніщо не робить жорстокими.

Тим часом мій позов розгортався. Сила людей усякого стану, статі й становища, людей мені не відомих, зацікавились моєю долею й клопотались за мене. Серед них і ви були, тож історію мого позову ви, мабуть, краще від мене знаєте. Під кінець я вже не могла бачитися з паном Манурі. Йому сказали, що я хвора. Він здогадався, що його дурять, але боявся, щоб мене не кинули в темну. Звернувся до архієпископства, та його не захотіли там вислухати. Туди вже повідомили, що я божевільна, а може, й гірше. Він удався до судців і обстоював виконати наказ, що його давали настоятельці, за яким вона мусила дозволяти йому бачити мене живу чи мертву на першу ж його вимогу. Світські судді натиснули на церковних. Ті відчували, до яких наслідків може призвести цей інцидент, коли не піти назустріч, - це, мабуть, і пришвидшило приїзд вікарія, бо ці добродії, яким постійні монастирські чвари в печінках сидять, не поспішають звичайно втручатися в них - вони з досвіду знають, що їхній авторитет від того буде зневажений і скомпрометований.

Я скористалася з поради подруги, щоб покликати на допомогу Бога, зміцнити душу й підготувати свою оборону. У неба я просила лише того щастя, щоб мене допитали й вислухали безсторонньо - це щастя я дістала, але побачите, якою ціною. Коли мій інтерес був стати перед суддею безневинною і розсудливою, то настоятельці не менш важило показати мене лихою, нечестивою, винною і божевільною. Я збільшувала свій запал, а вони - свої підступи: їсти мені давали стільки, аби я з голоду не померла, виснажували мене образами, збільшили навкруг мене жахи, позбавили мене зненацька нічного спочинку, пішло в діло все, що тільки може підтяти здоров'я й затьмарити розум, - то була така витончена жорстокість, що ви про неї й гадки не маєте. Міркуйте про решту ось із чого: одного дня я вийшла з келії, ідучи до церкви чи деінде, і побачила долі посеред коридору обценьки. Я нахилилась, щоб підняти їх і покласти так, щоб тій, хто загубив їх, легко було їх знайти. При світлі я не бачила, що ті обценьки мало не червоні. Я взяла їх і відразу впустила - на них лишилася вся шкіра з моєї понівеченої долоні. Уночі по тих місцях, де я мусила проходити, мені або під ноги ставили перешкоди, або чіпляли їх у рівень з головою. Раз у раз я ранилася - не знаю, як і зовсім не вбилася. Присвічувати я не мала чим і мусила йти, тремтячи, витягнувши вперед руки. Під ноги мені розкидали бите скло. Я твердо вирішила про все це розказати і слово своє більш-менш додержала. Двері до вигод я заставляла замкненими

й мусила сходити вниз кілька поверхів і бігти в глиб саду, коли хвіртка була відчинена, а коли ні... Ох, пане, які то лихі створіння – замкнені в монастирі жінки, коли вони певні, що догоджають своїй настоятельці у її мстивих бажаннях і служать Богові, доводячи вас до розпачу! Час уже був приїхати архієпископові, час уже був кінчитися моєму позову.

Це були найжахливіші хвилини в моєму житті, бо подумайте ж, пане, мені зовсім не відомо було, якими фарбами розмалювали мене перед цим церковником і кого він з цікавості приїхав побачити – справді нечестивицю, в яку вселився сатана, чи дівчину, яка тільки прикидається. Виставити мене такою, по-їхньому, можна було, тільки налякавши мене до смерті, і ось як вони до цього взялися.

Того дня, як прибув вікарій, до моєї келії рано-вранці увійшла настоятелька з трьома сестрами; в однієї була кропильниця, в другій – розп'яття, в третій – мотузка. Настоятелька сказала мені голосно й загрозливо:

– Підведіться... Станьте навколішки і припоручіть душу Богові...

– Паніматко, – мовила я, – чи можу я перед тим, як скоритися вам, запитати, що зі мною буде, що ви надумали вчинити зі мною і що мушу я просити в Бога?..

По всьому тілу в мене проступив холодний піт. Я тремтіла, коліна підгинались, із жахом поглядала я на трьох лиховісних товаришок. Вони стояли вряд з похмурими обличчями, зціпивши зуби й заплющивши очі. Від страху слова в моєму запитанні я вимовляла уривчасто, нарізно. Ніхто не відповів мені, тож я подумала, що, може, й не почули мене. Знову я проказала останні слова того запитання, бо все його проказати мені не було сили. Отож я промовила тихо й невиразно:

– Якої ласки мушу я просити в Бога?

Мені відповіли:

– Просіть у нього прощення за гріхи всього вашого життя. Говоріть до нього так, як ніби ви зараз маєте стати перед ним...

На цих словах я подумала, що вони радили раду й постановили спекатися мене. Я не раз чула, що таке роблять по деяких чоловічих монастирях: судять, засуджують і страчують. Тільки ж не гадала, що таку нелюдську розправу можуть учинити в монастирях жіночих. Але скільки було в них такого, про що я раніш і не здогадувалась, а потім сама побачила! На згадку про близьку смерть я хотіла скрикнути, але рот мій розкрився, голосу ж не було. Я підійшла до настоятельки, благально витягнувши руки, і, зімлівши, впала на спину. Я впала, але не дуже забила. Такими хвилинами смертельного страху, коли сила нас покидає, члени непомітно кволіють, ніби спадають одні на одних, і природа не в змозі підтримати себе, нібито хоче тихо згаснути. Я втратила свідомість, чула довкола себе тільки дзижчання невиразних і далеких голосів – чи то черниці говорили, чи то в ухах у мене дзвеніло, але я чула тільки те безкінечне дзижчання. Не знаю, скільки часу пробула я в цьому стані, але прокинулася від раптового холоду, що дрожем пройшов по мені, аж я зітхнула. Я була геть чисто мокра, вода стікала в мене з одержі додолу – на мене вилили всю велику кропильницю. Я лежала на боці в калюжі, прихилившись головою до стіни, напіврозтуливши рота, з

обмерлими, заплющеними очима. Хотіла розплющити їх і подивитись, але на них ніби туман наліг. Крізь нього я бачила тільки плями вбрання, за яке марно намагалася схопитись. Я силкувалася поворухнути вільною рукою, підвести її, але вона була надто важка. Млость потроху зменшувалася. Я звелась і сіла, прихилившись спиною до стіни. Руки мої лежали у воді, голова впала на груди, я стогнала – нечленороздільно, уривчасто, болісно. На обличчях у жінок був вираз такої суворості й непохитності, що я не зважувалась благати їх. Настоятелька сказала:

– Поставте її.

Мене взяли за руку й підвели. Вона додала:

– Вона не хоче припоручити себе Богові. Тим гірше для неї. Ви знаєте, що треба робити. Робіть...

Я гадала, що тією мотузкою мене задуть. Дивилась на неї, очі мої пройнялися слізьми. Я попросила поцілувати розп'яття, мені відмовили. Попросила поцілувати мотузку – дали. Я нахилилась, схопила настоятельчин наплічник, поцілувала його, промовила:

– Боже, зглянься наді мною! Боже, зглянься наді мною! Хоч не мучте ж мене, любі сестри...

І підставила шию. Не знаю вже, ні що зі мною сталося, ні що мені зробили. Певно, ті, кого ведуть на страту, а я саме це уявляла, вмирають раніше, ніж їх скарають. Я опам'яталася на сіннику, що правив мені за ліжко, – сиділа зі скрученими за спиною руками, на колінах лежало велике залізне розп'яття. Пане маркіз, я звідси бачу, якого болю завдаю вам, але ви ж хотіли знати, чи варта я того маленького співчуття, якого сподіваюся від вас.

Отоді відчула я вищість християнської релігії над усіма релігіями у світі. Яка глибока мудрість у тому, що сліпа філософія називає безумством хреста! Навіщо б здався мені в тодішньому моєму стані образ щасливого і вславленого законодавця? Я бачила безневинного з простромленим боком, з тернами на чолі, з прицвяхованими руками й ногами, який помирав від страждання, і думала: "Оце Бог мій, а я ще смію нарікати!..." Ця думка додала мені сили, і я відчула, як у серці моїм відроджується розрада; я пізнала суєту життя і щаслива була втратити його раніше, ніж мала час помножити свої гріхи. Проте полічила свої роки і завважила, що мені й двадцяти немає, і зітхнула. Була надто знесилена, надто пригнічена, щоб мій дух міг підвестися над страхом смерті. При здоров'ї я, певно, могла б повестися відважніше.

Тим часом повернулась настоятелька зі своїми поплічницями. Вони застали мене більш притомною, ніж гадали й сподівалися побачити. Підвели мене, запнули мені обличчя покривалом. Двоє взяли мене попід руки, третя підштовхувала мене ззаду, а настоятелька наказувала мені йти. Я пішла, не знати куди, але гадала, що на страту, і приказувала:

– Боже, зглянься наді мною! Боже, зміцни мене! Боже, не покидай мене! Боже, прости мене, якщо образила Тебе!

Прийшла я до церкви. Вікарій правив месу. Уся громада була в зборі. Забула вам

сказати, що ті три черниці, які вели мене, почали мене щосили штовхати, коли ми підійшли до дверей, – вдавали, ніби мучаться коло мене, тягли мене за руки, підпихали ззаду, немов би я опиралася й не хотіла входити до церкви. Насправді ж цього нічого не було. Мене привели до олтаря, я насилу стояла, а мене шарпали, щоб я стала навколішки, ніби я відмовлялася схилитись, тримали мене, ніби в мене була думка тікати. Заспівали *Veni creator*; винесли Святі дари, дали благословення. Під час благословення, коли належить класти поклін, ті, що тримали мені руки, пригнули мене, мовби силоміць, а решта притримали руками за плечі. Усе це я почувала, але не могла збагнути, навіщо вони це роблять. Нарешті, усе з'ясувалося.

По благословенні вікарій скинув убори, надів тільки стихар та епітрахіль і вийшов до приступок олтаря, де я стояла навколішках. Обіч нього йшли два церковники спиною до олтаря, де лежали Святі дари, обличчям до мене. Він підійшов до мене й сказав:

– Сестро Сюзанно, підведіться...

Сестри, що тримали мене, нагло мене підвели. Інші оточили мене й обступили звідусюди так, ніби боялися, щоб я не вирвалася. Він додав:

– Розв'яжіть її...

Його не послухали. Прикинулися, що вбачають небезпеку в тому, щоб звільнити мене. Але я вже казала вам, що людина він крута. Він ще раз промовив твердо й суворо:

– Розв'яжіть її...

Послухалися. Тільки звільнили мені руки, я болісно й гостро застогнала, аж він зблід, а лицемірні черниці відсахнулися від мене з переляку. Він опанував себе, сестри повернулись, вдаючи, що тремтять від страху. Я стояла нерухомо, і він спитав мене.

– Як ви?

Замість відповіді я показала йому свої руки: мотузка, якою мене зв'язали, глибоко в'їлася в тіло, і руки в мене геть посиніли від того, що кров застоюлася в жилах. Він зрозумів, що стогін у мене вихопився від раптового болю, коли відновився кровообіг. Він сказав:

– Скиньте з неї покривало...

Його пришили в кількох місцях так, що я й не помітила цього. Знову-таки багато сил доклали до того, що самі вони й поставили на перешкоді, – треба ж було, щоб вікарій побачив мене несамовитою, божевільною. Тим часом від шарпанини нитка в кількох місцях висмикнулася, в інших місцях покривало й одіж подерлися, і мене побачили. З обличчя я гарна. Глибока туга змінила його, але його характер лишився той самий. Голос у мене зворушливий, і той, хто мене слухає, відчуває, що слова мої правдиві. Усе це викликало великий жаль у молодих супутників архідиякона. Йому ж ці почуття були чужі: справедливий, але нечулий, він належав до тих, хто сповідуючи чесноту, не відчуває її солодкості. Добро вони роблять тому, що так велить їм розум. Він підійняв епітрахіль, покрив нею мені голову й запитав:

– Сестро Сюзанно, чи вірите ви в Бога Отця, Сина й Святого Духа?

Я відповіла:

- Вірю.
- Чи вірите в матір нашу, Святу Церкву?
- Вірю.
- Чи зрікаєтесь сатани й діл його?

Замість того, щоб відповісти, я раптом вискочила вперед, голосно скрикнула, і край епітрахілі впав у мене з голови. Вікарій занепокоївся, його супутники зблідли. Із сестер одні розбіглися, другі, що сиділи, посхоплювалися з великим гуркотом. Він дав знак, щоб затихли, а сам дивився на мене, чекав чогось надзвичайного. Я його заспокоїла, сказавши:

- Панотче, то абищиця. Одна з черниць вколола мене чимось гострим. - І, звівши очі й руки до неба, я додала, вмиваючись слізьми: - То мене вразили в ту хвилину, коли ви мене питали, чи зрікаюсь я сатани й діл його, і я добре бачу, навіщо.

Настоятелька від усіх запротестувала, що до мене не торкались. Архidiaкон знов покрив мене епітрахіллю. Черниці хотіли знову підійти, та він дав їм знак відступитися й перепитав мене, чи зрікаюсь я сатани й діл його, і я твердо відповіла:

- Зрікаюсь, зрікаюсь...

Він сказав принести розп'яття й дав мені поцілувати; я поцілувала його в ноги, руки й рану в боці. Він наказав мені голосно поклонитися розп'яттю, я поставила його на землю й промовила навколiшках:

- Боже мій, Спасителю мій, Ти, що сконав на хресті за мої і всього людського роду гріхи, поклоняюся Тобі. Хай окриють мене Твої муки, хай упаде на мене крапля крові, Тобою пролитої, і очищуся. Прости мене, Боже, як я прощаю ворогам своїм...

Потім сказав мені:

- Визнайте віру Його... Визнайте любов Його... Визнайте милосердя Його...

Я зробила все це. Не пригадую тепер, як саме висловлювалась, але, мабуть, дуже піднесено, бо дехто з черниць заридали, обидва молоді церковники заплакали, а архidiaкон здивовано спитав, звідки взяла я молитви, допіру проказані. Я сказала йому:

- З глибини свого серця; це - мої думки й почуття. Свідчуся в цьому Богом, що все чує й витає над цим олтарем. Я християнка, я безневинна. Якщо я вчинила якісь гріхи, то вони тільки Богові єдиному відомі, тільки він має право правити з мене звіт за них і покарати... - На цьому слові я глянула страшним поглядом на настоятельку.

Так закінчилася церемонія, якою було ображено величність Божу, споганено найсвятіші речі й ошукано служителя церкви. Черниці розійшлися, окрім настоятельки, мене й молодих церковників. Архidiaкон сів, видобув заяву, подану на мене, почав уголос читати її і питати мене за артикулами, що в ній містилися:

- Чому ви не сповідаєтесь?
- Мене не пускають.
- Чому ви не причащаєтесь?
- Мене не пускають.
- Чому ви не буваєте ні на месі, ні на службах Божих?

- Мене не пускають.

Настоятелька хотіла щось сказати. Він спинив її властивим йому тоном:

- Мовчіть, паніматко... Чому ви виходите вночі з келії?

- У мене відібрали воду, глек на воду й посуд на природні потреби.

- Чому вночі чути галас у вашому коридорі й у келії?

- Мені навмисне не дають спати.

Настоятелька знову хотіла заговорити, він ще раз сказав їй:

- Я вже казав вам, паніматко, - мовчіть. Відповідатимете, коли запитаю...

- Що то за черницю вирвали з ваших рук і знайшли повалену додолу в коридорі?

- Це - наслідок жаху, який навіяли їй щодо мене.

- Вона ваша подруга?

- Ні, панотче.

- До неї в келію ви коли-небудь заходили?

- Ніколи.

- І ніколи не робили чогось непристойного чи то їй, чи іншій якій?

- Ніколи.

- Чому вас зв'язали?

- Не знаю.

- Чому ваша келія не замикається?

- Я зламала в ній замок.

- Чому ви його зламали?

- Щоб відчинити двері й піти на відправу в день Вшестя.

- Так ви того дня були в церкві?

- Так, панотче...

Настоятелька сказала:

- Це неправда, панотче. Вся громада...

Я урвала її:

- ... потвердить, що двері до хору були замкнені, що вони знайшли мене долі коло дверей, і ви наказали їм іти по мені. Дехто так зробив, але я прощаю їм і вам, паніматко, що ви наказали. Я прийшла не інших виказувати, а себе боронити.

- Чому у вас немає ні чоток, ні розп'яття?

- У мене відібрали.

- Де ваш молитовник?

- Відібрали.

- Як же ви молитесь?

- Молюся серцем і духом, хоч молитись мені й заборонено.

- Хто заборонив?

- Паніматка.

Настоятелька знову хотіла заговорити.

- Паніматко, - сказав він їй, - правда чи неправда, що ви заборонили їй молитися?

Скажіть: так чи ні?

- Я гадала й мала підставу гадати...
  - Не про те йдеться. Ви заборонили їй молитися - так чи ні?
  - Заборонила, але...
  - Але, - урвав її архієпископ, - але, сестро Сюзанно, чому ви боса?
  - Мені не дають ні панчіх, ні черевиків.
  - Чому білизна й одіж у вас такі подерті й брудні?
  - Вже три місяці мені не дають білизни, а в одежі я мушу спати.
  - Чому ви спите в одежі?
  - Бо не маю ні заслони, ні ковдри, ні матрацу, ні постелі.
  - Чому не маєте?
  - Відібрали в мене.
  - Їсти вам дають?
  - Я прошу, щоб давали.
  - Виходить, не дають?
- Я мовчала, він додав:

- Не може бути, щоб з вами так суворо поводитись, коли б ви не вчинили якоїсь тяжкої провини.

- Провина моя в тому, що я не покликана до чернецтва і хочу зректись обітниць, яку дала недобровільно.

- Справу цю належить розв'язати законам, і хоч би який був їх вирок, ви тим часом мусите виконувати чернечі обов'язки.

- Ніхто, панотче, не виконує їх пильніше за мене.
- І мусите користуватися з усього, що й ваші товаришки.
- Цього я тільки й прошу.
- Може, ви скажіть на когось?
- Ні, панотче, я вже казала: прийшла не винуватити, а боронитися.
- Ідіть.
- Куди мушу йти, панотче?
- До своєї келії.

Я ступила кілька кроків, потім повернулась і впала до ніг настоятельці й архідияконів.

- Що таке? - спитав він.

- Ви бачите! - сказала я, показуючи йому свою побиту в кількох місцях голову, свої скривавлені ноги, свої посинілі, кістляві руки, свою брудну й подерту одіж.

Чую, пане маркіз, що ви й більшість тих, хто ці записки прочитає, скажете: "Скільки жахів, таких вигадливих і довготривалих! Яка витончена жорстокість у чернечих душах!" Неймовірна річ, скажете ви всі. Погоджуюсь, але це - правда, і хай небо, яким свідчуся, судить мене з усією суворістю і віддасть на вічні муки, коли я дозволила наклепові хоч краєчком своєї тіні затьмарити де-небудь мої рядки! Хоч і глибоко пізнала я, яким сильним збудником стає настоятельчина ненависть для природної зіпсутості, надто ж коли зіпсутість ця може своїми злочинами

вислужуватись, хвалитися й пишатися, але злопомність не заглушила в мені справедливості. Що більше я міркую, то більше переконуюсь, що такого, як мені трапилось, не траплялось і, мабуть, не трапиться ніколи. Один раз (дай, Боже, щоб перший і останній) угодно було провидінню, чиї путі невідомі нам, зібрати над однією безталанною всю силу жорстокості, що розподіляється за його незбагненними веліннями на безконечну многість нещасних, які перед нею були і по ній будуть у монастирі. Я страждала, дуже страждала, але доля моїх мучительок здається і завжди здавалась мені гіднішою жалю, ніж моя власна. Волію і волітиму краще вмерти, ніж помінятися з ними роллю. Мої муки кінчатся, сподіваюсь цього від ваших доброт; а спогад, сором і гризота злочину лишаться їм довіку. Вони вже винуватять себе, не сумнівайтесь; вони винуватитимуть себе все своє життя, і жах зійде разом з ними в домовину.

Проте, пане маркіз, теперішнє моє становище сумне. Життя тяжке для мене: я – жінка, духом слаба, як і всі в моїй статі. Бог може покинути мене. Я не почуваю ні сили, ні відваги терпіти далі те, що перетерпіла. Бійтеся, пане маркіз, щоб не настала фатальна хвилина. Хоч ви й очі тоді виплачете за моєю долею, хоч і сточить вас гризота, я не вийду вже з безодні, в яку впаду, – вона навіки замкнеться над зневіреною.

– Ідіть, – сказав мені архієпископ.

Один із церковників допоміг мені підвестися, і архієпископ додав:

– Я допитав вас, зараз допитаю вашу настоятельку... і не вийду звідси, поки не відновлю тут ладу...

Я пішла. Монастир був у тривозі; усі черниці стояли на порогах своїх келій, перемовлялись одна з одною через коридор. Тільки-но я з'явилась, як вони позникали, і почувся довгий стукіт дверей, що одна по одній з гуркотом зачинялись. Я ввійшла в келію, стала навколішки коло стіни й попросила Бога зважити на мою скромність у розмові з архідияконом і показати йому мою безневинність і правоту.

Я молилася, коли архідиякон з двома своїми супутниками з'явилися у моїй келії. Я вже казала, що не мала ні застілки, ні стільця, ні налою, ні заслони, ні матрацу, ні ковдри, ні постелі, ані якоїсь посудини. Двері мої не замикались, у вікнах майже всі шибки були побиті. Я підвелася, і архідиякон, спинившись відразу й обурено глянувши на настоятельку, промовив:

– Ну, паніматко?

– Я цього не знала, – сказала вона.

– Не знали? Неправда. Хіба хоч один день ви не заходили сюди і чи не звідси саме прийшли вранці?.. Скажіть, сестро Сюзанно, паніматка була у вас сьогодні?

Я не відповіла нічого. Він не домагався, але молоді церковники, опустивши руки, похиливши голови й утопивши в землю очі, достатньо виявили свій біль і подив. Вони всі вийшли, і я почула, як архієпископ казав настоятельці в коридорі:

– Ви негодні своїх обов'язків, вас треба було б усунути. Про це я подам скаргу владиці. А все це неподобство виправити ще перед моїм від'їздом. – І, йдучи далі, він

хитав головою, приказував: "Це жахливо! Християнки! Черниці! Людське створіння! Жахливо!"

Після цього розмов уже не було ніяких, але мені дали білизну, іншу одягу, заслону, ковдру, постіль, посуд, мій молитовник, мої благочестиві книжки, чотки, розп'яття, заклипи вікна, одно слово, відновили мене у звичайному становищі всіх черниць. Виходити до приймальні теж дозволили, але тільки в справах.

А справи посувалися повільно. Пан Манурі подав першу заяву, яка вплинула мало. У ній було забагато розуму, не досить патетики й майже зовсім не було доводів. Але не адвокат, дуже вправний, був тому причиною. Я не хотіла, щоб хоч трохи постраждала репутація моїх батьків, не хотіла, щоб було ославлено чернецтво, зокрема монастир, де я страждала, щоб не було надто відразними фарбами змальовано моїх зятів та сестер. На мою користь свідчив лише мій протест, зроблений у першому монастирі, але в другому не повторений. Коли обороні поставлено такі тісні межі, а напад супротивника ніяких меж не визнає, топче під ноги правду і кривду, твердить і заперечує однаково зухвало, не спиняється ні перед звинуваченням, ні перед підозрами, – його перемогти важко, зокрема в судах, де звичка й утома не дозволяє майже ніколи розглянути сумлінно навіть найважливіші справи і де на такі заяви, як моя, політик завжди дивиться незичливо, боячись, щоб успіх однієї черниці, яка протестує проти обітниць, не заохотив до такого вчинку й безліч інших, – адже судді почувають потай, що як дозволити брамі цих в'язниць відчинитися перед однією нещасною, то до них рине юрба і виважуватиме їх. Нам пильнують відібрати відвагу й упокорити нас нашої долі, позбавивши надії на її зміну. Проте в добре керованій державі, по-моєму, мусило б навпаки бути – вступати в чернецтво важко, а виходити з нього легко. І чому не прирівняти цей випадок до багатьох інших, де брак якоїсь дрібної формальності знищує всю процедуру, навіть справедливу, зрештою? Хіба монастирі такі вже сутні в державному устрої? Хіба встановив Ісус Христос ченців і черниць? Хіба церква аж ніяк не може без них обійтися? Навіщо женихові стільки божевільних наречених, а людській породі стільки жертв? Хіба ж таки не розуміють ніколи потреби звузити отвір безодень, що загрожують поглинути майбутні покоління? Чи варті всі бездушні молитви, читані там, хоч одного шеляга, поданого бідному зі співчуття? Чи може Бог схвалювати самотництво людини, яку він створив громадською? Чи може Бог дозволяти зухвалі обітници людині, яку він створив такою непостійною, нетривалою? Чи може цих обітниць, противних загальному прагненню природи, додержати цілком хто-небудь, крім зле зорганізованих істот, у яких зародки пристрастей загинули і яких по праву можна було б помістити серед потвор, якби наші знання дозволяли нам унутрішню будову людини бачити так само легко й добре, як її зовнішню форму? Чи завмирають тваринні функції від усіх тих жалобних церемоній, що їх виконують при вступі в послушенство та чернецтво, коли чоловіка або жінку віддають у монастир, занапащаючи їх назавжди. Чи не збуджується в них, навпаки, у тиші, спонуці й неробстві сила, невідома мирянам, захопленим безліччю розваг? Де ще побачить хто голови, опановані нечистими примарами, що їх переслідують і непокоять? Де ще

побачимо глибоку нудьгу, блідість, охлялість, усі ці симптоми заскнілої і виснаженої природи? Де ще ночі тривожать зойки, а дні стікають безпричинними слізьми, що ллються від невідомого смутку? Де ще природа, обурена примусом, до якого вона не створена, ламає поставлені їй перепони, шаленіє, призводить життєві сили до розладу, що проти нього вже немає засобу? Де ще туга й злість понижили всі громадські прикмети? Де ще немає ні батька, ні брата, ні сестри, ні родича, ні друга? Де ще людина, вважаючи себе лише за хвилину й минушу істоту, ставиться до найголовніших світських зв'язків, як мандрівець до пересічних речей – без прихильності? Де, як не в цій обітниці, поселилися ненависть, огида й марення? Де, як не тут, місце рабству й деспотизму? Де ніколи не вгасає лют? Де жевріють у тиші всі пристрасті? Де осередок жорстокості й цікавості?

"Історія цих притулків не знає, – казав потім пан Манурі у своїй захисній промові, а в іншому місці додавав: – Дати обітницю бідності – це зобов'язатися під присягою бути ледарем і злодієм; дати обітницю чесноті – це пообіцяти Богові постійно порушувати наймудріший і найважливіший з його законів; дати обітницю покорі – це відмовитись від притаманної людської прерогативи – свободи. Додержувати цих обітниць – злочин; не додержувати – присягопорушення. Монастирське життя – життя фанатика й лицеміра".

Одна дівчина попросила в батька дозволу вступити до нас. Батько сказав, що згоден, але дає їй три роки на роздум. Цей наказ видався дівчині, сповненій запалу, суворим, а втім, мусила скоритися. Її покликання не схибило, тож вона знову звернулася до батька й сказала йому, що три роки минуло. "Дуже добре, дитино моя, – відповів він. – Я дав три роки, щоб випробувати тебе. Сподіваюсь, і ти даси мені стільки ж років на обміркування". Це видалося ще суворішим. Полилися сльози, але батько був людиною твердою на слові. Через шість років вона вступила до монастиря і взяла постриг. Була вона добра черниця, проста, побожна, ретельна в обов'язках. Але сталося так, що сповідники зловжили її відвертістю і повідомили духовний суд про те, що діється в монастирі. Наші начальниці запідозрили її, замкнули, заборонили ходити до церкви. Вона від того збожеволіла – та й як устояти чийсь голові проти переслідів півсотні жінок, що з ранку до вечора дбають про те, щоб вас мучити? Перед тим її матері поставили пастку, яка чудово виявляє монастирську скнарість. Матері цієї самотниці навіяли бажання побувати в монастирі й відвідати доччину келію. Вона звернулася до вікаріїв, і ті задовольнили її клопотання. Вона приїхала, кинулася до келії своєї дитини, але як же здивувалась, коли побачила в ній лише чотири голісінькі стіни! Звідти геть усе винесли. Сподівалися, що чула мати не залишить дочку в такому стані. Справді, вона все облаштувала, одягла у вбрання й білизну й заявила черницям, що вдруге вже до дочки не приїздитиме, бо їй надто дорого коштувала цікавість, і що три-чотири такі відвідини розорять її братів та сестер... Ось як честолюбство й розкіш жертвують частиною родини, щоб решті влаштувати вигіднішу долю; ось де вертеп, куди збувають покидьків суспільства. Скільки матерів, як і моя, спокутують таємний гріх іншим гріхом!

Пан Манурі подав другу заяву, що справила трохи більше враження. Вживали всіх заходів. Я знову запропонувала сестрам, що полишу їм у цілковите й непорушне володіння батьківську спадщину. Був момент, коли позов мій обернувся якнайсприятливіше, і я сподівалась на волю. Тим жорстокіше було розчарування. Справу мою біло розглянуто на суді й програно. Уся громада довідалась про це, тільки я не знала. Зчинили галас, багато хто радів, покотилися балачки, почалися походеньки до настоятельки й черниць одна до одної. Я вся тремтіла, не могла ні сидіти в келії, ні вийти. Не було жадної подруги, до якої я могла б кинутися в обійми... О жорстокий ранок суду! Я хотіла молитися – не могла, ставала навколішки, зосереджувалась, починала молитву та невдовзі думка мимо моєї волі линула до судців. Я бачила їх, чула адвокатів, зверталась до них, уривала свого оборонця, що кепсько, по-моєму, обстоював справу. Нікого із судців я не знала, проте всіляко їх уявляла – тих зичливими, тих лиховісними, тих байдужими.

Після галасу запала глибока тиша. Черниці замовкли. Мені здалося, що їхні голоси в хорі звучать урочистіше, ніж звичайно, щонайменше в тих, хто співав. Дехто не співав зовсім. По віцправі всі розійшлися мовчки. Я переконувала себе, що чекання непокоїть їх так само, як і мене, але після полуцня галас і рух зненацька всюци поновився, я почула стукіт дверей, бігання черниць, шепіт тихих розмов. Припала вухом до дверей, та, мабуть, проходячи повз мене, усі замовкали й ступали навшпиньки. Я відчула, що позов програно, ні хвилини в цьому не сумнівалась. Почала мовчки кружляти по келії, задихалась, не могла плакати, заломила руки над головою, прихилилась чолом до однієї стіни, до другої, хотіла спочити на ліжку, але калатання серця не давало мені заспокоїтися – я виразно чула його стукіт, від нього піднімалася на мені одежа. У такому була я стані, коли мені сказали, що мене питають. Я вийшла, ноги мене не слухались. Та, яка прийшла до мене, була така весела, що це могло означати одне: звістка, принесена мені, могла бути тільки дуже сумною. Проте я пішла. Коло дверей приймальні я раптом зупинилась і кинулась у закуток між двома стінами – не могла стримати себе, а втім увійшла. У приймальні не було нікого. Я чекала. Тому, хто викликав мене, не дали ввійти раніш від мене. Усі здогадувались, що то посланець від мого адвоката, хотіли знати, що між нами станеться, тому й зібрались послухати.

Коли він увійшов, я сиділа, схиливши голову на руки, притулившись до ґраток.

– Від пана Манурі, – сказав він.

– Щоб повідомити мене, що позов я програла, – відповіла я.

– Нічого не знаю, пані. Але він дав мені цього листа, дуже зажурений був і наказав гнати щодуху.

– Дайте...

Він подав листа. Я взяла, не зрушившись і не дивлячись на посланця; поклала листа на коліна й сиділа. Тоді він спитав:

– Відповіді не буде?

– Ні, – сказала я, – ідіть...

Він пішов, а я сиділа, не маючи сил ні ворухнутись, ні встати.

У монастирі не можна ні писати, ні одержувати листів без дозволу настоятельки; їй віддають і одержані, і написані – отже й мого листа треба було їй віднести. Для цього я зрушила з місця, здавалося мені, що не дійду ніколи – так поволі й пригноблено не йдуть і стратенці з в'язниці на кару. Аж ось і її двері. Віддалік пильнували мене черниці. Вони не хотіли нічого втратити з видовища мого горя й приниження. Я постукала, мені відчинили. У настоятельки було кілька черниць – я помітила їх по подолах їхніх суконь, бо підвести очі не зважувалась. Тремтячою рукою подала їй листа. Вона взяла, прочитала, віддала.

У своїй келії я кинулась на ліжку, поруч поклала листа, але не читала його, не встала обідати, не зворухнулась навіть аж до пообідньої відправи. О третій з половиною я вийшла, коли задзвонили. Зібралось уже кілька черниць. При вході до хору була настоятелька. Вона спинила мене, сказала стати зовні навколішках; решта громади ввійшла, двері зачинились. По відправі всі вийшли. Я їх пропустила, підвелася за ними останньою – з тієї хвилини я почала сама себе змушувати до всього, чого від мене хотіли. Мені заборонили ходити до церкви, я ж сама собі заборонила ходити до трапезної й на прогулянку. Я бачила свій порятунок тільки в тому, що тут потрібні мої таланти і моє впокорення. Рада була б, коли б про мене назавжди так ніби забули, як уже було це впродовж кількох днів. До мене приходило кілька відвідувачів, але побачитись мені дозволили тільки з паном Манурі. Увійшовши до приймальні, я застала його в такому самому стані, як і сама була, коли приймала його посланця, – він стояв, схиливши на руки голову, руками спершись на ґратки. Я зрозуміла його, не сказала нічого. Він не зважувався ні глянути на мене, ні заговорити.

– Пані, – сказав він, – я писав вам, ви прочитали мого листа?

– Одержала, але не читала.

– Так ви не знаєте...

– Усе знаю, пане; про свою долю я здогадалась і скорилась їй.

– Як з вами поведяться?

– Покищо не думають про мене, але з минулого я бачу, що готує мені майбутнє. Єдина в мене є розрада – що без надії, яка підтримувала мене, не зможу ще раз витерпіти те, що перетерпіла, – помру. Моя провина не з тих, що їх прощають у чернецтві. Я не прошу в Бога зм'якшити серця тих, на чию волю він полишив мене. Прошу тільки, щоб він надав мені сили страждати, порятував від розпачу й невдовзі покликав мене до себе.

– Коли б ви були мені рідна сестра, то й тоді я не зробив би краще... – промовив він плачучи. Серце в нього було чуле. – Пані, – додав він, – якщо я зможу в чомусь бути корисний вам, розпоряджайтесь мною. Я побачуся з головою суду, він шанує мене, побачуся з вікаріями і архієпископом.

– Не варто ні з ким бачитись, пане, усе скінчено...

– А якби вам можна було перемінити монастир?

– Надто багато є перешкод.

– Яких саме?

- Важко дістати дозвіл, треба дати новий уклад або старий справити з цього монастиря. Та й що знайду я в іншому монастирі? Своє незламне серце, неблаганних начальниць, не кращих, ніж тут, черниць, ті самі обов'язки, ті самі покарання. Краще вже тут мені дожити свої дні, тут вони будуть коротші.

- Але ж ви, пані, зацікавили багатьох чесних людей. Здебільшого вони багаті. Вас не затримуватимуть тут, коли ви нічого звідси не братимете.

- Мабуть.

- Черниця своїм виходом чи смертю збільшує добробут тих, хто залишається.

- Але ті чесні люди, ті багаті люди не думають уже про мене, і побачите, які вони будуть холодні, коли йтиметься про те, щоб дати мені їхнім коштом уклад. Чому ви гадаєте, що світським людям легше визволити з монастиря черницю без покликання, ніж людям побожним примістити в нього покликану? Хіба легко такій дають уклад? Ех, пане, всі ж відвернулись від мене, коли позов програно, ніхто до мене не приходить.

- Тільки вповноважте мене, пані, на цю справу, я буду щасливий.

- Я нічого не прошу, нічого не сподіваюсь, нічого не заперечую; єдина моя надія втрачена. Коли б то я могла сподіватись, що Бог перемінить мене і замість утраченої надії вийти з чернецтва в мені з'являться потрібні для нього прикмети... Але це неможливо. Ця одежа прикипіла до моєї шкіри, до моїх кісток і душить мене ще більше. Ох, що за доля! Бути назавжди черницею і почувати, що завжди будеш поганою черницею! Усе життя своє битись головою об ґрати в'язниці!..

На цім слові я почала кричати, хотіла стриматись, та не могла. Пан Манурі, украй цим здивований, сказав мені:

- Чи можу я запитати вас про щось, пані?

- Питайте.

- Чи не має таке глибоке горе якоїсь таємної причини?

- Ні, пане. Я ненавиджу самотнє життя, тепер ненавиджу і відчуваю, що ненавидітиму довіку. Я не зможу підкоритися безглузду, якого повен день самотниці; це - плетиво нісенітниць, які я зневажаю; коли б могла зробити це, то зробила б; скільки разів пробувала я ошукати себе, перемогти - не можу. Я бажала, просила в Бога щасливої духовної тупості своїх товаришок, але не дістала її, Бог мені її не дав. Я все роблю погано, кажу все не до ладу, брак покликання знати у всіх моїх учинках, це видно. Я щохвилини ображаю монастирське життя; мою нездатність називають гордощами, силкуються принизити мене. Провини й кари збільшуються без краю, цілі дні минають у тому, що я міряю очима височінь мурів.

- Я не можу повалити їх, пані, але можу щось інше.

- Не треба нічого, пане.

- Треба змінити монастир. Я за це візьмуся. Знову прийду до вас. Сподіваюся, що вас не сховають. Ви зразу ж матимете від мене звістки. Коли ваша згода, будьте певні, що мені пощастить витягти вас звідси. Якщо з вами надто суворо поведуться, не забудьте повідомити мені про це.

Коли пан Манурі пішов, було вже пізно. Я повернулася до келії. Невдовзі

задзвонили до вечірні. Я прийшла одна з перших, пропустила черницю, знаючи, що мені належить лишатись коло дверей. Справді, настоятелька зачинила їх переді мною. За вечерею вона, ввійшовши, дала мені знак сісти долі посеред трапезної. Я скорилася, і мені дали хліба з водою, я з'їла трохи, зросивши його слізьми. Наступного дня радили раду; усю громаду скликали судити мене, і присудили: не мати годин спочинку, місяць вистоювати відправу на порозі хору, їсти долі посеред трапезної, три дні вряд прилюдно каятися, поновити постриг і обітницю, постувати через день і щоп'ятниці після вечірні вмертвляти плоть. Я стояла навколішках, спустивши покривало, коли мені зачитували цей вирок.

Другого ж дня настоятелька прийшла до мене в келію, а за нею одна черниця несла волосяницю й ту грубу полотняну сукню, що на мене наділи тоді, як вели в темну. Я зрозуміла, що воно значить, роздяглася, чи, певніш, із мене здерли покривало й одіж і наділи ту сукню. Голова була непокрита, ноги босі, довге волосся спадало на плечі, за все вбрання була волосяниця, що дали мені, груба сорочка й та довга сукня, що облягала мене від шиї до п'ят. Отак ходила я цілий день, так виконувала й обов'язки.

Увечері, сидючи в келії, я почула, що наближається спів літанії – то цілий монастир ішов парами. Увійшли, я встала. Мені накинули на шию мотузку, дали в одну руку запалений смолоскип, а в другу – канчука. Одна з черниць узяла мотузку за кінець, провела мене між двома лавами, і похід рушив до внутрішньої каплички, присвяченої св. Марії – до мене йшли, тихо співаючи, а поверталися мовчки. У тій капличці, освітленій двома свічками, мені сказали просити прощення в Бога й громади за ганьбу, що я вчинила. Черниця, що вела мене, тихцем підказувала, що мені казати, і я казала те слово в слово. Після того скинули з мене мотузку, роздягли до пояса, зібрали волосся, що розсипалося по плечах, і перекинули на груди, дали мені в праву руку канчука, що я була тримала в лівій, і заспівали *Miserere*. Я зрозуміла, чого від мене чекають, і виконала. Коли *Miserere* проспівали, настоятелька звернулася до мене з короткою намовою. Погасили свічки, черниці розійшлися, і я одяглася.

Вернувшись до келії, я відчула в ногах страшний біль. Глянула на них – вони були геть скривавлені від шматків скла, що їх зозла розкидали мені по дорозі.

Так само склала я прилюдне каяття і двома наступними днями; тільки останнього дня до *Miserere* додали ще одного псалма.

Четвертого дня мені повернули чернечу одіж майже так само врочисто, як і тоді, коли вперше одягаєш її прилюдно.

П'ятого дня я поновила свою обітницю. За місяць я виконала решту покладеної на мене спокути, після цього життя моє в громаді потекло більш-менш звичайно: я знову посіла своє місце в хорі та трапезні й відбувала своєю чергою різні монастирські обов'язки. Але як я здивувалася, коли глянула на ту молоду подругу, що цікавилась моєю долею! Вона, здалося мені, так само змінилася, як і я, – схудла страшенно, була смертельно бліда, губи побіліли, очі майже погасли.

– Сестро Урсуло, – спитала я тихо, – що це з вами?

- Що зі мною? - відповіла вона. - Я люблю вас, а ви ще мене питаєте! Добре, що кара ваша скінчилася, а то померла б я.

Якщо у два останні дні прилюдного каяття я не поранила собі ноги, то тільки їй маю дякувати - вона нишком вимітала коридори й відкидала набік шматки скла. У ті дні, коли мені приречено постувати хлібом та водою, вона зі своєї пайки уривала частину, загортала в білу шматку й кидала мені в келію. На черницю, що мала мене на мотузці вести, кинули жеребок, і він якраз на неї випав. Їй не забракло мужності піти до настоятельки й заявити, що вона воліє краще вмерти, ніж виконувати такий ганебний і жорстокий обов'язок. На щастя, ця дівчина була із шанованої родини. Вона мала велику пенсію, яку використовувала по волі настоятельки, і за кілька фунтів цукру та кави вона знайшла черницю, що її заступила. Не смію думати, що на цю негідницю вдарила Божа рука - вона збожеволіла, її замкнули. Проте настоятелька живе, керує, мучить і відчуває себе добре.

Звичайно, моє здоров'я не могло вистояти проти таких довгих і жорстоких іспитів - я захворіла. Отоді й виявила сестра Урсула всю свою приязнь до мене. Я завдячую їй життям. Порятунок цей не був добром для мене, вона сама мені це не раз казала, проте, коли чергувала в лікарні, робила мені які тільки можна послуги. В інші дні я теж не була занедбана завдяки її турботам про мене і тим невеличким подарункам, що вона роздавала черговим залежно від того, чи добре мене доглянуто. Вона просилася доглядати мене вночі, але настоятелька відмовила їй з тої причини, що для такої праці вона надто тендітна, - це було для неї великим горем. Усі її турботи не могли спинити моєї хвороби - я була безнадійна, мене запричастили. Хвилин за кілька перед тим я попросила, щоб до мене зібралася вся громада. Мені це дозволили. Черниці оточили моє ліжко, серед них була й настоятелька. Моя молода подруга стояла в головах і тримала мене за руку, обливаючи її слізьми. Гадаючи, що я маю щось сказати, мене підвели й посадили на ліжкові, обклавши подушками. Тоді, звертаючись до настоятельки, я попросила її поблагословити мене й забути про мої провини, а в усіх товаришок своїх попросила прощення за ганьбу, що вчинила їм. Сказала принести до себе купу всякого безділля, що прикрашало мою келію і було в особистому моєму користуванні, і попросила в настоятельки дозволу розпорядитися ним. Вона погодилась, і я роздала його тим, хто був у неї за поплічниць, коли мене кидали в темну. Черницю, що вела мене на мотузці в день прилюдного каяття, я підкликала до себе й сказала їй, обіймаючи і даючи свої чотки й розп'яття:

- Люба сестро, згадуйте мене у своїх молитвах і знайте певно, що я не забуду вас перед Господом...

Чому ж Бог не взяв мене в ту хвилину? Я йшла до нього без тривоги. Яке це велике щастя! І хто може сподіватися його вдруге? Хто знає, яка буде в мене остання хвилина?

А бути вона мусить. Хай же поновить Бог мої муки, тільки дасть той спокій смерті, що я мала! Я бачила відкриті небеса. Так воно, певно, й було, бо сумління тоді не обманює, а воно обіцяло мені вічне блаженство.

Запричастившись, я поринула в якусь летаргію. Тієї ночі всі втратили надію на мій

порятунок. Вряди-годи приходили помацати в мене пульс. Я почувала, як проводили рукою по моєму обличчю, чула різні голоси, що мовби здалека казали: "Помирає... ніс холодний... До завтра не доживе... Чотки й розп'яття вам лишаться..." І другий, обурений голос: "Відійдіть, відійдіть, дайте їй спокійно померти! Хіба ви ще не досить мучили її?" Дуже солодка була мені хвилина, коли я вийшла із цієї кризи, розплющила очі й побачила себе в обіймах подруги. Вона не відходила від мене, цілу ніч пильнувала мене, проказувала молитви за мрущих, давала мені цілувати розп'яття і сама цілувала його, відійнявши від моїх уст. Побачивши, що я широко розплющила очі й глибоко зітхнула, вона подумала, що то вже перед смертю. Почала кричати, взивати мене своїм другом, казати:

- Боже, зглянься над нею і наді мною! Боже, прийми її душу! Люба подруго, коли станете перед Богом, згадайте про сестру Урсулу...

Я глянула на неї, посміхнулася сумно, заплакала, потиснула їй руку. На ту хвилину прийшов пан Бувар, монастирський лікар; він, кажуть, тямущий, але деспот, трохи пихатий і суворий. Він грубо відсторонив мою подругу, помацав мені пульс і шкіру. З ним прийшла й настоятелька та її фаворитки. Коротко розпитав про те, що було зі мною, сказав:

- Вона очуняє... - І додав, дивлячись на настоятельку, якій ці слова не сподобались:
- Так, пані матко, очуняє; шкіра добра, пропасниця спадає, в очах починає жевріти життя...

Від кожного цього слова на обличчі в моєї подруги розливалась радість, а в настоятельки та в її супутниць - якийсь зле прихований жаль.

- Я не хочу жити, пане, - мовила я.

- Тим гірше, - відповів він.

Потім наказав щось і вийшов. Кажуть, що під час своєї летаргії я промовила кілька разів: "Люба мати, я йду до вас, я розкажу вам усе..." Мабуть, я зверталась до нашої колишньої настоятельки, то річ певна. Я нікому не дала її портрета, хотіла забрати його із собою в домовину.

Пана Бувара завбачення справдилось: пропасниця зменшилась і зовсім зійшла з рясним потом. Я вже казала, що вистраждала в монастирі всі муки, які тільки можна пізнати, та й хвороба моя була тяжка. Сестра Урсула майже не відходила від мене. Коли я почала набиратися сили, вона геть знесиліла, травлення в неї розладилось, після полудня її обіймали млості, що тривали іноді чверть години. У цьому стані вона була немов мертва, погляд їй тьмарився, на чолі проступав холодний піт і, збираючись краплями, стікав по обличчю. Їй ставало трохи легше, коли її розсупонювали й розстібали одержу. Коли вона опритомнювала, перша думка в неї була - шукати мене коло себе, і я була коло неї завжди. Іноді навіть, коли в неї лишалися якісь сили, вона водила рукою навкруг себе, не розплющуючи очей. Бажання в неї було цілком певне, бо дехто з черниць, спробувавши схилитись під дотик її руки, яка зразу й опадала нерухомо, не пізнаючи бажаного, казали мені:

- Сестро Сюзанно, то вона вас хоче, підійдіть же...

Я ставала навколішки, клала її руку собі на чоло, і рука так лишалась, аж поки вона опритомлювала, а, опритомнівши, вона казала мені:

- Ну, сестро Сюзанно, мені випадає іти, а вам лишитися. Я перша побачу її і розкажу про вас. Плакатиме вона, мене слухаючи (якщо є гіркі сльози, то є також і солодкі). І коли є любов на небесах, то чому б не бути й сльозам? - Тоді клала голову мені на плече, плакала ревно й казала: - Прощайте, сестро Сюзанно, подруго моя! Хто ділитиме ваші муки, коли мене не буде? Хто?.. Ох, друже любий, шкода мені вас! Я йду, почуваю це, я йду. Коли б ви була щаслива, як жаль було б мені покидати!

Її стан лякав мене. Я сказала настоятельці. Я хотіла, щоб її поклали в лікарню, звільнили від служби й інших важких монастирських повинностей, щоб покликали до неї лікаря, але мені все відповідали, що то дрібниці, що млости самі по собі минуться і що сестра Урсула не бажає нічого кращого, як виконувати свої обов'язки й жити, як усі. Одного дня, після заутрені, на якій вона була, вона вже не вийшла. Я гадала, що їй дуже погано, і як тільки кінчилась ранкова відправа, помчала до неї. Застала її в ліжкові, одягнену. Вона сказала мені:

- Це ви, любий друже? Я знала, що ви не забаритеся прийти, й чекала вас. Слухайте. Як мені хотілося, щоб ви прийшли! Я так дуже й так надовго зомліла, що вже думала - не очуняю і не побачу вас. Ось ключ від шафи, відчините її, виймете планку, що ділить надвоє кожну шухляду, за планкою знайдете пакунок з паперами. Я ніяк не могла наважитись розлучитися з ними, хоч як небезпечно було їх тримати і хоч як тяжко було мені їх читати... Лишенько! На них майже все змили мої сльози... Коли мене вже не буде, спаліть їх...

Вона була така слаба й пригнічена, що не могла двох слів уряд вимовити. Мало не на кожному складі спинялась і говорила так тихо, що я насилу розбирала її, хоч майже припала вухом до її уст. Я взяла ключа, показала пальцем на шафу, і вона кивнула головою. Потім, передчуваючи, що втрачу її, і знаючи, що її хвороба через мою взялася, через муку, що вона прийняла, через клопіт за мною, я почала плакати й гірко побиватися. Поцілувала її в чоло, очі, обличчя, руки, попросила прощення в неї. Однак вона була мов неуважна, не чула мене, а одна її рука лежала в мене на обличчі й гладила його. Мабуть, вона й не бачила мене, може, гадала, що я вийшла, бо гукнула:

- Сестро Сюзанно!

- Я тут, - відповіла я.

- Котра година?

- Половина на дванадцяту.

- Половина на дванадцяту! Ідіть обідати. Ідіть, та зразу й вертайтесь...

Подзвонили на обід, я мусила покинути її. Коли я була вже коло дверей, вона гукнула на мене, я вернулась. Вона через силу підставила мені щоки, я поцілувала їх. Вона взяла мене за руку, стиснула її. Здавалося, вона не хотіла, не могла зі мною розлучитись.

- Але треба, - мовила вона, пускаючи мене, - так Богові вгодно. Прощайте, сестро Сюзанно. Дайте мені розп'яття...

Я поклала їй у руки розп'яття й вийшла.

Обід уже закінчувався. Я звернулася до настоятельки, сказала їй при всіх черницях, у якій сестра Урсула небезпеці, квапила її переконатися в тому на власні очі.

- Гаразд, треба побачити її, - сказала вона.

І пішла ще з кількома, я за ними. Коли вони ввійшли до келії, бідної сестри вже не було. Вона лежала вдягнена на ліжку, голова похилилася на подушку, рот був напіврозтулений, очі сплюснені, в руках - розп'яття. Настоятелька холодно глянула на неї і сказала:

- Вона мертва? Хто б подумав, що її кінець такий близький? Чудова була дівчина. Хай задзвонять по ній і загорнуть у саван.

Я лишилася сама в її головах. Свого горя не зумію вам змалювати, а проте я заздрила їй долі. Я підійшла до неї, заплакала, поцілувала її кілька разів і закрила їй простирадлом обличчя, що починало вже змінюватись. Потім подумала про дане мені доручення. Щоб мені в цьому ділі не завадили, я почекала, поки всі пішли до церкви, тоді відчинила шафу, вийняла планку й знайшла чималенький сувій паперів, які ввечері спалила. Ця дівчина завжди була сумовита, не пригадаю, щоб вона посміхнулася коли, крім одного разу під час своєї хвороби.

От і сама лишилась я в монастирі, на світі, бо не знала нікого, хто мною цікавився б. Про адвоката Манурі не чула нічого. Гадала, що він оступився перед труднощами або за розвагами й справами в нього з голови вийшли обіцянки, що він їх дав мені, і за це не дуже-то й сердилась на нього - я на вдачу вибачлива, усе можу простити людям, крім несправедливості, невдячності й немилосердя. Тож і вибачала, як тільки могла, адвокатові Манурі, усім світським людям, які виявили стільки прихильності під час мого позову і для яких я перестала існувати, і навіть вам, пане маркіз, - коли це до монастиря завітало наше церковне начальство.

Воно приїздить, ходить по келіях, розпитує черниць, править звіт за матеріальне й духовне врядування і, залежно від розуміння своїх обов'язків, усуває або побільшує безлад. Тож я побачила чесного й суворого панотця Ебера з його двома молодими й співчутливими супутниками. Видно, вони пригадали, в якому сумному стані я колись з'явилася перед ними. Очі їхні зволожились, і на обличчі в них я побачила зворушення й радість. Ебер сів і мені сказав сісти навпроти себе. Два його супутники стояли за його стільцем, не зводячи з мене очей.

Він спитав:

- Ну, сестро Сюзанно, як з вами тепер поводяться?

- Про мене забули, панотче, - відповіла я.

- Тим краще.

- Цього я тільки й бажаю, але хочу просити у вас великої ласки - покликати сюди матір-настоятельку.

- Навіщо?

- Бо коли вам хто-небудь поскаржиться на неї, вона неодмінно обвинуватить мене.

- Розумію. Але скажіть мені все-таки те, що ви знаєте.

- Благаю вас, панотче, покликати її, хай вона сама почує ваші запитання і мої відповіді.

- Кажіть усе-таки.

- Ви погубите мене, панотче.

- Ні, не бійтесь нічого. Із цього дня ви вже не підвладні їй. Наприкінці тижня вас переведуть до монастиря св. Євтропії біля Арпажона. У вас є щирий приятель.

- Щирий приятель, панотче? Не знаю такого.

- Ваш адвокат.

- Пан Манурі?

- Саме він.

- Не думала, що він ще згадує про мене.

- Він бачився з вашими сестрами, з архієпископом, головою суду й усіма особами, відомими своїм благочестям. Він дав за вас уклад у монастир, що я допіру назвав, і вам лишилося тут бути недовго. Отож, коли знаєте про якийсь нелад, можете розказати мені без страху, і я святою покорою наказую вам зробити це.

- Не відаю нічого.

- Як! Хіба вас помилувано після того, як ви програли позов?

- Тут вважали й мусили вважати, що я вчинила гріх, зрікаючись обітниць, і звеліли мені просити прощення в Бога.

- Але якого саме прощення, хотілося б мені знати...

І на цих словах він похитав головою, нахмурився. Я зрозуміла, що лише від мене залежить повернути настоятельці частину канчуків, що я з її наказу дістала, але не було в мене такого наміру. Архідиякон побачив, що нічого не дізнається від мене, і вийшов, порадивши тримати в секреті його повідомлення про мій перехід до монастиря св. Євтропії. Коли добрий Ебер вийшов у коридор, два його супутники попрощалися зі мною дуже палко й ніжно. Не знаю, хто вони такі, але хай збереже їм Бог ніжну й милосердну вдачу, що так рідко трапляється в їхньому стані й так пасує до охоронців людської немощі й заступників Божого милосердя.

Я гадала, що отець Ебер розраджує, допитує або догану дає якійсь іншій черниці, аж він знову зайшов до мене в келію. Спитав мене:

- Звідки ви знаєте пана Манурі?

- З мого позову.

- Хто вам його порадив?

- Пані головиха.

- Мабуть, ви з ним часто бачились під час вашої справи?

- Ні, панотче, я з ним рідко бачилась.

- Як же ви дали йому всі відомості?

- Писала власною рукою всі заяви.

- У вас є копії тих заяв?

- Ні, панотче.

- Хто ж передавав йому заяви?

- Пані головиха.

- А її ви звідки знаєте?

- Мене познайомила з нею сестра Урсула, моя подруга, а її родичка.

- А після того як позов було програно, ви бачилися з паном Манурі?

- Один раз.

- Дуже мало. Він не писав вам?

- Ні, панотче.

- А ви йому?

- Теж ні, панотче.

- Певно, він повідомить вас про те, що зробив для вас. Наказую вам не бачитися з ним у приймальні, а коли він напише вам відверто чи нишком - прислати мені його листа нерозпечатаним. Чуєте - нерозпечатаним!

- Чую, панотче, і зроблю як ви кажете.

Чи то Ебер мені самій не довіряв, чи моєму добродійникові, але це мене образило.

Пан Манурі приїхав до Льоншана того самого вечора - я додержала дане архідияконові слово, відмовилась говорити з ним. Наступного дня він прислав мені посланцем листа. Я листа взяла й послала нерозпечатаним панотцю Еберові. Це було у вівторок, як я пригадую. Я ввесь час нетерпляче чекала наслідку архідияконової обіцянки й заходів пана Манурі. Минула середа, четвер, п'ятниця, а новин не чути було. Якими довгими видалися мені ці дні! Я боялася, щоб не трапилося якої перешкоди і все не звелось нанівець. Я не здобувала волі, тільки в'язницю свою перемінювала, але й тим раділа. Одна щаслива подія збуджує в нас надію на другу - із цього, мабуть, і пішла приказка, що "щастя щастя водить".

Я знала товаришок, яких покидала, і була цілком певна, що з іншими полонянками мені житиметься не краще. Хоч які вони будуть, але не можуть бути ні лихішими, ні зломиснішими. У суботу вранці монастир щось збурило - щоб збурити черниць, багато не треба. Вони ходили туди й сюди, розмовляли пошепки, двері з келій відчинялись і зачинялись - це, як ви вже знаєте, гасло монастирських революцій. Я була сама в келії, серце моє калатало. Я прислухалася коло дверей, виглядала у вікно, безтямно вешталася по келії й казала сама собі, тремтячи з радощів: "Це по мене приїхали, зараз мене вже тут не буде!.." І не помилилась.

Дві невідомі постаті з'явилися до мене - черниця й воротарка з Арпажона, без зайвих балачок пояснили мені, чого саме приїхали. Я без ладу схопила ту мізерію, що належала мені, кинула її воротарці у фартух, а вона вже склала те манаття в пакунок. З настоятелькою я й не хотіла бачитись, сестри Урсули не було - я не покидала тут нічого. Виходжу, мені відчиняють браму, оглянувши попереду моє майно, сідаю в карету і їду.

Архідиякона з його двома молодими церковниками, пані головиху та пана Манурі повідомили про мій приїзд, і вони зібралися в нової настоятельки. Дорогою черниця розповідала мені про монастир, а воротарка додавала, мов приспів, щоразу, як черниця вихваляла його:

- Це суцша правда...

Вона пишалася з того, що саме її послали по мене, й хотіла бути мені за приятельку, тому звірила мені деякі секрети й дала мені деякі поради щодо поводження. Ці поради, мабуть, до неї пасували, але до мене аж ніяк. Не знаю, чи бачили ви Арпажонський монастир: це чотирикутна будівля, що одним боком виходить на великий шлях, а другим - на поле й сади. З кожного вікна на першому фасаді виглядало дві-три черниці. З одного цього я довідалася про лад у монастирі більше, ніж з усього того, що розказала мені черниця та її товаришка. Мабуть, відомо було, якою каретою ми їхатимемо, бо всі ті запнуті голови вмить позникали, і я прибула до брами своєї нової в'язниці. Настоятелька вийшла до мене з обіймами, поцілувала мене, взяла за руку й повела до монастирської зали, де вже було кілька черниць, а решта позбігалися.

Настоятельку цю звали пані ***. Не можу побороти в собі бажання змалювати її, перш ніж писати далі. Це - маленька, кругленька жінка, проте моторна й жвава. Голова в неї ніколи не тримається рівно на плечах, у вбранні завжди якийсь безлад. З обличчя вона не така вже й погана, очі в неї (одне з них, праве, вище й більше від другого) повні вогню й неухважності. Коли ходить, махає руками. Коли починає говорити, відкриває рота, перше ніж зібралася з думками, тому трохи зникається. Сівши, йорзає на кріслі, немов їй щось муляє, забуває всяку добропристойність, піднімає нагрудника, щоб почесати тіло, кладе ногу на ногу, питає вас, ви їй відповідаєте, а вона вас не слухає, говорить, збивається, спиняється, не знає, про що казала, гнівається, взиває вас дуркою, йолопкою, тупицею, якщо ви не наведете її на мову; іноді за панібрата з вами, навіть на ти звертається, а то владна й гордовита, аж зневажлива; моменти гідності короткі в неї: вона то вибачлива, то сувора, і в змінах її обличчя позначається вся химерність її розуму та нерівність вдачі. Тому в монастирі лад і безлад чергуються - бували дні, коли все переплутувалось: пансіонерки з послушницями, послушниці з черницями, коли починалася біганина з кімнати в кімнату, коли всі гуртом пили чай, каву, шоколад, лікери, коли службу Божу правили непристойно хапливо - і ось раптом серед цього розгاردіашу настоятелька міняється в обличчі, дзвонить дзвін, усі замикаються, розходяться, після галасу, криків і гармидеру западає найглибша тиша, так ніби все зненацька тут вимерло. Отоді хай черниця схибить хоч у будь-чому - настоятелька кличе її до себе в келію, суворо вимовляє їй, велить роздягтися й дати собі двадцять канчуків; черниця скоряється, роздягається, бере канчука, починає мордувати себе, та тільки вдарить себе разів кілька, настоятелька, розчулившись, вириває в неї спокутне знаряддя, починає плакати, каже, яка вона нещасна, що мусить карати, цілує черницю в чоло, очі, уста, плечі, голубить її, вихваляє:

- А яка в неї шкіра біла та ніжна! І повненька! Чудова шия! Чудова потилиця!.. Сестро Августино, та чи ти при розумі - соромитись! Спусти білизну, я ж жінка і твоя настоятелька. О, груди чудові! Які тверді! І щоб ото я дозволила шматувати їх наконечниками? Ні, ні, не буде цього...

Вона знову її цілує, підводить, сама одягає, говорить їй ніжні слова, звільняє від

відправи й відсилає до келії. Лихо з такими жінками – ніколи не знаєш, чим їм догодиш, а чим прогніваєш, що треба робити, а чого уникати; правила немає ніякого, то годують до несхочу, то голодом морять, у монастирі заходить скрута, на попередження зважають мало, а то й зовсім не зважають. З настоятельками її вдачі або надто близький, або надто далекий буваєш, ні відстані, ні міри правдивої немає. З неласки потрапляєш у ласку, з ласки – у неласку, не знаючи за що. Хочете, на дрібниці покажу вам загальний приклад її врядування? Двічі на рік вона бігала з келії до келії і веліла викидати за вікно всі пляшки з лікером, які знаходила, а днів за чотири сама присилала їх більшості своїх черниць. Оце такій жінці дала я врочисту обітницю покори, бо ж ми свої обітниці переносимо з монастиря в монастир.

Я ввійшла разом з нею. Вона вела мене, обійнявши за стан. Подали фрукти, марципани, варення. Шановний архідиякон почав про мене мову, але вона перебила:

– То була помилка, атож, помилка, я це знаю...

Шановний архідиякон хотів далі казати, але настоятелька знову перебила:

– Як могли вони відпустити її? Адже вона – сама скромність та ніжність і сповнена, кажуть, талантів...

Шановний архідиякон хотів-таки провадити, але настоятелька знову перебила йому, шепнувши мені на вухо:

– Ви мені страшенно подобається, і коли ці педанти підуть, я скличу наших сестер, і ви заспіваете нам якоїсь пісеньки, правда?

Мені кортіло засміятися. Шановний панотець трохи збентежився, і його молоді супутники посміхалися з моєї та його скрути. Проте панотець Ебер не зрадив своєї вдачі й звичайного свого поведження – він різко сказав їй сісти й помовчати. Вона сіла, але нелегко то їй було – вона крутилася на своєму місці, чесала голову, поправляла на собі одіж, хоч і не треба було, позіхала, а тим часом архідиякон розважливо промовляв про монастир, що я покинула, про прикrostі, яких я зазнала в ньому, про той монастир, куди я вступала, про мою зобов'язаність перед особами, що допомогли мені. На цьому слові я глянула на пана Манурі, він опустив очі. Після того пішла загальна розмова. Важка, змушена мовчанка настоятельчина розв'язалася. Я підійшла до пана Манурі, подякувала за зроблені мені послуги. Я тремтіла, затиналася, не знала, що пообіцяти йому в подяку. Моє збентеження, замішання, розчулення – бо я справді зворушилася, – мішанина сліз і радості, увесь учинок мій сказав йому більше, ніж я могла висловити. Його відповідь теж не була доладніша від моєї мови. Він так само був збентежений. Не знаю, що саме він казав мені, розуміла тільки, що за велику винагороду йому вже те буде, що він пом'якшив мою сувору долю і що спогад про зроблене для мене буде йому ще миліший, ніж мені самій, і що дуже прикро йому, що через судові справи, які пов'язують його з Парижем, йому не можна буде часто навідуватися до Арпажона, але він сподівається, що панотець архідиякон і панімадка настоятелька дозволять йому довідуватися про моє здоров'я і становище. Архідиякон цього не чув, але настоятелька відповіла:

– Що хочете, пане. Вона робитиме все, що їй багатиметься. Ми вже подбаємо тут

загладити неприємності, яких завдали їй... - І до мене пошепки: - Так ти дуже намучилась, дитино моя? Та як тим льоншанським страховиськам достало сміливості збиткуватися над тобою? Твою настоятельку я знала, ми разом були пансіонерками в Пор-Роялі[21] - то був серед нас недолюдок. Ми ще побачимось, ти про все розкажеш мені...

І на цьому слові взяла мене за руку й злегка поляскала своєю рукою. Молоді церковники теж мене привітали. Було пізно. Пан Манурі поїхав, архідиякон із своїми супутниками рушили до арпажонського пана, куди їх запрошено, і я лишилась наодинці з настоятелькою. Та недовго було це: юрбою збіглися всі черниці, послушниці й пансіонерки, і за мить мене обступило душ сто. Я не знала ні кого слухати, ні кому відповідати. Навколо себе бачила різні обличчя і чула найрізноманітніші запитання. Проте завважила, що ні мої відповіді, ні моя особа ні в кого не викликала невдоволення.

Якийсь час проминув у цій докучній розмові, і, коли першу цікавість було вдоволено, юрба зменшилася, решту черниць вирядила настоятелька й сама повела мене до моєї келії. За звичаєм похвалила її, показала мені налож і мовила:

- Отут моя подруженька Богу молитиметься, та треба ж подушку покласти на приступку, щоб її колінця не натрудилися. А в кропильниці свяченої води й немає, ота сестра Доротей завжди забуде щось. А ось гляньте на крісло, спробуйте, чи зручно в ньому сидіти?

І, говорячи так, посадовила мене, відхилила мені голову на спинку й поцілувала в чоло. Тоді підійшла до вікна, пересвідчилась, чи легко воно відчиняється й зачиняється; потім до ліжка - тут відіпнула й запнула заслону, щоб побачити, чи добре вона закривається. Оглянула ковдри - вони нові. Взяла подушку, перебила її, сказала:

- Любій голівоньці дуже добре буде на ній спати; простирадла не тонкі, та такі вже у всьому монастирі; матраци хороші...

По тому підійшла до мене, обняла й вийшла. Під час цієї сцени я гадала сама собі: "От безумне створіння". І сподівалася для себе гарних і лихих днів.

Я влаштувалася в келії, ходила ввечері до церкви, була на вечері, а потім відпочивала. Деякі черниці підійшли до мене, а деякі відсторонилися; одні сподівалися від мене заступництва перед настоятелькою, а других уже тривожила прихильність, яку вона до мене виявляла. Перші хвилини минули у взаємних похвалах, розпитуванні про монастир, що я покинула, вивідуванні моєї вдачі, нахилів, смаків, розуму - вас звідусюди мацають та все мережі на вас ставлять і з усього висновки роблять якнайвірніші. Наприклад, закинуть якесь обмовницьке слово й дивляться на вас; уривають раптом якусь розповідь і чекають, чи спитаєте ви, що далі сталося, а чи так обминете; ви щось звичайнісіньке скажете, а вони його чарівним називають, хоч і знають добре, що то абищиця; силкуються довідатись ваших найпотаємніших думок, розпитують, що ви читаєте, пропонують вам книги священні й світські, помічають, які ж ви вибрали; підохочують вас порушувати в дрібницях статут, звіряються вам, закидають про настоятельчині дивацтва, все це до купи збирають, переказують,

облишають вас, знову до вас беруться, вивідують ваші думки про звичаї, благочестя, світ, релігію, монастирське життя, про все.

Із цих повторних спроб постає епітет, що вас характеризує, і то вже буде вам прізвисько; ото ж мене прозвали – Сюзанна потайна.

Першого ж вечора до мене навідалась настоятелька. Прийшла якраз, коли час був лаштуватися спати. Скинула з мене покривало й нагрудника, зачесала мене на ніч, сама й роздягла мене. Увесь час промовляла до мене ніжно, все голубила мене, аж мені трохи ніяково було – не знаю, чому саме, бо ні я в тих пестошах не вбачала нічого лихого, ні вона так само; та й тепер навіть, коли міркую про це, – що ж можна в них убачати? Проте, коли я сказала про це своєму духівникові, він до цієї фамільярності, що здавалась та й тепер здається мені безневинною, дуже серйозно поставився і пильно заборонив мені надалі такого допускатися. Вона поцілувала мене в шию, плечі, в руки, похвалила мою повність та зріст і поклала в ліжко, підіткнула ковдру з обох боків, поцілувала в очі, запнула заслону й пішла. Забула сказати вам, що вона дозволила мені лишитися в ліжку досхочу, бо гадала, що я втомилася.

Її дозволом я скористувалась. У монастирі це була в мене, здається, єдина добра ніч. Другого дня, о дев'ятій годині, до мене у двері тихо постукали. Я ще лежала, озвалася, – зайшла черниця, яка сказала мені досить непривітно, що вже пізно й мати настоятелька мене кличе. Я встала, одяглася похапцем і пішла.

– Добридень, дитино моя, – сказала вона, – чи ж добре вам спалося? Ось кава, уже цілу годину чекає вас. Гадаю, що вона ще гарна, пийте її мерщій, а потім поговоримо...

І, кажучи це, застинала стіл серветкою, другою мене запинала, наливала каву, клала цукор у склянку. Інші черниці так само пили каву. Поки я снідала, вона говорила про моїх товаришок, малювала їх відповідно до своєї відрази чи вподобання, ущедряла мене чемностями, обкидала питаннями про монастир, що я покинула, про моїх батьків, про прикrostі, що я зазнала, хвалила, гудила й жодного разу не дослухала до кінця мою відповідь. Я їй не суперечила. Вона лишилася задоволена з мого розуму, розважливості та стриманості. Тим часом одна черниця прийшла, потім друга, третя, четверта, п'ята. Заговорили про пташок паніматчиних, про погані звички в сестер, про деякі дрібні дивацтва у відсутніх, розвеселилися. У кутку в келії стояв шпінет; з неуваги я поклала на нього пальці, бо ж новенькою була в монастирі, не знала тих, з кого кпинили тут, тому й не було мені втішно. Та коли б і більше знала їх, не було б мені від того втішніше. Щоб жартувати, не треба великого розуму, та й у кого немає чогось смішного? Поки сміялись там, я брала акорди, помалу привернула до себе увагу. Настоятелька підійшла до мене, поплескала по плечі, сказала:

– Ну, сестро Сюзанно, потіш нас, спочатку заграй, а потім заспіваєш.

Я зробила те, що вона казала: заграла кілька речей, що знала напам'ять, почала свою власну фантазію, а потім заспівала кілька псалмів Мондонвіля.[\[22\]](#)

– Дуже добре, – мовила настоятелька, – але святого у нас в церкві досхочу. Тут ми самі, це все приятельки мої, вони й твоїми будуть. Заспівай що-небудь веселіше.

Одна з черниць сказала:

- Та вона, може, іншого й не знає нічого. Вона втомилася з дороги, не треба силувати її, на один раз і цього досить.

- Ні, ні, - сказала настоятелька, - вона акомпанує, голос у неї найкращий у світі (справді, він у мене непоганий, вірний, ніжний, гнучкий, але не сильний і не широкий), і я не відпущу її, аж поки не виконає чогось іншого.

Слова черниці трохи мене образили. Я відповіла настоятельці, що сестер це не потішить.

- Але ж мене потішить.

Я й думала, що вона так відповість. Тож заспівала якусь ніжненьку пісеньку, і всі плескали мені, хвалили мене, обіймали, голубили, просили ще заспівати. То все було манірне вдавання, підказане настоятельчиною відповіддю. Серед них не було жодної, що мені голосу не відібрала б і пальців не поперебивала б, коли б тільки її змога. Ті, хто, мабуть, за все своє життя не чув музики, зважилися пустити про мій спів кілька смішних і прикрих зауважень, які не до серця були настоятельці.

- Мовчіть, - сказала вона їм, - вона грає й співає, як янгол, хай щодня до мене приходить. Я вміла колись трохи на клавесині, так вона й підучить мене.

- О паніматко, - озвалась я, - хто колись умів, той усього не міг забути...

- Залюбки, пусти мене...

Вона сіла, заграла щось таке безтямне, чудернацьке й безладне, як і її думки. Та попри всі хиби її виконання, я побачила, що рука в неї незрівнянно легша за мою. Сказала їй це, бо люблю хвалити й рідко проминаю нагоду похвалити когось по правді. Це ж так приємно! Черниці одна по одній позникали, лишилася сестра Тереза і я з настоятелькою поговорити про музику. Вона сиділа, я стояла. Вона взяла мене за руки й сказала, потискуючи їх:

- Крім, що вона грала гарно, у неї пальці найкращі у світі. Ось погляньте, сестро Терезо...

Сестра Тереза опустила очі, зашарілася, щось пробубоніла. А втім, гарні чи негарні в мене пальці, годилося чи не годилося настоятельці роздивлятись на них, та чим обходило це сестру? Настоятелька обняла мене за пояс і сказала, що стан у мене чудовий. Прихилила до себе, посадила собі на коліна, підвела мені голову руками й веліла подивитися на неї. Хвалила мої очі, рот, лице, шкіру. Я не відповідала нічого, понурила очі й безглуздо приймала всі ці пестощі. Сестра Тереза неуважно й стурбовано походжала туди й сюди, торкалася до всього, хоч їй нічого не було треба, не знала, де себе подіти, дивилась у вікно, і все здавалось їй, що хтось стукає у двері.

Настоятелька сказала їй:

- Сестро Терезо, можеш іти, коли нудишся.

- Я не нуджуся, паніматко.

- Мені ще так багато про що треба розпитати цю дитину.

- А звичайно.

- Я хочу знати всю її історію. Як можу я згладити заподіяні їй страждання, коли не знаю їх? Тож і хочу, щоб вона розповіла мені все, нічого не проминаючи. Я певна, що

серце в мене згнітиться, що плакатиму я, але то дарма. Сестро Сюзанно, коли ж я довідаюсь про все?

- Коли накажете, паніматко.

- Я попросила б тебе розказати зараз, коли є час. Котра година?

Сестра Тереза відповіла:

- Уже п'ята, паніматко, зараз до вечірні задзвонять.

- Хай починає все-таки.

- Але ж ви, паніматко, обіцяли мені хвилинку розради перед вечірнею. Мене турбують деякі думки, мені хотілося б відкрити вам своє серце. Коли я піду так до вечірні, то не зможу молитися, буду неуважна.

- Ні, ні, - сказала настоятелька, - божевільна ти зі своїми думками. Закладаюся, що нічого нового від тебе не почую. Поговоримо про це завтра.

- Ох матусю, - сказала сестра Тереза, кидаючись настоятельці до ніг і заливаючись слізьми, - поговоримо зараз!

- Паніматко, - сказала я, підводячись у неї з колін, де я сиділа, - погодьтесь на те, що просить сестра, утіште її страждання. Я зараз піду, матиму ще час задовольнити той інтерес, що ви зі своєї ласки до мене виявляєте. А якщо вислухаєте сестру Терезу, вона не мучитиметься.

Я хотіла вийти, але настоятелька затримала мене рукою. Сестра Тереза, стоячи навколішках, схопила її за другу руку, цілувала її, плакала, а настоятелька казала їй:

- Справді, Терезо, ти дуже набридлива зі своїми турботами. Я вже казала тобі - це мені не подобається, це мені прикро. А я прикrostі не хочу мати.

- Знаю це, але не паную над своїми почуттями. Хотілося б, та не можу...

Тим часом я вийшла й покинула молоду сестру з настоятелькою. У церкві мимоволі подивилася на неї - вона так само була пригнічена й сумна. Разів кілька ми скинулись очима, і мені здалося, що вона насилу витримує мій погляд. Що ж до настоятельки, то вона заснула на своєму стільці.

Службу відправили за одну мить - церква в цьому монастирі не була, скільки я помітила, у великій пошані. З неї вийшли швидко й галасливо, мов згряя пташок, випущена з клітки, і сестри враз скупчились, сміючись та розмовляючи. Настоятелька зачинилася у своїй келії, а сестра Тереза спинилася на порозі своєї і стежила за мною, так ніби їй цікаво було знати, що я робитиму. Я пішла до себе, а двері Терезиної келії зачинилися тільки згодом, і то зачинилися тихо. Мені спало на думку, що ця молода сестра ревнує мене і боїться, щоб я не заступила її місце в настоятельчиних ласках і приязні. Протягом кількох наступних днів я спостерігала за нею, і коли завваживши її роздратування, дитячу тривогу, помітивши, як вона уперто стежить за мною, придивляється до мене, стає між настоятелькою і мною, уриває наші розмови, заперечує мої достоїнства і виставляє мої хиби, а ще більше бачачи, яка вона бліда, весь час плаче, - тоді я цілком упевнилася у своїх підозрах, пішла до неї сама і сказала їй:

- Люба сестро, що це з вами?

Вона не відповіла. Мої відвідини здивували її й стурбували – вона не знала ні що казати, ні що робити.

– Ви несправедливі до мене. Скажіть щиро: ви боїтеся, щоб я не зловжила прихильністю нашої паніматки до мене й не витіснила вас із її серця? Заспокойтеся, це не в моїй удачі – якщо мені пощастить коли-небудь мати якийсь вплив на її душу...

– Ви впливатимете на неї, як тільки схочете, вона любить вас, вона з вами тепер точнісінько така, яка зі мною була спочатку.

– Гаразд, то будьте певні, що я скористаюся з її довіри тільки на для того, щоб іще більше прихилити її до вас.

– А хіба це від вас залежатиме?

– А чому б і не залежало?

Замість того, щоб відповісти, вона кинулася мені на шию і сказала схвильовано:

– Це не ваша провина, я це добре знаю, кажу про це собі раз у раз, але пообіцяйте мені...

– Що вам пообіцяти?

– Щоб...

– Кажіть, я зроблю все, що від мене залежатиме.

Вона завагалася, затулила очі руками й сказала мені так тихо, аж я насилу розібрала:

– Щоб ви бачилися з нею якомога рідше...

Це прохання видалося мені таким дивним, що я мимоволі спитала:

– Чи вам не однаково, часто чи рідко бачитимусь я з настоятелькою? Мені ж не болить, хоч би ви й не відходили від неї, то й вам повинно боліти не більше. Хіба того не досить, що я обіцяю не шкодити ні вам, ні будь-кому?

Вона відійшла від мене, упала на ліжко й у відповідь тільки тужливо промовила:

– Я пропала!

– Пропала? Та чому ж? Певно, ви вважаєте мене за найлихіше створіння у світі?

На цьому місці ввійшла настоятелька. Вона була зайшла до моєї келії, але не застала мене й марно оббігла мало не увесь монастир – їй і на думку не спадало, що я в сестри Терези. А коли дізналася про це від тих, кого послала шукати мене, прибігла сюди. Очі й обличчя були в неї трохи стурбовані, але ж вона так рідко бувала спокійна! Сестра Тереза мовчки сиділа на ліжку, я стояла.

– Простіть, паніматонько, – сказала я їй, – що я прийшла сюди без вашого дозволу.

– То правда, – відповіла вона, – краще було б спитати в мене.

– Але мене жаль узяв до любої сестри, я бачила, що важко їй.

– А чому?

– Сказати вам? Та й чому б не сказати? Адже ця чутливість свідчить тільки про палку прихильність до вас. Ваша доброта до мене її непокоїть, її непокоїть, вона боїться щоб я не посіла її місце у вашім серці; це ревниве почуття – таке, зрештою, чесне, природне й для вас утішне, паніматінко, – стало, як я помітила, болісним для моєї сестри, і я її заспокоїла.

Вислухавши мене, настоятелька прибрала суворого й поважного вигляду й сказала їй:

- Я любила й люблю вас, сестро Терезо. Мені нема чого скаржитися на вас, а вам так само на мене. Але таких надмірних претензій я не терпітиму. Покиньте їх, якщо не хочете погасити в мені решту прихильності до себе, й пригадайте долю сестри Агати...

- Потім до мене: - Це та висока й чорнява, що ви бачили поруч мене в церкві.

Знайомих у мене тут було ще небагато, адже в монастирі я була так недовго, отож на ім'я всіх сестер не знала. Вона додала:

- Я любила її, коли до нас прийшла сестра Тереза, яку я почала жалувати. Вона теж отак непокоїлася, аж до нестями. Я попередила її, вона не виправилась, і я змушена була вдатися до суворих заходів, які тривали довгенько, хоч це геть зовсім суперечило моїй вдачі - вони всі вам скажуть, що я добра й караю завжди проти свого серця... - Я тоді звернулася до сестри Терези: - Дитино моя, я не хочу прикрості і про це вже казала вам. Ви мене знаєте, тож не уривайте мені терпець.

Спершись рукою на моє плече, сказала мені:

- Ходімо, сестро Сюзанно, проведіть мене.

Ми вийшли. Сестра Тереза хотіла за нами піти, але настоятелька, недбало повернувши голову, кинула їй деспотично:

- Верніться до келії і не виходьте, поки я не дозволю вам...

Вона послухалася, грюкнула дверима й шепнула кілька слів, від яких настоятелька аж затремтіла. Не знаю вже чому, бо змісту в них не було ніякого. Побачивши, що вона гнівається, я сказала їй:

- Паніматонько, якщо ви хоч трохи добрі до мене, простіть сестру Терезу: вона не при собі, не тямить, що каже, не тямить, що робить.

- Щоб я простила її? Охоче, але що мені за це буде?

- Ох, паніматонько, я була б щаслива, коли б могла вас чимось потішити й заспокоїти.

Вона опустила очі, почервоніла й зітхнула - так, як зітхають закохані, і сказала, ніби як млосно до мене:

- Нахиліть чоло, я поцілую його.

Я нахилилась, і вона поцілувала мене в чоло.

Із цього часу, як завинить, бува, якась черниця, я заступалась за неї і певна була, що здобуду їй пільгу якоюсь безневинною ласкою - то був звичайно поцілунок або в чоло, або в шию, або в очі, або в щоку, або в уста, або в груди, або в руки, але найчастіше в уста: на її думку, віддих у мене був чистий, зуби білі, губи свіжі й червоні. Справді, я дуже гарна була б, коли б варта була хоч маленької частини того, що вона говорила про мене: чоло - біле, рівне й чарівної форми, очі - блискучі, щоки - рум'яні й ніжні, руки - маленькі й пухкі, груди - мов камінь тверді й чудової форми, плечі - краще окреслених та кругліших і бути не може, шия - такої гарної в жодної сестри немає, красою вона виняткова. Чого тільки вона мені не казала! Щось правдиве в її похвалах було таки. Багато з них я відкидала, але ж не всі. Іноді, оглядаючи мене з

голови до п'ят так замилювано, як ніколи не траплялося мені бачити в жодної жінки, вона казала мені:

- Яке велике щастя, що Бог покликав її до монастиря! У світі з таким обличчям вона занапастила б усіх чоловіків, на кого б тільки подивилася, і сама загинула б разом з ними. Бог усе на добре робить.

Тим часом ми йшли до її келії. Я збиралась покинути її, але вона взяла мене за руку й сказала:

- Уже надто пізно, щоб починати вашу історію в монастирі св. Марії та Льоншанському, але все ж зайдіть, дасте мені маленький урок на клавесині.

Я ввійшла. За одну мить вона відкрила клавесин, наготувала ноти, підсунула стільця, бо була жвава. Я сіла. Вона боялася, щоб я не змерзла, зняла з крісла подушку, поклала її переді мною, нахилилась, узяла мої ноги й поставила на неї. Сама сіла позаду на стільця й схилилася на спинку. Спочатку я брала акорди, потім заграла кілька речей Куперена[23], Рамо[24], Скарлатті[25] - тим часом вона підняла край покривала в мене на шиї, її рука лягла мені на голе плече, а кінці пальців дісталися моїх грудей. Вона зітхала, була ніби пригнічена, дихала важко; рука, що вона в мене на плечі тримала, спочатку дуже тиснула його, а потім зовсім перестала, так ніби не стало в ній сили й життя, і її голова впала на мою голову. Справді, ця дивачка була неймовірно чутлива і якнайпалкіше кохалася в музиці - я не знала, щоб на когось іншого музика справляла таке дивне враження.

Так розважалися ми немудро й приємно, коли це двері раптом з грюкотом розчинились. Я злякалась, настоятелька також. То була та навісна сестра Тереза, розхристана, з каламутними очима. Вона оглянула нас одну й другу з дуже чудною пильністю. Губи в неї тремтіли, вона не могла говорити. Проте схаменулась і кинулась настоятельці до ніг. Я й собі почала просити й знову здобула їй прощення, але настоятелька заявила якнайтвердіше, що це прощає сестру Терезу востаннє, принаймні провини такого роду, і ми обидві разом вийшли.

По дорозі до своїх келій я сказала їй:

- Люба сестро, стережіться, ви розгніваєте паніматку. Я вас не покину, але ви вичерпаєте мій вплив на неї, а мені тяжко буде, що не зможу нічим допомогти ні вам, ні кому іншому. Що у вас на думці?

Ніякої відповіді.

- Чому ви боїтеся мене?

Ніякої відповіді.

- Хіба паніматка не може нас обох однаково любити?

- Ні, ні, - відповіла вона мені бурхливо, - цього не може бути! Невдовзі я обридну їй, а через те з горя помру. Ох, навіщо ви прийшли сюди? Тут ви щасливою довго не будете, я певна цього, а я буду нещасною довіку.

- То велике, звісно, нещастя, - сказала я, - втратити зичливість своєї настоятельки, але я ще більше нещастя знаю - заробити таку неласку, а ви ж собі нічим не можете докорити.

- Коли б то!

- Коли ж ви самі знаєте провину за собою, то треба виправити її, а найпевніший до цього спосіб - терпляче прийняти кару за неї.

- Не можу, не можу! Та й чи їй карати мене!

- Чи їй, сестро Терезо? Хіба годиться так казати про настоятельку? Недобре це, ви втрачаєте здоровий глузд. Я певна, що ця провина багато більша за ті, якими ви собі докоряєте.

- Ох, коли б то, - мовила вона знову, - коли б то!..

І ми розлучились - вона пішла до своєї келії горювати, а я до своєї поміркувати про те, якими дивними бувають жінки. Ось вони, наслідки самотництва. Людина народжується для того, щоб жити в суспільстві. Відірвіть її, відокремте її від нього - у неї піде розлад у поняттях, характер у неї зіпсується, безліч дивних уподобань постане у неї в серці, чудернацькі думки заповнять її розум, забувають у ньому, як терни на дикому полі. Поселіть людину в лісі - вона лютою стане, а ще гірше в монастирі, де над нею тяжить безвихідь і рабство, - адже в лісі вона вільна, а в монастирі - раб. Мабуть, для самотності потрібно більшої душевної витривалості, аніж для злиднів: злидні принижують, самотність спотворює. Як краще жити - у вполісненні чи божевіллі? Цього не зважуюсь розв'язати, але того й того треба уникати.

Настоятельчина прихильність до мене, бачила я, день у день зростала. Я весь час була у неї в келії або вона в мене. Бувало, тільки нездужається мені трохи, вона в лікарню клала мене, звільняла від відправ, посидала рано спати, забороняла молитися вранці. У хорі, в трапезній, на відпочинку - скрізь вона добирала спосіб виявити мені свою приязнь. Коли траплявся в хорі вірш якогось пристрасного чи ніжного змісту, вона співала його, звертаючись до мене, або дивилася на мене, коли інший хто співав. У трапезній присилала мені щось смачненьке з того, що їй подавали, на відпочинку обіймала мене за стан, казала мені ніжні й гречні слова. З усього, що було даровано їй, я мала свою частку - із шоколаду, цукру, кави, лікерів, тютюну, білизни, хусточок. Зі своєї келії вона віддала мені естампи, посуд, меблі й усякі приємні й корисні речей, щоб я прикрасила свою келію. Тільки відлучалась я куди-небудь на хвилинку, вона майже завжди знаходила, повернувшись, якийсь дарунок. Я йшла подякувати їй, і вона така рада була, що й висловити годі - обіймала мене, голубила, на коліна мене садовила, розповідала про всякі монастирські таємниці й обіцяла, що, коли любитиму її, буду набагато щасливішою, ніж коли б жила серед мирян. По тому спинялась, дивилась на мене зворушено й казала:

- Чи любите мене, сестро Сюзанно?

- Як же можу я не любити вас? Дуже невдячна була б у мене тоді душа.

- То правда.

- Ви ж така добра.

- Скажіть - захоплена вами...

І, кажучи це, цілувала мене в очі, рука, що нею обіймала мене, дужче стискалася, а та, що на коліно мені спиралася, напружувалася; вона пригортала мене до себе,

обличчям до обличчя, зітхала, відхилялася на стільці, тремтіла, – ніби звирити мені щось хотіла, тільки не зважувалась; плакала й потім казала мені:

- Ох, не любите ви мене, сестро Сюзанно!
- Я не люблю вас, паніматонько?
- Ні.
- Скажіть же мені, чим я мушу довести свою любов?
- Мусите самі здогадатися.
- Гадаю і не здогадуюсь.

Тим часом вона тягнула собі на шию покривала, клала мою руку собі на груди, мовчала, і я мовчала також; здавалось, вона величезної втіхи зазнає. Тоді просила цілувати їй чоло, щоки, очі, уста, і я слухалася – не думаю, щоб у цьому щось погане було, проте її втіха збільшувалась, а що я й не бажала нічого кращого, як отак безневинно додавати їй щастя, то знову цілувала їй щоки, лиця, очі й уста. Її руки, що в мене на колінах лежали, посувалися по всій моїй одежі від кінця ніг аж до пояса, то там, то там мене потискуючи. Заникаючи, тихим, не своїм голосом вона вмовляла мене дужче голубити її, і я голубила її дужче. Зрештою, настала мить, коли вона – не знаю вже, з утіхи чи болю – зблідла як смерть, очі в неї заплющились, усе тіло враз напружилось, губи спочатку стиснулись, пойнялися ніби легенькою піною, потім рот напіврозтулився, вона глибоко зітхнула, аж подумалось мені, що вона вмирає. Я раптово підвелася, гадала, що недобре їй, хотіла вийти, гукнути. Вона кволо розплющила, очі й промовила ледве чутно:

- Невинна... То нічого. Що ви хочете робити? Спиніться.

Я дивилась на неї безтямно, не знаючи, лишитись мені чи вийти. Вона знову розплющила очі, говорити не могла зовсім, дала мені знак підійти й сісти до неї на коліна. Не знаю, що діялося в мені. Я боялася, тремтіла, серце в мене калатало, я насилу дихала, почувала себе схвильованою, пригніченою, збуреною, страшно мені було. Здавалось, я знесилію і ось-ось знепритомнію. Проте не можу сказати, щоб це почуття було болісне. Я підійшла до неї. Вона знову-таки рукою дала знак сісти до неї на коліна. Я сіла. Вона була ніби мертва, а я ніби вмирала. Довгенько сиділи ми вдвох у такому дивному стані. Коли б надійшла якась черниця, то, певно, злякалася б. Вона подумала б, що ми обидві зомліли або поснули. Тим часом добра настоятелька – адже не можна бути такою чутливою й не бути доброю – мовби стямилася. Вона так само лежала в кріслі, очі так само були сплющені, але з обличчя зійшла блідість. Вона взяла мою руку, поцілувала її, а я сказала їй:

- Ох, налякали ж ви мене, паніматонько!.. – Вона посміхнулася не розплющуючи очей. – Але ж не боліло вам?
- Ні.
- Я так і думала.
- Невинна! Ох, любя й невинна! Як вона подобається мені!..

Кажучи це, вона підвелася, сіла в кріслі, обійняла мене за стан і дуже міцно поцілувала в щоки, потім спитала:

- Скільки вам років?
- Ще двадцяти немає.
- Аж не віриться.
- Суща правда, паніматонько.
- Я хочу знати все ваше життя. Ви розкажете мені?
- Так, паніматонько.
- Усе?
- Усе.
- Але можуть увійти. Сядьмо до клавесину, ви дасте мені урок...

Сіли ми, але не знаю, що воно сталося - руки мої тремтіли, на папері я бачила лише безладну мішанину нот, грати не могла зовсім. Сказала їй це, вона засміялася, сіла на моє місце, але з нею було ще гірше, ніж зі мною, - вона й руки ледве могла тримати.

- Дитино моя, - сказала вона, - бачу, що ти не спроможна ні показувати мені, ні вчити мене. Я трохи стомлена, мушу спочити, прощавай. Завтра, не гаючись далі, я хочу знати все, що діялося в цій любій маленькій душі. Прощавай...

Раніш, коли я виходила, вона проводила мене до дверей, потім дивилася мені вслід, поки я доходила до своєї келії, посилала мені рукою поцілунок і верталася до себе тільки тоді, коли я заходила до себе. А цього разу вона насилу підвелася. Єдине, на що спромоглася, - це дійти до крісла, що було поряд з її ліжком. Вона сіла, схилила голову на подушку, послала мені рукою поцілунок - очі в неї сплющились, і я пішла.

Моя келія була майже навпроти Терезиної. Двері в неї були відчинені. Вона чекала мене, спинила й сказала:

- А, сестро Сюзанно, ви від паніматки йдете?
- Так, - відповіла я.
- Довго ж ви в неї були.
- Стільки, скільки вона побажала.
- Не таке ви мені обіцяли.
- Я вам нічого не обіцяла.
- Чи зважитеся сказати мені, що ви робили в неї?

Хоч сумління й нічого мені не закидало, проте признаюсь вам, пане маркіз, що її запитання занепокоїло мене. Вона це помітила, напосілась на мене, і я відповіла:

- Люба сестро, може, мені ви не повірите, але повірите нашій паніматці, тож я попрошу, щоб вона сама розказала вам.

- Люба Сюзанно, - сказала вона жваво, - не робіть цього, коли не хочете заподіяти мені лиха. Вона ніколи не простить мені цього. Ви не знаєте її: вона така, що в неї найбільша приязнь на лютість може обернутися - не знати, що й станеться зо мною. Пообіцяйте, що не скажете їй нічого.

- Ви цього хочете?

- Навколішках прошу. Я в розпачі, я добре бачу, що мушу зважитись і зважуся. Пообіцяйте, що не скажете їй нічого.

Я підвела її, дала їй слово, вона поклатася на нього, заспокоїлась, і ми зачинились -

вона у своїй келії, а я у своїй.

Коли вернулась до себе, мене задума взяла. Хотіла молитись – і не могла. Шукала собі діла якогось – одне робити почала, потім зразу до іншого взялася і ще до іншого. Руки в мене самі собою спинялися, сама я ніби отупіла. Ніколи нічого подібного я не переживала. Очі мої самі собою сплющилися, я трохи задрімала, хоч удень не спала ніколи. Прокинувшись, спитала сама себе – що сталося між мною та настоятелькою? Замислилася, сподівалась добрати чогось, ще більше замислюючись. Але думки були такі невиразні, недоладні й смішні, що я відкидала їх від себе геть. Стала на тому, що вона, певно, на якусь недугу слабує. Потім ще думка мені спала, що та недуга, мабуть, чіпка – повсяк сестра Тереза її перейняла, тож і я перейму її так само.

Другого дня настоятелька сказала мені по вранішній відправі:

– Сюзанно, сьогодні я сподіваюся дізнатися про все, що з вами відбувалося в житті, приходьте...

Я прийшла. Вона посадила мене на крісло, що стояло коло її ліжка, а сама сіла на трохи нижчого стільця. Отож вона трохи нижче від мене була, бо сама я вища й сиділа вище. Вона так близько від мене була, що коліна наші переплелися. Ліктями вона спиралась на ліжку. Помовчавши трохи, я сказала:

– Хоч і молода я, а вже багато вистраждала. Невдовзі мені двадцять років виповниться – і двадцять років я мучуся. Не знаю, чи зможу сказати вам усе й чи ласка буде ваша все вислухати – муки в батьків, муки в монастирі св. Марії, муки в Льоншанському монастирі, усюди муки. З чого скажете почати, паніматонько?

– З перших.

– Але ж, паніматонько, – сказала я, – то дуже довго буде й дуже сумно, а мені не хотілося б так довго вас засмучувати.

– Не бійся, я люблю плакати, ніжній душі солодко проливати сльози. Ти теж, мабуть, плакати любиш. Ти мені сльози втиратимеш, а я – тобі, і ми, певно, щасливі будемо під час оповідання про твої муки. Хто знає, до чого може довести нас зворушення? – На останніх словах глянула на мене знизу вгору вільготними вже очима, взяла мене за обидві руки й присунулась до мене ще ближче, так що вона до мене торкалась, а я до неї.

– Розповідай, дитино моя, – сказала, – я чекаю і почуваю в собі велике бажання розчулитися. Здається, у житті своєму я не була ще така чула й ніжна...

Тож я почала своє оповідання приблизно так, як вам оце написала. Годі переказати, яке враження справило воно на неї, як вона зітхала, як плакала, як обурювалася моїми жорстокими батьками, жакливими черницями у монастирі св. Марії та Льоншанському. Мені дуже прикро було б, коли б їм трапилася хоч мала частина того лиха, що вона їм зичила. Я не хотіла б, щоб з голови мого найгіршого ворога хоч би волосина впала. Вряди-годи вона уривала мене, підводилася, ходила, знову сідала на своє місце, іноді зводила руки й очі догори, а потім ховала голову в мене на колінах. Коли я розповідала про в'язницю, про своє заклинання й прилюдне каяття, вона мало не кричала, а коли я закінчила й замовкла, вона лежала якийсь час, схилившись на

ліжка, припавши обличчям до ковдри, витягнувши над головою руки, і я сказала їй:

- Простіть мене, паніматонько, що я такої туги завдала вам. Я ж попереджала вас, а ви сами схотіли...

Вона відповіла мені тільки:

- Лихі істоти! Жахливі істоти! Тільки в монастирі може отак занепасти людяність. Коли ненависть поєднується з постійним лихим настроєм, то впину тоді вже немає. На щастя, я лагідна, люблю всіх своїх черниць; вони теж ті більше, ті менше перейняли мою вдачу, і одна одну люблять. Але як витримало ваше слабе здоров'я такі муки? Як не зламалися ці ручки й ніжки? Як не зруйнувалася ця тендітна машина? Як не погас у сльозах блиск цих оченят? Жорстокі! Скрутити ці руки мотузками!.. - казала вона і брала мене за руки й цілувала їх. - Виривати скарги й стогони з цих уст!.. - І цілувала їх. - Нагонити на це чарівне, ясне обличчя безкінечні хмари смутку!.. - і цілувала його. - Зв'язати троянди цих лиць!.. - і гладила їх рукою та цілувала. - Спотворити цю голівку! Рвати це волосся! Захмарити клопотом це чоло!.. - І цілувала мені голову, чоло, волосся. - Накинути петлю на цю шию, шматувати ці плечі наконечниками!.. - і зсувала мені покривало з шиї та голови, розстібала мені вгорі сукню, волосся моє падало на відкриті плечі, груди мої були напівголі, а вона цілувала мені шию, відкриті плечі й напівголі груди. Тоді по тремтінню, що охопило її, по незв'язності в мові та нестямі її очей і рук, по тому, як стискалось її коліно між моїми, як палко вона пригортала мене і як міцно оповивали мене її руки, - я помітила, що та хвороба незабаром знову обпаде її. Не знаю, що діялось у мені, але мене пройняв жах, дріж і млюсть, які потвердили мою підозру, що її недуга заразлива. Я сказала їй:

- Гляньте, паніматонько, до якого безладу ви мене призвели! Коли ввійде хто...

- Сиди, сиди, - мовила вона здушеним голосом, - ніхто не ввійде...

Тим часом я силкувалася встати, вирватися в неї і казала їй:

- Бережіться, паніматонько, ось знову ваша недуга підступає. Дозвольте мені піти...

Я хотіла піти, хотіла, певна річ, але не могла. Сили в собі не почувала зовсім, коліна піді мною підгиналися. Вона сиділа, я стояла, вона тягла мене до себе, я боялася впасти на неї і зробити їй боляче. Тож сіла край ліжка й сказала їй:

- Не знаю, що зі мною, паніматонько, але мені недобре.

- Мені теж, - сказала вона, - але спочинь хвилинку, це минеться, це нічого...

Справді, моя настоятелька заспокоїлась, і я також. Обидві ми були пригнічені - я схилилась головою на її подушку, а вона поклала голову мені на коліно, чолом пригорнулась до моєї руки. Так ми пробули хвилин кілька. Не знаю, про що вона думала, а я не думала нічого, не могла думати, кволість огорнула мене геть усю.

Ми мовчали, аж ось настоятелька заговорила перша й сказала мені:

- Сюзанно, з того, що ви казали мені про вашу першу настоятельку, мені здається, що вона була вам дуже дорога.

- Дуже.

- Вона любила вас не більше, ніж я вас, а ви її любили більше... Ви не відповідаєте?

- Я була нещасна, вона полегшила мої муки.

- Звідки взялася у вас відраза до чернецтва? Ви не все мені сказали, Сюзанно.

- Даруйте, паніматко.

- Та це ж неможливо - бути такою гарною, адже ви дуже гарна, самі не знаєте, яка гарна, і щоб ніхто вам не сказав цього.

- Мені казали.

- І той, хто казав це, не був вам прикрий?

- Ні.

- І він припав вам до серця?

- Аж ніяк.

- Що? Ваше серце ніколи нічого не почувало?

- Нічого.

- Як? Хіба відраза до монастиря постала у вас не через пристрась - таємну або батькам невгодну? Звіртеся мені, я вибачлива.

- Не маю з чим звіритися вам, паніматонько.

- Так з чого ж тоді взялася ваша відраза до чернецтва?

- З самого чернецтва. Я ненавиджу його обов'язки, заняття, самотництво, примус.

Мені здається, я до іншого покликана.

- Чому ж вам здається так?

- Бо нудьга гнітить мене, нудьгую я.

- Навіть тут?

- Так, паніматонько, навіть тут, дарма що ви до мене така добра.

- Може, ви відчуваєте в собі якісь потяги, бажання?

- Ніяких.

- Вірю. Ви, здається мені, на вдачу спокійна.

- Дуже.

- Навіть холодна.

- Не знаю.

- Ви світу не знаєте?

- Трохи знаю.

- Він вабить вас?

- Цього я гаразд не тямлю, та, мабуть, вабить-таки.

- Може, за волею сумуєте?

- Саме за нею, та, певно, й ще багато за чим.

- За чим же саме? Скажіть мені щиро, друже, вам хотілося б вийти заміж?

- Воліла б краще вийти заміж, ніж бути черницею, то вже певно.

- Чому воліли б?

- Не відаю.

- Не відаєте? А скажіть, яке враження справляє на вас присутність чоловіка?

- Ніякого. Коли він розумний і говорить добре, мені приємно його слухати, коли він з обличчя гарний, я помічаю його.

- А серце ваше спокійне?

- Досі було спокійне.
- Як? Коли вони втеплюють гарячі погляди у ваші очі, ви не відчували...
- Іноді ніяковіла. Під такими поглядами я опускала очі.
- І ніякого хвилювання?
- Ніякого.
- І ваші почуття вам нічого не сказали?
- Я не знаю, що то за мова почуттів.
- А проте вони свою мову мають.
- Може бути.
- І ви її не знаєте?
- Аж ніяк.
- Невже? Мова ця дуже солодка. А хотілося б знати її?
- Ні, паніматонько, навіщо мені це?
- Щоб нудьгу розвіяти.
- Щоб збільшити її, мабуть. Та й що таке мова почуття, коли ні до кого звертатися з нею?

- Говорять звичайно з ким-небудь. Напевно, воно краще, ніж самій розмовляти, хоч і від цього все-таки втіху маєш.

- Я нічого в цьому не розумію.
- Коли хочеш, серденько, я поясню тобі.
- Ні, паніматонько, ні. Я нічого не знаю і волію краще не знати нічого, ніж набути знання, яке, певно, ще більшого жалю мені завдасть. У мене немає бажань, і я не хочу шукати таких, яких не зможу задовольнити.

- А чому не зможеш?
- Та як же?
- Як я.
- Як ви? Адже в монастирі нікого немає.
- У ньому я, любий друже, і ви.
- Так що ж я вам? І що ви мені?
- Яка вона невинна!
- Атож, паніматонько, я дуже невинна, і воліла б краще вмерти, ніж перестати невинною бути...

Не знаю, чим могли вразити її мої останні слова, але від них вона раптом перемінилась на обличчі; стала поважна, заклопотана. Її рука, що в мене на коліні лежала, спочатку перестала його стискувати, а потім вона геть прийняла її й понурила очі. Я сказала їй:

- Що це з вами, паніматонько? Може, промовилась я чимось таким, що вас образило? Даруйте мені. Я користаюся з волі, якої ви надали мені, – кажу вам усе без роздумувань, та коли б і роздумувала, то сказала б так само, може, ще й гірше. Адже ми про такі незвичайні речі розмовляємо! Даруйте мені...

На цих словах я оповила їй шию руками й поклала голову на її плече. Вона теж

мене обняла й дуже ніжно пригорнула. Отак пробули ми хвилинку, потім вона знову прояснішала, поласкавішала й спитала мене:

- Ви добре спите, Сюзанно?

- Дуже добре, - сказала я, - надто ж останній час.

- Засинаєте зразу?

- Здебільшого.

- А коли не зразу заснете, про що думаєте?

- Про своє минуле життя й про те, що ще лишилося прожити, або Богу молюся, або плачу, всяко буває.

- А вранці, коли рано прокинетесь?

- Встаю.

- Зразу?

- Зразу.

- Так ви не любите помріяти?

- Ні.

- Поніжитись у теплому ліжку?

- Ні.

- Ніколи... - на цьому слові вона спинилась, і не без підстави: те, що вона спитала в мене далі, недобре було, а я, мабуть, ще гірше зробила, що відповідала, але вирішила ні з чим не таїтись. - Ніколи не з'являлося у вас бажання помилуватись собою. Ви ж знаєте, яка ви гарна?

- Ні, паніматонько. Не знаю, чи така вже я гарна, як ви кажете, та коли б і так, то гарною для інших буваєш, а не для себе.

- Ніколи не спадало вам на думку погладити руками ці чудові груди, стегна, живіт, пружне, ніжне, біле тіло?

- Ні, ні, це ж гріх! Коли б сталося таке, як би призналась я в цьому на сповіді?..

Не знаю, про що ми ще говорили б, але її викликали до приймальні. Здається, цей візит завдав їй прикrostі й вона воліла б краще далі зі мною говорити, хоч за тим, що говорили ми, зовсім не варт було жалкувати, проте ми розлучились.

Ще ніколи громада не була така щаслива, як відколи я до неї вступила. У настоятельки ніби зникла нерівність удачі. Казали, що то я усталила її. На мою честь вона навіть улаштувала кілька днів відпочинку й так званих свят. У ці дні годують трохи краще, ніж звичайно, відправи бувають коротші і весь час між ними віддають на відпочинок. Але ця щаслива пора мала минутися для інших і для мене.

Після сцени, що я змалювала оце, трапилось ще багато інших, подібних, які проминаю. Ось продовження попередньої.

Настоятельку починала мучити гризота. Вона втрачала свою веселість, спокій, марніла. Наступної ночі, коли всі спали й тихо було в монастирі, вона встала, поблукавши якийсь час коридорами, підійшла до моєї келії. Я сплю чутко, мені так і здалося, що то вона. Вона спинилась. Мабуть, прихилилась до дверей, і цього було досить, щоб розбудити мене, коли б я навіть спала, Я мовчала. Вслухалася, і мені

вчувалося, ніби хтось жаліється, зітхає. Спочатку я затремтіла злегка, потім наважилась проказати "Ave"[26]. Замість того щоб відповісти, вона тихо відійшла. За якийсь час підійшла знову, знову почала жалітися та зітхати. Я ще раз проказала "Ave", вона і вдруге відійшла. Я заспокоїлась і заснула. Поки я спала, вона ввійшла, сіла поряд з моїм ліжком, відгорнула завісу, в руках тримала свічку, якою освітлювала мені обличчя, і дивилась на мене. Щонайменше я зміркувала так з її постави, коли прокинулась і пізнала настоящу. Я зразу схопилась. Вона побачила мій переляк і сказала:

- Заспокойтесь, Сюзанно, це я...

Я лягла на подушку й спитала:

- Що ви робите тут, паніматонько, о такій годині? Що привело вас сюди? Чому ви не спите?

- Не можу спати, - відповіла вона, - і не спатиму довго. Лихі сни мучать мене. Тільки сплющу повіки, так і постають мені в уяві страждання, що ви їх зазнали. Я бачу вас у руках тих недолюдків, бачу ваше розпатлане волосся, скривавлені ноги, бачу вас зі смолоскипом у руці, з мотузом на шиї, і здається мені, що вони життя вам мають укоротити. Я скидаюся уві сні, тремчу, холодний піт обливає мене геть усю, я хочу порятувати вас, кричу, прокидаюся і вже марно чекаю, щоб знову сон до мене прийшов. Отаке сталося мені цієї ночі. Я подумала - чи не віщує мені небо про якесь нещастя з моїм другом. Отож устала, підійшла до ваших дверей, прислухалася. Мені здавалося, що ви не спите. Ви заговорили, я відійшла, потім вернулась, ви знову заговорили, і я відійшла знову. А це втретє підійшла і, коли впевнилась, що ви спите, зайшла сюди. Уже якийсь час сиджу коло вас і боюся розбудити - спочатку вагалася, чи відгорнути завісу, хотіла вже йти, щоб не порушити вашого спокою, та не могла побороти в собі бажання поглянути, чи спокійно спить моя люба Сюзанна. Подивилася на вас - яка ж ви гарна, навіть коли спите!

- Яка ви добра, паніматонько!

- Я змерзла, але знаю, що нічого лихого моїй дитині не сталося, і тепер засну вже, мабуть. Дайте мені руку.

Я дала.

- Як спокійно б'ється в неї серце! Як рівно! Ніщо її не хвилює.

- Сплю я досить спокійно.

- Яка ви щаслива!

- Ви й далі мерзнете, паніматонько.

- Ваша правда. Прощавайте, прекрасний друже, прощавайте, іду вже.

Проте не йшла, дивилась на мене. Дві сльозини скотилось у неї з очей.

- Що це ви, паніматонько? - спитала я. - Ви плачете. Як прикро мені, що розказала вам про свої страждання!..

Умить вона зачинила двері, погасила свічку й кинулась до мене. Обійнявши мене, сиділа на ковдрі коло мене. Обличчям вона припала до мого обличчя, її сльози змочили мої щоки. Вона зітхала й казала мені здушено й жалісно:

- Серденько, згляньтеся наді мною.

- Що це ви таке кажете, паніматонько? - спитала я. - Може, недобре вам? Що ж маю зробити?

- Я тремчу, - сказала вона, - трусить мене. Смертельний холод мене проймає.

- Може, встати й на ліжко пустити вас?

- Ні, - відказала вона, - зовсім не треба вам уставати: закотіть лише трохи ковдру, щоб я ближче до вас була. Я зігріюсь, мені стане краще.

- Це ж заборонено, паніматонько, - мовила я. - Що скажуть, коли дізнаються? Черниця, бачила я, і за менші провини карають. У монастирі св. Марії трапилося було, що одна черниця прийшла вночі в келію до другої, то була її подруга. Годі й сказати, що про це подумали. Духівник не раз питав мене, чи не пропонував мені хто коли-небудь спати зі мною, і пильно наказував мені не допускатися цього. Я навіть розказала йому, як ви голубили мене. Мені воно зовсім безневинним видається, але він іншої думки. Не знаю, як це я забула його поради. Я вирішила з вами про це поговорити.

- Серденько, - сказала вона, - навкруги все спить, ніхто нічого не знатиме. Тут я нагороджую і караю, і хоч що там каже духівник, а я нічого лихого не вбачаю в тому, щоб пустити до себе подругу, яку неспокій огорнув, яка прокинулася й прийшла вночі по холоду подивитися, чи безпечно її улюблениці. Хіба вам, Сюзанно, ніколи не доводилося спати в одному ліжку з вашими батьками чи сестрами?

- Ні, ніколи.

- А коли б трапилася така нагода, хіба вас мучила б за це совість? Хіба відмовили б ви, якби прийшла до вас стривожена, замерзла сестра й попросила місця коло вас?

- Гадаю, що ні.

- А хіба я не мати ваша?

- Так, але ж заборонено це.

- Друже, то я іншим забороняю, а вам дозволяю і прошу вас про це. Зогріюся хвилинку й піду. Дайте мені руку... - Я дала. - Ось доторкніться: я тремчу геть уся, я мов камінь...

І це була правда.

- Ох, паніматонько, - сказала я, - ви ж занедужаєте! Ось стривайте, я посуну на край, а ви ляжете на тепле...

Я влаштувалася збоку, підняла ковдру, і вона лягла на моє місце. Ох, як їй погано було! Вона тремтіла геть усім тілом, хотіла сказати мені щось, хотіла присунутись, але не могла ні говорити, ні зворухнутися. Шепотіла мені:

- Сюзанно, серденько, підсуньтеся трохи...

Вона витягнула руки, я повернулася до неї. Вона ніжно взяла мене, пригорнула до себе, праву руку просунула попід моїм тілом, а другу зверху і промовила:

- Я мов крига, така холодна, що боюся доторкнутися до вас, щоб і вам не зашкодити.

- Не бійтесь нічого, паніматонько.

Вона зразу поклала мені одну руку на груди, другу – на пояс. Ноги поклала попід моїми, і я стискала їх, щоб зігріти, а люба паніматка казала:

- Ох, друже, дивіться, як хутко зігрілися мої ноги, бо ніщо не відділяє їх від ваших.
- А що ж заважає вам усім зігрітися отак? – сказала я.
- Нічого, коли ваша ласка.

Я повернулася до неї обличчям, вона закотила сорочку, я вже хотіла свою закотити, як тут щось голосно стукнуло двічі у двері. З переляку я схопилася з ліжка в один бік, настоятелька – в другий; ми прислухалися й почули, що хтось навшпиньки відійшов до сусідньої келії.

- Та це сестра Тереза, – мовила я. – Певно, вона побачила, як ви йшли коридором і зайшли до мене. Вона підслухала й почула нашу розмову. Що вона скаже?.. – Я зовсім обмерла.

- Так, то вона, – роздратовано сказала мені настоятелька. – То вона, безперечно. Але, сподіваюсь, вона довго пам'ятатиме свою зухвалість.

- Ох, паніматонько, – сказала я, – не завдавайте їй лиха!

- Прощайте, Сюзанно, добраніч. Лягайте, спіть добре, від молитви я вас звільняю. Піду до тої навісної. Дайте мені руку.

Я простягла їй руку через ліжко. Вона закотила рукав і почала, зітхаючи, цілувати мені її геть уздовж від пучок аж до плеча. Потім пішла, погрозившись провчити зухвальницю, що зважилася потурбувати її. Я зразу ж пересунулась на другий бік ліжка, до дверей і почала прислухатися – вона зайшла до сестри Терези. Мені хотілося встати і втрутитися в розмову між нею та настоятелькою, коли б справа повернулася жорстоко, але була так схвильована й збентежена, що воліла краще лишитися в ліжку. Тільки ж заснути я не могла. Думала про те, що стану предметом осуду в монастирі, що цю пригоду, таку просту саму по собі, тлумачитимуть чорно, що тут ще гірше буде, як у Льоншані, де мене не знати в чому звинуватили; що про нашу провину дізнаються начальники, нашу паніматку усунуть з правління й обох нас суворо покарають. Тим часом я все дослухалася, нетерпляче чекала, коли паніматка вийде від сестри Терези. То, мабуть, важко було залагодити цю справу, бо вона пробула в неї мало не цілу ніч. Мені так жаль було настоятельку! Адже вона була в самій сорочці, без нічого, розгнівана, та ще й дуже змерзла.

Уранці мені так хотілося скористатися з її дозволу й поспати. Проте мені спало на думку, що робити так не можна. Я мерщій одяглася й перша прийшла до церкви. Настоятельки й Терези не було. Це мене дуже потішило, бо, по-перше, від присутності цієї сестри я завжди ніяковіла; по-друге, коли їй дозволили не прийти на відправу, то, мабуть, її вибачили, а вибачення вона могла здобути лише на умовах, які мусили мене заспокоїти. Я не помилилася. Скоро кінчилася відправа, як настоятелька прислала по мене.

Я пішла. Вона була ще в ліжку, виглядала розбитою. Сказала мені:

- Я змучилася, не спала. Сестра Тереза – божевільна. Коли таке з нею ще раз трапиться, я її замкну.

- Ох, паніматонько, - сказала я їй, - не замикайте її ніколи!

- Це залежатиме від її поведінки. Вона пообіцяла мені виправитися, покладаюся на її обіцянку. А ви, любя Сюзанно, як себе почуваете?

- Добре, паніматонько.

- Спочили трохи?

- Дуже мало.

- Мені казали, що ви були в хорі. Чому ж ви не лежали?

- Не лежалося мені. До того ж я гадала, що краще буде...

- Ні, у цьому нічого незручного не було б. Але щось хочеться мені заснути трохи. Раджу вам піти й теж поспати, якщо тільки не хочете лягти тут зі мною.

- Дуже дякую вам, паніматонько, але я звикла спати сама, удвох і не засну.

- То йдіть. Обідати до трапезни я не вийду, мені сюди подадуть. Може, й до кінця дня не встану. Ви прийдете до мене й ще дехто, кому я скажу.

- А сестра Тереза теж буде? - спитала я.

- Ні, - відповіла вона.

- Мені це не дуже приємно.

- А чому?

- Не знаю - мені так ніби страшно з нею зустрічатися.

- Заспокойтесь, дитино моя. Запевняю, що вона вас ще більше боїться, ніж ви маєте її боятися.

Я покинула її й пішла спочити. Після полудня прийшла до настоятельки й застала в неї досить численні збори наймолодших і найкращих черниць у монастирі. Деякі вже відбули візит й порозходилися. Ви розумієтесь на малярстві, пане маркіз, тож запевняю вас, що картина була дуже приємна для ока. Уявіть робітню, а в ній десять-двадцять жінок, що з них молодшій років п'ятнадцять, а старшій і двадцяти трьох немає. Настоятелька, якій уже під сорок, напівлежить на ліжку, біла, свіжа, повна. Вона досить мила зі своїм подвійним підборіддям, руки в неї круглі, немов виточені, пальці веретінцем, скрізь ямочками покраплені, очі чорні, великі, жваві й ніжні, майже ніколи не розплющуються цілком, усе прищулені, так ніби господині їхній важко розплющити їх; губи червоні, як троянди, зуби білі, як молоко, щоки чудові, її приємна голівка почиває в глибокій і м'якій подушці, руки мляво витягнуті з боків, а лікті спираються на маленькі подушечки. Я сиділа край її ліжка й не робила нічого. Ще одна черниця сиділа у кріслі з вишиванням у руках, інші коло вікон плели мереживо. Ще інші сиділи долі на подушках, поздійманих зі стільців, шили, вишивали й пряли на маленьку прялку. Ті були біляві, ті чорняві. Схожих між собою не було жодної, хоч усі були вродливі. На вдачу сестри були так само різні, як і з обличчя - ті спокійні, ті веселі, ті поважні, ті сумовиті, журливі. Усі працювали, крім мене, про це я вже казала вам. Не важко було помітити, хто між ними подруги, хто байдужий один до одного, а хто до когось ворожий. Подруги сиділи одна коло одної або навпроти і за роботою розмовляли, радилися одна з одною крадькома, потискували одна одній пальці, нібито передаючи прищипку, голку, ножиці. Настоятелька поглядала на них. Одній вона

дорікала за пильність, другій за неробство, цій за байдужість, тій за сумовитість, веліла показати їй роботу, хвалила чи гудила її. Одній поправила головний убір... ("Покривало надто насунуто вперед... Надто закриває обличчя, щоки у вас недостатньо відкриті... Оці складки псують...") Кожній вона або давала дрібні догани, або обдаровувала дрібними ласками.

Отак усі працювали, а тим часом я почула тихий стукіт у двері й вийшла. Настоятельница сказала мені:

- Ви ж вернетесь, Сюзанно.
- Так, паніматонько.
- Не забудьте, бо маю сказати вам щось важливе.
- Зараз вернуся...

То була бідна Тереза. Якусь мить вона мовчала, я теж. Потім я сказала їй:

- Ви мене хотіли бачити, люба сестро?
- Так.
- Чим можу стати вам у пригоді?

- Зараз скажу вам. Я накликала на себе неласку нашої паніматки, але гадала, що вона простила мене, і мала певну підставу гадати так. Проте ви всі зібралися в неї, а я ні. Мені сказано лишитися в себе.

- Вам хотілося б зайти?

- Так.
- І щоб я попросила для вас дозвіл на це?
- Так.
- Заждіть, моя люба, я зараз.

- Справді поговорите з нею про мене?

- А певно. Чому б мені не пообіцяти вам цього й не зробити, коли я пообіцяла?

- Ох, - сказала вона, ніжно дивлячись, - я прощаю їй, прощаю її прихильність до вас, адже ви всіма чарами володієте, чудовою душею й чудовим тілом...

Мені дуже приємно було зробити їй цю маленьку послугу. Я ввійшла. Моє місце край настоятельчиного ліжка, поки мене не було, посіла вже інша, нахилилася до паніматки, спершись на лікоть між її стегнами, і показувала їй свою роботу. Настоятельница, майже зовсім сплющивши очі, відповідала їй так і ні, майже не дивлячись на неї, а я стала поруч неї. Вона цього й не помітила. Проте невдовзі вона помітила легку свою неухажливість. Черниця, що була захопила моє місце, поступилася ним, і я сіла. Схилившись ніжно до настоятельки, що трохи підвелася на подушках, я подивилася на неї мовчки, немов просила чогось.

- Ну, - мовила вона, - що там таке? Кажіть, що ви хочете? Хіба я можу відмовити вам у чомусь?

- Сестра Тереза...

- Розумію. Я дуже невдоволена нею, але Сюзанна просить, і я її прощаю. Скажіть їй, що вона може зайти...

Я побігла. Бідна Тереза чекала коло дверей. Я сказала їй, вона може зайти, і сестра

рушила, тремтячи, понуривши очі. Довгий шматок серпанку, пришпилений до узору, випав у неї з рук на першому ж кроці. Я підняла його, взяла її за руку й підвела до настоятельки. Тереза впала перед нею навколішки, схопила її руку й поцілувала, плачучи, потім узяла мою руку, поєднала її з настоятельчиною, і ту, і ту поцілувала.

Настоятелька дала їй знак підвестися й сісти там, де їй хочеться. Так вона й зробила.

Подали вечерю. Настоятелька встала. Вона не сіла з нами, а ходила круг столу – одній клала руку на голову, ніжно відхиляла її назад, цілувала в чоло; другій піднімала покривало, клала їй на шию руку й стояла, спершись на спинку її крісла; підійшовши до третьої, гладила її, клала їй руку на рот, куштувала на її устах страви, подані нам, і частувала ними сестер. Походивши отак якусь хвилину, спинилася навпроти мене й глянула на мене ніжно й розчулено. Тим часом інші попускали очі, немов боялися перешкодити чи перебити їй, надто ж сестра Тереза. По вечері я сіла до клавесину й почала акомпанувати двом сестрам, що мали голоси, смак і співали правильно, хоч і невправно. Я теж заспівала, акомпануючи сама собі. Настоятелька сиділа коло клавесину й, здавалося, зазнавала величезної втіхи від того, що чула й бачила мене. Інші слухали, стоячи без діла, або посідали знову до роботи. Вечір був чарівний. Після цього всі розійшлися.

Я теж хотіла йти разом з іншими, але настоятелька спинила мене.

– Котра година? – спитала.

– Шоста незабаром.

– Зараз прийдуть мої радниці. Я обмірковувала те, що ви розповіли мені про свій вихід з Льоншана, й поділилася з ними моїми думками. Вони схвалили їх, і ми маємо зробити вам одну пропозицію. Не може бути, щоб ми не дійшли свого, а коли дійдемо, це буде маленька перемога нашого монастиря й деяка певна приємність для вас...

О шостій зайшли радниці. Монастирська рада завжди буває ветха й старезна. Я встала, вони сіли, і настоятелька мовила до мене:

– Ви ж казали мені, сестро Сюзанно, що своїм переходом у наш монастир ви завдячуєте добродійності пана Манурі?

– Так, паніматонько.

– Отже, я не помилилась: льоншанські сестри лишили собі вклад, що ви внесли їм, уступаючи до них?

– Так, паніматонько.

– Вони вам не повернули нічого?

– Ні, паніматонько.

– Це несправедливо. Про це й казала я нашим радницям, і вони так само гадають, що ви маєте право вимагати від них або віддати цей вклад нашому монастирю, або сплачувати вам ренту. Те, що ви дістали з ласки пана Манурі, який зацікавився вашою долею, нічого спільного не має з тим, що винні вам льоншанські сестри. Не задля них же сплатив він ваш вклад.

– Не думаю, але, щоб упевнитись у цьому, найпростіше було б написати йому.

- Певно. А коли його відповідь буде така, як нам бажано, ось які ми маємо зробити вам пропозиції: ми зробимо від вашого імені позов проти Льоншанського монастиря. Наш монастир візьме на себе витрати, хоч які вони будуть великі, бо пан Манурі не відмовиться, мабуть, узятися за цю справу, а коли виграємо, монастир поділить з вами навпіл капітал і ренту. Що ви думаєте про це, любя сестро? Ви мовчите, задумались?

- Думаю про те, що льоншанські сестри багато лиха заподіяли мені, і мені дуже гірко буде, коли вони подумують, що я мщуся.

- Не про помсту йдеться. Йдеться про те, щоб справити з них належне.

- Ще раз нагадати про себе?

- Не переймайтеся цим, про вас там і мови майже не буде. Та й потім наша громада бідна, а льоншанська - багата. Ви будете нашою добродійницею, щонайменш поки живете тут. Ми, звичайно, зацікавлені, щоб ви лишились у нас, адже ми вас усі любимо...

І всі радниці в один голос:

- Хто ж може не любити її?.. Вона чудова...

- Усі ми смертні, і я також. Інша настоятелька може й не матиме до вас тих почуттів, що я. Ох, ні, безперечно не матиме! Ви можете занедужати, у вас можуть бути дрібні потреби, а дуже приємно мати невеликі гроші, якими можна чимось зарадити собі.

- Паніматки, - сказала я їм, - ваші міркування я не знехтую, коли ви були добрі висловити мені їх, але інші міркування ще більше турбують мене; проте своєю нехиттю я ладна поступитись. Однієї ласки прошу у вас, паніматонько, - не починайте нічого, не порадившись при мені з паном Манурі.

- Охоче погоджуюсь. Може, ви самі хочете написати йому?

- Як зводите, паніматонько.

- Напишіть йому, і напишіть зразу, щоб не вертатися вдруге до цього, бо я таких справ не люблю, вони нудні мені до смерті.

Мені дали перо, чорнило, папір, і я зразу ж написала панові Манурі, що прошу приїхати до Арпажона, як тільки дозволить йому час, що потребую знову його допомоги й поради у важливій справі і т. ін. Рада, зібравшись, зачитала листа, схвалила, і його було послано.

За кілька днів пан Манурі приїхав. Настоятелька виклала йому справу. Він не вагаючись пристав на її думку. Мої сумніви назвали смішними й вирішили позивати льоншанських сестер наступного ж дня. Так і зробили; і ось, наперекір мені, моє ім'я знову з'явилося в заявах, документах, на суді, і то з усіма подробицями, здогадами, брехнею і всіма наклепами, які тільки можуть відвернути від людини її суддів і зганьбити її перед громадськістю. Невже адвокатам, пане маркіз, дозволено обмовляти людей стільки, скільки їм забажається? Хіба немає права на них? Коли б я могла завбачити, якої гіркоти завдасть мені ця справа, заявляю вам, що ніколи не погодилася б розпочати її. Декому з черниць нашого монастиря потурбувалися прислати опубліковані проти мене документи. Вони щохвилини приходили розпитувати в мене

подробиці жахливих подій, що в них і тіні не було правди. Чим більше твердила я, що не знаю цього, тим більше вважали мене за винну; через те, що я нічого не пояснювала, нічого не визнавала й усе заперечувала, вони гадали, що все те правда, – посміхались, казали мені влєсливі, але дуже образливі слова, знизували плечима щодо моєї безневинності. Я плакала, мене опановував розпач.

Але лихо одне ніколи не ходить. Надійшов час сповідатися. Я вже повинилась у перших ласках настоятельчиних; тоді духівник якнайпильніше заборонив мені допускатися їх надалі; але як відмовити в тому, що таку велику втіху дає людині, від якої цілком залежиш, і в чому сам не вбачаєш нічого лихого?

Цей духівник має відіграти велику роль у кінці моїх спогадів, тому вважаю за доречне познайомити вас із ним.

Це кордельєр, звати його отець Лемуан, років йому сорок п'ять, не більше. Рідко коли здибаєш таке гарне обличчя – воно в нього лагідне, ясне, відверте, привітне, приємне, коли він не думає, а коли думає, то морщить чоло, хмурить брови, опускає очі, стає суворий у поводженні. Не знаю двох більш різних людей, ніж отець Лемуан в олтарі і отець Лемуан у приймальні, отець Лемуан у приймальні сам чи він же – в товаристві. Такі, зрештою, усі особи чернечого стану, і я сама не раз ловила себе на тому, що, йдучи до ґраток у приймальні, раптом спинялась, поправляла покривало й пов'язку, надавала певного виразу обличчю, очам та роту, відповідно складала руки, відповідно трималася і йшла, прибирала скромного вигляду й додержувала його більш-менш довго – як до того, з ким я розмовляла. Отець Лемуан високий, гарної статури, веселий, дуже милий, коли незосереджений на тому, хто він є, чудово говорить, у монастирі про нього знають як про великого богослова, а в миру – як великого проповідника; його проповідями захоплюються. Його широкі знання не обмежуються духовною сферою: він прегарно співає, знає музику, історію, мови; він – доктор Сорбонни. Дарма що молодий, він перейшов уже головні ступені свого ордену. Гадаю, що він не інтриган і не честолюбець; священство любить його. Він попросив собі настоятельство в Етампському монастирі^[27] як спокійну посаду, де він міг зосередитися на деяких розпочатих ним студіях, і дістав його. У жіночому монастирі вибір духівника – справа великої ваги: на керівника потрібна людина впливова й визначна. Тому й зробили все, щоб залучити отця Лемуана, і таки залучили його, щонайменш за духівника екстраординарного.

Напередодні великих свят по нього посилали монастирську карету й привозили його. Треба було бачити, як хвилювалася вся громада, чекаючи його, як раділи, як замикалися всі, готуючись до сповіді, яких способів вигадували, щоб затримати його в монастирі якнайдовше.

Було це напередодні П'ятидесятниці. Його чекали. Я була схвильована, настоятелька помітила це й почала мене розпитувати. Я не приховала від неї причину своєї тривоги. Тоді вона занепокоїлася, здається, більше ніж я, хоч вона й силкувалася не показати цього. Отця Лемуана вона назвала диваком, поглузувала з мого неспокою, спитала мене, чи ж знає отець Лемуан про безневинність її та моїх почуттів і чи не

докоряє мені чимось моє сумління. Я відповіла, що ні.

- Гаразд, - мовила вона, - я ваша настоятелька, ви повинні коритися мені, тож я наказую вам не говорити йому про ці дурниці. Вам нема чого й на сповідь іти, коли ви маєте сказати йому тільки цю дрібницю.

Тим часом отець Лемуан приїхав, і я вирішила піти до нього, коли він звільниться від тих, що найбільше квапилися до нього.

Уже підходила мені черга, коли це з'явилася настоятелька, відвела мене вбік і сказала:

- Сюзанно, я думала про те, що ви сказали мені. Ідіть до своєї келії, я не хочу, щоб ви сьогодні сповідалися.

- А чому, паніматонько? - відповіла я. - Завтра великий день загального причастя, що ж подумують, коли я одна не підійду до святого столу?

- Байдуже, хай кажуть, що знають, але сповідатись ви не підете.

- Паніматонько, - сказала я їй, - коли тому правда, що ви любите мене, то не завдавайте мені цієї муки, згляньтесь.

- Ні, ні, це неможливо, ви завдасте мені клопоту, зіпсуєте мої стосунки із цією людиною, а я цього не хочу.

- Ні, паніматонько, не завдам я ніякого вам клопоту.

- Пообіцяйте ж мені... Але ні до чого це, прийдете завтра вранці до мене й мені висповідаетесь. Ви не вчинили ніякої такої провини, яку я не могла б простити й розгрішити, і ви підете причащатися разом з усіма. Ідіть же...

Я пішла й сиділа в келії сумна, стурбована, замислена, не знала, що робити - чи піти до отця Лемуана наперекір настоятельці, чи від неї самої дістати розгрішення і чи причащатись мені завтра разом з усіма, а чи утриматися від причастя, хоч би що про це сказали. Аж ось увійшла настоятелька - вона була на сповіді, й отець Лемуан запитав її, чому це мене не видно, чи не захворіла я. Не знаю, що вона відповіла йому, тільки ж він чекав мене в сповідальні.

- То йдіть же, бо треба. Але пообіцяйте, що мовчатимете.

Я вагалась, вона напосідала.

- Ото ще безрозумна, - сказала вона, - яке ж, по-твоєму, зло в тому, що ти змовчиш про те, у чому ніякого зла не було?

- А яке ж тоді зло сказати про це? - відповіла я.

- Ніякого, просто незручно. Він хтозна-що може подумати. Так запевніть же мене...

Я таки вагалась, але зрештою пообіцяла нічого не казати, якщо він не спитає, і пішла.

Я висповідалась і змовчала, але духівник спитав мене, і я нічого не потаїла. Він поставив мені силу дивних запитань, що в них я нічого не розумію і зараз, коли згадую їх. До мене він поставився вибачливо, але про настоятельку висловився так, аж я затремтіла. Назвав її негідною, розпусною, лихою черницею, згубною жінкою, зіпсутою душею і наказав мені під страхом смертного гріха не лишатися ніколи наодинці з нею і не дозволяти їй ніяких пестощів.

- Але ж, панотче, - сказала я, - це моя настоятелька. Вона може прийти до мене й покликати мене до себе коли завгодно.

- Знаю, знаю це і дуже цим журюся. Люба дитино, - сказав він, - прославмо Бога, що захистив вас аж досі! Не зважуюсь висловитися перед вами ясніше, щоб і самому не стати співучасником вашої негідної настоятельки і не зв'язати отруйним подихом, що мимо моєї волі вийшов би з моїх уст, ту ніжну квітку, яка свіжою і незаплямованою може зберегтися до ваших літ тільки з особливої ласки провидіння. Але наказую вам уникати вашої настоятельки, відтручувати її пестоші, ніколи не заходити до неї самій, зачиняти їй свої двері, надто вночі, вставати з ліжка, якщо вона зайде до вас наперекір вам, виходити в коридор, гукати, коли треба, іти роздягнений до підніжжя олтарів, кричати на цілий монастир і робити все, що любов до Бога, страх гріха, святість вашого стану й інтерес спасіння вашого нав'язали б вам, коли б сам сатана з'явився й переслідував вас. Так, дитино моя, сатана, саме в такій подобі я змушений показати вам вашу настоятельку. Вона загрузла в безодні гріха, вона хоче затягти в неї й вас, та й затягла б уже, мабуть, коли б сама ваша безневинність не вжахнула її і не спинила...

Потім скрикнув, звівши до неба очі:

- Боже мій, заступай і далі цю дитину... Прокажіть за мною: Satana, vade retro, arage, satana[28]. Якщо ця нещасна питає вас, скажіть їй усе, повторіть мої слова, скажіть їй, що краще було б їй не родитися або вкоротити собі віку, щоб нікого не тягти в пекло за собою.

- Але ж, панотче, - зауважила я, - ви ж самі вислухали її оце допіру.

Він не відповів нічого, але, зітхнувши глибоко, сперся рукою на перегородку сповідальні й схилив на руку голову, як людина завгорена, і отак пробув якийсь час. Я не знала, що думати, коліна мої тремтіли. Годі уявити, яка я була схвильована й пригнічена - мов той подорожанин, що йде в темряві серед прірв, яких не бачить, тільки чує звідусюди підземні голоси: це для тебе!..

Потім, глянувши на мене спокійно, але зворушено, він спитав:

- Ви здорові?

- Так, панотче.

- Не дуже важко буде вам перебути одну ніч без сну?

- Ні, панотче.

- Так ви цю ніч не лягайте, - сказав він мені. - Відразу після вечері приходьте до церкви, припадіть перед олтарем і цілу ніч моліться. Ви не знаєте, яка загрожувала вам небезпека, тож подякуйте Богові за порятунок і завтра підійдете до причастя з усіма черницями. За спокуту накладаю на вас лише триматися осторонь настоятельки й відтручувати її отруйні пестоші. Ідіть, я теж прилучу свої молитви до ваших. Як я за вас хвилююся! Я знаю всі наслідки своєї поради, але повинен перед вами й перед собою дати її вам. Бог наш владика, дійся ж його воля.

Дуже погано пригадую, пане, все те, що він казав мені. Тепер, коли порівнюю його слова так, як я їх вам оце переказала, з тим страшним ураженням, що вони справили на мене, то схожості не бачу ніякої. Але це через те, що вони тут незв'язні, порізнені,

до того ж і бракує в них багато такого, чого я не запам'ятала, бо не розуміла цього виразно й не надавала та й не надаю ніякої ваги тому, на що він нарікав якнайгірше. Наприклад, що такого дивного вбачав він у сцені коло клавесину? Хіба немає людей, що на них музика справляє величезне враження? Мені самій казали, що від деяких арій, від деяких мотивів я змінююсь на обличчі – тоді я зовсім не при собі, не тямлю, що зі мною діється, але ж якщо то гріх? Чому ж не статися такому з моєю настоятелькою, яка попри свої безумства й несталість була, безперечно, однією з найчуліших жінок у світі? Вона не могла без плачу вислухати жодного, хоч трохи зворушливого оповідання; коли я розказувала їй свою історію, мені самій шкода її було, так вона журилася. Чому ж він не привинює їй тоді її спочутливість? А сцена вночі, кінця якої він чекав зі смертельним жахом... Певна річ, це людина занадто сувора.

У всякому разі, я достоту виконала його наказ, безпосередній наслідок якого він, мабуть, завбачав. Вийшовши зі сповідальні, я впала ниць перед олтарем. У голові моїй паморочилось від страху. Я пробула там до вечері. Занепокоєна тим, що зі мною діється, настоятелька звеліла покликати мене, але їй відповіли, що я молюся. Вона кілька разів з'являлася на порозі хору, але я вдавала, що не помічаю її. Подзвонили на вечерю. Я ввійшла до трапезної, похапцем повечеряла, а коли вечеря скінчилася, відразу ж повернулася до церкви, до зали ввечері не вийшла, не пішла й до келії тоді, коли всі розходилися спати. Настоятелька знала, що зі мною сталося. Глупої ночі, коли в монастирі запала тиша, вона прийшла до мене. У моїй уяві постала та подоба, в якій показав мені її духівник, я задрижала, не зважилася глянути на неї, – мені здавалося, що побачу її з огидним обличчям, геть оповиту полум'ям, і я проказувала в душі: "Satana, vade retro, arage, satana. Заступи мене, Боже, прожени від мене цього демона".

Вона стала навколішки і, помолившись якийсь час, спитала мене:

- Що ви тут робите, Сюзанно?
- Ви бачите, паніматко.
- Знаєте, котра зараз година?
- Так, паніматко.
- Чому ви не пішли до келії належної години?
- Бо готувалася до завтрішнього великого свята.
- Так ви гадаєте пробути тут цілу ніч?
- Так, паніматко.
- І хто вам це дозволив?
- Мені наказав це духівник.
- Духівник не має права наказувати проти монастирського статуту. А я наказую вам іти й лягти спати.
- Це він наклав на мене спокуту, паніматко.
- Ви замініте її на щось інше.
- Не в моїй волі вибирати.
- Ідіть, дитино моя, – сказала вона. – У церкві холодно, ще занедужаєте. Молитиметься у себе в келії. – І хотіла взяти мене за руку, але я відсахнулась від неї. –

Ви жахаєтеся мене, – мовила вона.

– Так, паніматко, жахаюся вас...

Упевнена святістю місця, присутністю божества і безневинністю свого серця, я зважилась підвести на неї очі, але скоро побачила її, кинулась тікати, мов божевільна, кричучи:

– Геть від мене, сатано!..

Вона за мною не погналася, лишилася на місці, тільки промовила найзворушливішим і найніжнішим голосом, простягаючи до мене руки:

– Що це з вами? Звідки цей жах? Спиніться. Я не сатана, я ваша настоятелька й друг.

Я спинилася, повернула до неї голову й побачила, що налякала мене чудна подoba, яка виникла в моїй уяві. Супроти церковної лампи вона стояла так, що освітлені в неї були тільки обличчя та кінці рук, а решта все було в тіні, і це надавало їй незвичайного вигляду. Отямившись трохи, я впала на стілець. Вона підійшла й сіла на стільця поруч. Я підвелася й пересіла далі. Так мандрувала я зі стільця на стілець, аж поки дійшла до останнього. Тут я спинилась і почала заклимати її, щоб вона хоч одного порожнього стільця залишила між собою та мною.

– Гарзд, – сказала вона.

Ми сіли обидві, нас відділяв стілець. Тоді настоятелька сказала:

– Чи можна знати, Сюзанно, чому ви жахаєтеся мене?

– Простіть, паніматонько, – відповіла я, – то не я, то отець Лемуан. Він у найжахливіших фарбах показав мені ваше кохання до мене, ваші ласки, що в них я, признаюся вам, нічого лихого не вбачаю. Він наказав мені уникати вас, не заходити до вас самій, виходити з келії, коли ви до мене прийдете; змалював мені вас, як демона. Чого тільки він не казав мені!

– Так ви йому сказали?

– Ні, паніматонько, але не могла не відповідати йому на його запитання.

– Так я тепер гідка вам?

– Ні, паніматонько, я не можу не любити вас, не почувати всю ціну вашої доброти й прошу бути до мене доброю й надалі. Але своєму духівникові я коритимусь.

– Так ви не приходите вже до мене?

– Ні, паніматонько.

– І мене вже в себе не прийматимете?

– Ні, паніматонько.

– Відтрутите мої ласки?

– Важко це мені буде, бо сама я голублива, люблю, щоб пестили мене, але мушу – пообіцяла своєму духівникові, заприсягнулася йому в тому біля підніжжя олтарів. Коли б я могла висловити вам те, що він казав! Він же благочестивий, освічений, яка рація йому показувати мені небезпеку там, де її немає, порізняти серця черниці та її настоятельки? Та, мабуть, він пізнає в найбезгрішніших учинках з вашого й мого боку зародок потайного зіпсуття, який, на його думку, розвинувся у вас і може розвинути і

в мене. Не потаю від вас, що, пригадуючи деякі свої відчуття від ваших пестошів... Чому я, паніматонько, приходила від вас до келії така схвильована, замислена? Чому я не могла ні молитися, ні робити щось? Звідки бралася нудьга, якої я ніколи не почувала? Чому мене сон змагав, хоч удень я ніколи не сплю? Я гадала, що то у вас якась хвороба чіпка і що вона й на мене починає перекидатись, але отець Лемуан про це зовсім іншої думки.

- Якої ж саме?

- Він бачить у цьому всю чорноту гріха, вашу певну загибель і мою можливу. Хіба я знаю?..

- Облиште, - сказала вона, - ваш отець Лемуан просто вигадник, це вже не вперше він так залякує сестер. Досить мені тільки прихилитися до когось ніжною приязню, так і хоче він збити ту людину з розуму. Сестру Терезу він теж мало не призвів до божевілля. Це починає обридати мені, і я таки здихаюсь його. Та й живе він за десять льє звідси. Така морока привозити його сюди, він не приїздить, коли треба, але про це поговоримо при нагоді. Так ви не хочете йти до себе?

- Ні, паніматонько. Прошу у вас, як ласки, - дозвольте мені перебути тут ніч. Якщо я не виконаю цього обов'язку, то завтра не зважусь підійти до причастя разом з усією громадою. А ви, паніматонько, причащатиметесь?

- Запевне.

- Так вам отець Лемуан нічого не казав?

- Ні.

- Як же воно так сталося?

- Бо в нього не було нагоди сказати мені що-небудь. До сповіді йдуть лише признаватися у своїх гріхах, а я не бачу гріха в тому, що дуже ніжно люблю таку милу дитину, як Сюзанна. Якщо і є в цьому якась провина, то тільки та, що я лише їй самій віддала почуття, яке повинна була б розподіляти рівно між усією громадою. Але це не від мене залежить, я не можу не відзначати вартість там, де вона є, і не виявляти до неї свого вподобання. За це я прошу прощення в Бога і не розумію, як це ваш отець Лемуан убачає мою вірну загибель у цій природній прихильності, від якої важко застерегтися. Я дбаю, щоб усі були щасливі, але серед них є такі, яких я шаную і люблю більше від інших, бо вони більш варті любові й шани. Оце й увесь мій гріх з вами. Чи здається він вам великим, Сюзанно?

- Ні, паніматонько.

- То помолімося ж іще трохи, люба дитино, й ходімо.

Я знову почала благодіти її, щоб дозволила мені перебути ніч у церкві. Вона погодилася за умови, що цього більше не трапиться, і пішла.

Я стала пригадувати те, що вона казала мені, просила Бога просвітити мене, поміркувала і, усе зваживши, вирішила, що хоч і однієї ми статі, але щось непристойне може бути, принаймні у способі, як вона виявляє свою приязнь; що отець Лемуан, людина сувора, перебільшує, мабуть, усе, але його порада уникати з обачності надмірної настоятельчої фамільярності - це порада добра, і я постановила

додержувати її.

Уранці черниці, зійшовшись до церкви, застали мене на моєму місці. Усі вони запричастилися на чолі з настоятелькою, і це до кінця переконало мене в її безневинності, але не змінило моєї постанови. До того ж багато чого бракувало, щоб я почувала до неї такий потяг, як вона до мене. Я мимоволі порівнювала її з моєю першою настоятелькою – яка різниця! Не було ні того благочестя, ні тієї поважності, ні тієї гідності, ні того запалу, ні того розуму, ні тієї любові до ладу.

Протягом небагатьох днів сталися дві великі події: по-перше, я виграла позов проти льоншанських черниць – їм присудили сплачувати монастиреві св. Євтропії, де я була, пенсію відповідно до мого вкладу; по-друге, у нас змінився духівник. Про це мені повідомила сама настоятелька.

Тим часом я ходила вже до неї тільки з кимось і вона вже не приходила сама до моєї келії. Вона завжди шукала мене, але я її уникала. Вона це помічала і докоряла мені. Не знаю, що саме діялося в її душі, але, мабуть, щось незвичайне. Уночі вона вставала й ходила коридорами, надто ж моїм. Я чула, як вона никає сюди й туди, спиняється коло моїх дверей, нарікає, зітхає. Я тремтіла й забивалась у ліжку. Удень, коли я була на прогулянці, в робітній кімнаті, в залі відпочинку, вона цілими годинами нишком поглядала на мене. Вона вистежувала мене скрізь: коли я йшла вниз сходами, вона чекала мене внизу, коли я виходила вгору, вона вгорі чекала. Одного разу вона спинила мене, почала мовчки дивитися на мене. З очей у неї рясно потекли сльози, потім вона раптом упала переді мною і, стискаючи руками мені коліно, сказала:

– Жорстока сестро, проси в мене моє життя, я віддам його тобі, але не уникай мене, я не можу жити без тебе...

Мені шкода її стало. Очі в неї потьмяніли, вона схудла, змарніла. Це ж була моя настоятелька, була біля моїх ніг, припавши головою до мого коліна, яке обіймала. Я простягла їй руки, вона палко схопила їх, цілувала, потім дивилась на мене, цілувала їх знову, і знову на мене дивилась. Я підвела її. Вона хиталась, насилу йшла. Я провела її до неї в келію. Коли відчинили двері, вона взяла мене за руку й потягла злегка, щоб і я зайшла, але не казала мені нічого й не дивилася на мене.

– Ні, ні, паніматонько, – сказала я їй, – адже я зареклася перед собою. Так воно краще для вас і для мене. Я надто багато місця відбираю у вашому серці, а то втрата для Бога, якому ви повинні віддати все своє серце.

– Чи вам же дорікати мені цим?..

Я силкувалася, розмовляючи з нею, визволити свою руку з її руки.

– Так ви не хочете зайти? – спитала вона.

– Ні, паніматонько, ні.

– Не хочете, Сюзанно? Ви не знаєте, до чого це може призвести, ні, не знаєте. Я помру через вас...

Останні слова викликали в мені зовсім протилежне почуття, ніж вона сподівалась: я притьмом висмикнула свою руку й утекла. Вона повернулась, глянула мені вслід, потім зайшла до своєї келії, покинувши двері розчинені, й почала голосно стогнати. Я

почула ті стогони, вони великого жалю завдали мені. Одну мить я завагалася, чи далі йти, чи вернутися; проте з почуття якоїсь огиди пішла далі, хоч і важко було мені покидати її в такому стані – я на вдачу спочутлива. Я замкнулася в келії, але почувала себе зле, не знала, до чого взятися, разів кілька пройшла туди й сюди, неуважна й схвильована; вийшла, вернулася, зрештою постукала у двері до своєї сусідки Терези. Вона якраз інтимно розмовляла про щось з однією своєю подругою, молодою черницею.

Я сказала їй:

– Мені дуже прикро перешкоджати вам, любя сестро, але прошу вислухати мене хвилину, маю вам дещо сказати...

Вона пішла зі мною до мене, і я сказала їй:

– Не знаю, що сталося з нашою матір'ю-настоятелькою, вона в розпачі. Підіть до неї, може, ви розрадите її...

Вона нічого мені не відповіла, покинула подругу у своїй келії, а сама побігла до настоятельки.

Проте недуга цієї жінки день у день ставала очевидною. Вона стала сумна й поважна. Раптом зникла та веселість, що вирувала в ній, відколи я прибула до монастиря. У всьому запанував найсуворіший лад, службу Божу почали правити з належною гідністю, до приймальні майже зовсім перестали пускати сторонніх, черницям заборонено було вчашати одна до одної, якнайпильніше було відновлено вправи. Зібрань у настоятельки й частувань уже не було, за найлегші провини тяжко карали. До мене ще звертались іноді, щоб дістати пільгу, але я цілковито відмовилася будь за кого просити. Причина цього перевероту всім була відома. Старі черниці на це не сердились, а молоді лютували, поглядали на мене лихим оком, але я була спокійна за свою поведінку й на їхнє дратування та докори не зважала.

А настоятелька, якій я не могла зарадити, хоч і не перестала її жаліти, від журби переходила до побожності, від побожності – до навіженства. Не описуватиму перебігу цих різних змін, це завело б мене в безкінечні подробиці, а скажу тільки, що спочатку вона то шукала мене, то уникала, ставилася до мене й до інших іноді зі своєю звичайною лагідністю, іноді ж переходила зненацька до надмірної суворості; кликала нас до себе й відсилала геть, призначала відпочинок і за хвилину касувала свій наказ, загадувала йти до церкви, а коли ми всі рушали, другий удар дзвону завертав усю громаду до келій. Важко уявити собі, яким неспокійним жили ми життям. День минав за тим, що ми виходили з келій і вертались назад, брали молитовника й клали його, вештались туди й сюди сходами, спускали й піднімали покривало. Та й уночі спокою було не більше, ніж удень.

Дехто з черниць звернулися до мене й спробували дати мені на здогад, що трохи більшою догідливістю та увагою щодо настоятельки все знову можна було б повернути на старий лад, тобто повернутися до звичного безладу. Я сумно відповідала їм:

– Мені шкода вас, але скажіть ясно, що я мушу зробити...

Одні з них мовчки відходили геть, похиливши голову, інші давали мені поради, що

аж ніяк не погоджувалися з порадами нашого духівника – кажу про того, якого було відкликано, бо його наступника ми ще не бачили.

Уночі настоятелька вже не виходила. Вона цілими тижнями не з'являлася ні на відправі, ні в хорі, ні в трапезній, ні в залі відпочинку – сиділа, замкнувшись у келії, блукала коридорами або йшла до церкви; стукала у двері до черниць і казала жалісним голосом: "Сестро, моліться за мене... Сестро, моліться за мене..." Пішла чутка, що вона збирається сповідатися перед усіма.

Одного разу, прийшовши перша до церкви, я побачила на ґратках пристроєного папірця, підійшла й прочитала: "Любі сестри, вас просять молитися за черницю, що ухилилася від своїх обов'язків і хоче навернутися до Бога..." Мені хотілося зірвати його, проте я його залишила. Згодом, за кілька днів, з'явився другий папірець, де було написано: "Любі сестри, вас просять благати милосердя Божого за черницю, що визнала свої гріхи, вони великі..." А ще згодом я прочитала таке прохання: "Любі сестри, вас просять молити Бога, щоб розвіяв розпач черниці, яка втратила будь-яку надію на Боже милосердя".

Ці прохання, в яких я відчувала всі переміни страдницької душі, мене глибоко засмутили. Якось я ніби залякла перед одним з цих папірців і запитала сама себе, якими гріхами вона собі докоряє, звідки в неї страх, що то за злочини вона собі закидає? Я думала про свого духівника, пригадувала його вислови, дошукувалась у них сенсу, не знаходила його й стояла мов приголомшена. Кілька черниць, розмовляючи між собою, поглядали на мене, і, коли не помиляюсь, вони гадали, що мені теж невідступно загрожує такий самий жах.

Бідна настоятелька виходила тепер тільки під спущеним покривалом, до монастирських справ не втручалася, ні з ким не говорила, дуже часто радилася з новим духівником, якого прислали нам. Це був молодий бенедиктинець. Не знаю, чи він наклав на неї всі ті спокути, що вона чинила: вона тричі на тиждень постувала, виморювала себе, слухала службу Божу на найдальших стільцях. Коли ми, йдучи до церкви, проходили повз її двері, вона лежала долілиць й підводилася тільки тоді, коли не було вже нікого. Уночі вона виходила в сорочці, босоніж. Коли здибувала випадково сестру Терезу чи мене, то відверталась і припадала обличчям до стіни. Одного разу, вийшовши з келії, я побачила її простертою долі з витягнутими руками, і вона сказала мені:

– Ідіть, топчіть мене ногами, я кращого не варта.

За ті місяці, що тривала її недуга, уся громада мала час сама намучитись і мене зненавидіти. Не розповідатиму знову про нещастя черниці, яку ненавидять у монастирі, – тепер ви їх, певно, уявляєте. Я почувала, як поволі відроджується в мені огида до мого стану. Цю огиду й свої страждання я звірила новому духівникові. Звали його отець Морель. Це людина палкої вдачі, йому років під сорок. Він вислухав мене нібито уважно й зацікавлено, побажав знати всі події мого життя, змусив мене розповісти найдрібніші подробиці про мою родину, про мої нахили, вдачу, про монастирі, де я була, про монастир, де я живу тепер, і про те, що сталося між

настоятелькою і мною. Я не потаїла перед ним нічого. Поводженню настоятельки зі мною він, здається, не надав такої ваги, як отець Лемуан, – хіба що кілька слів про це кинув. Цю справу він уважав закінченою, а найбільше вразила його моя потайна нехіть до чернецтва. У міру того як я йому відкривалася, зростала і його відвертість. Якщо я йому сповідалася, то й він мені звірявся. Те, що він казав про свої страждання, цілком відповідало моїм власним – він уступив у чернецтво проти своєї волі, до свого стану почував таку саму огиду й годен був не меншого жалю ніж я.

– Але, любя сестро, – казав він, – що ж удієш? Є одна тільки рада: зробити своє становище якнайменше прикрим.

І потім дав мені ті самі поради, яких сам додержував. Вони були мудрі.

– Горя цим не уникнеш, – казав він, – просто скоряєшся йому. Люди в чернецтві щасливі лише тією мірою, якою з хреста свого роблять заслугу перед Богом. Тоді вони радіють, тоді вони йдуть назустріч мукам, і що гірші й частіші ці муки, то більша їм з того втіха. Вони ніби обмінюють своє теперішнє щастя на майбутнє, забезпечують собі небесне щастя за рахунок добровільної жертви – щастя земного. У найбільших стражданнях вони кажуть Богові: *amplius, domine* – ще більше, Господи, і Бог ніколи не полишає його в цій молитві. Та хоч і ми з вами страждаємо так само, як вони, але годі нам сподіватися тієї самої винагороди – у нас немає того єдиного, що надає стражданню вартості, – покори. Леле! Як можу я навіяти вам чесноту, якої вам бракує і якої я сам не маю? А без неї ми загинемо в другому житті, зазнавши великих нещасть і на землі. Ми серед спокут засуджуємо себе на вічні муки майже так само певно, як миряни серед утіх. Ми від усього відмовляємося, вони тішаються, а кара після цього життя нас одна чекає. Яке ж гірке становище ченця й черниці, що не мають покликання! А проте, це – наше становище, і змінити його ми не можемо. Нас узяли у важкі кайдани, якими мусимо ми безупинно дзвеніти без ніякої надії порвати їх. Спробуйте ж тягти їх, любя сестро. Ідіть, я ще прийду до вас.

За кілька днів він прийшов. Я бачилася з ним у приймальні й придивилася до нього зблизька. Він звірив мені до кінця своє життя, я йому своє. Близьких і подібних обставин у нього й у мене було дуже багато. Він зазнав майже таких самих родинних і релігійних переслідувань. Оповідання про його огиду до чернецтва не могло розвіяти мою власну огиду, проте воно справило на мене таке сильне враження, як, гадаю, і моє на нього. Подібність наших характерів поєднувалась із подібністю подій і обставин, тож що більше ми з ним бачилися, то більше подобалися одне одному. Історія його перебувань була історією моїх, історія його почуттів була історією моїх, історія його душі була історією моєї.

Коли ми вже досить наговорилися про себе, то повели розмову про інших, надто ж про настоятельку. Як духівник, він був дуже стриманий, але поза його словами я зрозуміла, що теперішній стан у цієї жінки довго не триватиме, що вона бореться сама із собою, але марна і що станеться щось одне: або вона повернеться до своїх перших нахилів, або збожеволіє. Мене страшенно кортіло дізнатися більшого. Він, безперечно, міг би просвітити мене в питаннях, які я ставила собі і на які ніяк не могла відповісти,

але я не зважувалась його спитати, насмілилась тільки довідатись у нього, чи знає він отця Лемуана.

- Знаю, - відповів він, - це людина шановна, дуже шановна.

- Він перестав бувати у нас.

- То правда.

- Чи не могли б ви мені сказати, як воно сталося?

- Мені дуже прикро було б, коли б це мало розголос.

- Можете покластися на мою скромність.

- Мабуть, про нього щось сказали архієпископові.

- Що ж могли сказати?

- Що він живе надто далеко від монастиря, що не завжди буває тоді, коли він там потрібен, що мораль у нього надто сувора, що є підстави підозрювати в ньому новаторські думки, що він сіє розбрат у монастирі й віддаляє черниць від настоятельки.

- А звідки ви це знаєте?

- Від нього самого.

- Так ви з ним бачитесь?

- Бачуся, він мені й про вас казав.

- Що саме?

- Що вас треба жаліти, що він не розуміє, як ви могли витримати всі страждання, яких зазнали, і що хоч він мав нагоду розмовляти з вами раз чи двічі, але гадає, що ви ніколи не зможете призвичаїтись до чернецтва; що він мав на думці...

Тут він раптом спинився, і я спитала:

- Що мав на думці?

Отець Морель відповів мені:

- Мені невільно докінчити, бо це справа надто великої довіри з його боку до мене...

Я не наполягала, тільки сказала:

- То правда, що саме отець Лемуан примусив мене далі триматись від настоятельки.

- Він добре зробив.

- Чому?

- Сестро, - відповів він, прибираючи поважного вигляду, - додержуйте його порад і постарайтесь не знати причини їх усе своє життя.

- Але мені здається, що коли б я знала небезпеку, то тим пильніше могла б уникати її.

- А може, й навпаки.

- Певно, ви дуже лихої про мене думки.

- Про ваші звичаї й безневинність я маю таку думку, яку й мушу мати. Але повірте, що є згубне знання, яке вас занапастило б, коли б ви набули його. Настоятельку злякала саме ваша безневинність. Якби ви більше знали, вона менше шанувала б вас.

- Я вас не розумію.

- Тим краще.

- Хіба в близькості й ласках двох жінок може бути щось небезпечне?

Отець Морель не відповів нічого.

- Хіба я не така, якою вступала сюди?

Отець Морель не відповів нічого.

- Хіба я не була весь час така сама? Яке ж зло в тому, щоб любитися, говорити про це, виявляти це? Це ж так солодко!

- То правда, - мовив отець Морель і підвів на мене очі, які був опустив, поки я говорила.

- І хіба це звичайна річ по монастирях? Бідна моя настоятелька! Якого вона дійшла стану!

- Сумного стану. Боюся, щоб він ще не погіршав. Вона не створена для чернецтва. І так воно рано чи пізно буває, коли людина опирається природному потягу - через цей примус її пристрасті збочують і стають тим шаленішими, чим вони безглуздіші. Це - ознаки божевілля.

- Вона божевільна?

- Так, і дедалі стан її погіршуватиметься.

- І, по-вашому, така доля чекає всіх, хто вступив у чернецтво, не маючи до нього покликання?

- Ні, не всіх. Дехто помирає ще перед тим, як збожеволіти, дехто, у кого вдача гнучка, скоряється згодом, а декого якийсь час підтримують невиразні надії.

- Які ж надії можуть бути в черниці?

- Які? Передусім надія зректися обітниці.

- А коли цієї надії вже немає?

- Тоді сподіванка на те, що колись брама лишиться незамкнена, що люди відкинуть навіженства - ховати живцем у домовинах молоді істоти, і монастирі будуть скасовані; що в монастирі пожежа станеться, що монастирські мури впадуть, що хтось порятує. Усі ці припущення рояться в голові, про них думають, дивляться без ніякого наміру, гуляючи в саду, чи ж дуже високі мури, а в келії беруться за ґратки й похитують злегка, ніби мимохіть. Якщо вікно на вулицю, то поглядають на неї, і коли там проходить хто-небудь, серце починає тріпотіти, зривається з уст глухе зітхання. Коли здійсмається якесь заворушення, що про нього чутка долинає аж у монастир, знову-таки надіються; сподіваються хвороби, через яку можна зблизитися з ким-небудь або й поїхати лікуватись на води.

- Правда, правда! - скрикнула я. - Ви читаєте в глибині мого серця. Я творила й досі творю собі ілюзії.

- І коли ці ілюзії зникають від роздумів, - адже цей рятівничий чад, що його серце напускає до розуму, час від часу розвіюється, - отоді бачать усю безодню своїх злигоднів, тоді ненавидять самих себе, ненавидять інших, плачуть, стогнуть, кричать, почувають, що наближається розпач. Тоді одні кидаються навколішки перед настоятелькою і в неї шукають розради; інші вклякають у келії або біля підніжжя олтарів і прикликають небо на допомогу; ще інші шукають глибокого колодязя, високих вікон, мотузки й знаходять їх іноді; дехто, промучившись довго, заходять у якесь

отупіння й лишаються недоумками; хтось, у кого організм кволий і тендітний, поволі гине від виснаження, а в декого організм збурюється, уява тьмариться, і вони божеволіють. Найщасливіші з них ті, у кому ці утішні ілюзії відроджуються й колисають їх аж до могили; їхнє життя минає в змінах – то замилювання, то розпачу.

– А найнещасніші ті, – додала я, глибоко зітхнувши, – хто послідовно проходить усі ці етапи... Ох, панотче, як гірко мені від ваших слів!

– А чому?

– Я не знала себе, тепер знаю. Мої ілюзії будуть коротші. Хвилинами...

Я хотіла казати далі, але ввійшла одна черниця, потім друга, потім третя, четверта, п'ята, шоста, багато. Розмова стала загальною. Одні просто дивилися на духівника, інші слухали мовчки, опустивши очі; запитували його кілька разом, і всі вголос захоплювалися з мудрості його відповідей. Тим часом я відійшла в куток і поринула в глибоку задуму. Серед цих розмов, що в них кожна силкувалася показати себе й здобути перед іншими перевагу у святої людини якоюсь своєю значущістю, раптом почулися повільні кроки – хтось ішов, спиняючись уряди-годи й зітхаючи. Усі прислухались, пішов шепіт: "Це вона, наша настоятелька". Тоді всі замовкли й сіли колом. То справді була вона. Вона ввійшла; покривало спадало їй до пояса, руки були складені на грудях, голова похилена. Мене вона помітила першу, вмить підвела з-під покривала руку, затулила нею очі і, повернувшись трохи боком, другою рукою дала всім нам знак вийти. Ми мовчки вийшли, і вона лишилась наодинці з отцем Морелем.

Завбачаю, пане маркізе, що поганої думки ви зараз про мене будете, та коли мені не сором того, що я зробила, чому ж мені червоніти, признаючись у цьому? Та й як викинути з цього оповідання подію, таку багату на наслідки? Треба сказати, що склад розуму в мене дуже дивний: коли щось може збудити вашу пошану чи збільшити ваше співчуття, тоді я пишу добре чи зле, але напрочуд швидко і легко; на душі в мене весело, вислови самі собою набігають, сльози ллються солодко, і мені здається, ніби ви тут, ніби бачу вас, ніби ви мене слухаєте. А коли мушу, навпаки, показати себе перед вами в несприятливому вигляді, мені важко думати, вислови десь зникають, перо плутається, характер мого писання змінюється, і я пишу далі лише в потайній надії, що ви цих місць не читатимете. Ось одне з них:

Коли всі сестри розійшлися... "Ну, що ж ви зробили?" Ви не здогадуєтесь? Ні, для цього ви надто чесний. Я зійшла вниз навшпиньки, тихенько стала під дверима приймальні й підслухала, що там говорено. Це дуже погано, скажете ви... О, так, це дуже погано, сама знаю. Моє хвилювання, перестороги, яких я вживала, щоб мене було не помічено, мої часті зупинки, голос сумління, який щокроку наказував мені вернутися, – не полишали в цьому ніякого сумніву. Проте цікавість перемогла, і я пішла. Та коли погано підслухувувати розмову двох людей, які вважають, що вони наодинці, то переказувати її вам ще гірше! Оце знову одно з тих місць, яке я пишу в надії, що ви його не прочитаєте. Це, звісно, неправда, але я мушу себе в цьому переконувати.

Від першого слова, яке я почула по довгій мовчанці, я аж затрусилася. То було:

- Панотче, я проклята...

Я заспокоїлась. Я слухала, переді мною вже здіймався серпанок, що повивав небезпеку, яка мені загрожувала, аж мене раптом покликали. Я мусила йти, тож і пішла, але - лишенько! - і так я почула забагато. Яка жінка, пане маркізе, яка жахлива жінка!..

Тут спогади сестри Сюзанни уриваються. Усе подальше являє собою лише нотатки про те, що вона гадала, мабуть, викласти в решті свого оповідання. Здається, настоятелька збожеволіла, і ті уривки, що я далі наводжу, стосуються саме її жалюгідного становища.

Після цієї сповіді кілька днів було в нас спокійних. До громади поверталась радість, і всі мене вітали з цим, хоч я й відкидала обурено ці вітання.

Вона мене вже не уникала, дивилася на мене, але моя присутність її вже, здавалось, не хвилювала. Я пильнувала за тим, щоб приховати від неї жах, який вона навювала мені після того, як я з щасливої чи фатальної цікавості навчилася краще розуміти її.

Невдовзі вона стала мовчазна, казала тільки "так" і "ні", гуляла сама, відмовлялася від їжі. У неї почалася пропасниця, а пропасниця переросла в божевілля.

Лежачи самотою в ліжку, вона марила мною, говорила до мене, запрошувала підійти, зверталася до мене з найніжнішими словами. Почувши кроки коло келії, вона скрикувала:

- То вона йде, то її хода, я пізнаю. Гукніть же її... ні, ні, не треба.

Дивна річ - ніколи не траплялось, щоб вона помилилась і взяла когось іншого за мене.

Вона заходила з реготу, а за мить розливалася слізьми. Сестри мовчки стояли круг неї, декотрі теж плакали.

Зненацька вона казала:

- Я ж не була в церкві, не молилася Богові... Хочу встати з ліжка, хочу вдягтися, вдягніть мене... - її не пускали, і вона казала: - То хоч дайте мені молитовника...

Їй давали молитовника. Вона розкривала його, перегортала пальцем сторінки й перегортала далі навіть тоді, коли сторінки вже кінчилися. Очі в неї були нестямні.

Якось уночі вона пішла сама до церкви. За нею пішли й дехто з сестер. Вона простерлась на приступках олтаря, почала стогнати, зітхати, молитися вголос. Потім вийшла, знов повернулась і сказала:

- Пошліть по неї, це така чиста душа! Це таке безгрішне створіння! Хай і вона помолиться вкупі зі мною...

Потім, повернувшись до стільців, що стояли порожні, вона крикнула, мов до всієї громади:

- Вийдіть, вийдіть усі, хай тільки вона лишиться зі мною! Ви не годні наближатися до неї. Коли ваші голоси змішаються з її голосом, ваша нечестива хвала споганить перед Богом солодкість її хвали. Вийдіть, вийдіть...

Потім благала мене просити в Бога заступництва й прощення, їй видівся Бог, небо

нібито краялось блискавками, розступалось і гриміло над її головою, з нього в гніві спускалися ангели, вона тремтіла від поглядів божества, кидалась усюди, забивалася в темні кутки, благала милосердя, припадала обличчям до землі, потім припиняла, перемерзнувши у вогкій церкві, і її віднесли до келії, мов мертву.

Про цю жахливу сцену вночі вона вранці забула. Вона казала:

- Де ж наші сестри? Я нічого не бачу, я лишилася сама в монастирі. Вони всі мене покинули, навіть Тереза. Та й добре зробили. Сюзанни вже немає тут, тож я можу виходити, я її не зустріну... Ох, коли б то я зустріла її!.. Але ж її вже немає тут, правда? Адже немає? Щасливий той монастир, що в ньому вона! Вона все розкаже своїй новій настоятельці. Що вона подумає про мене?.. Хіба Тереза померла? Я чула, що всю ніч дзвонили по небіжчику... Бідна дівчина!.. Вона загинула навіки... і то я, то я!.. Колись я стану перед нею. Що я скажу їй? Що відповім?.. Горе їй! Горе мені!

За хвилину казала:

- Чи повернулися наші сестри? Скажіть їм, що я дуже хвора... Підведіть мені подушку... Розсупоньте мене... Почуваю, щось душить мене... Голова в мене палає, скиньте з мене чеpecь... Я хочу вмитися... Принесіть води, лийте ще, ще... Вона чиста, але пляма на душі лишилась... Мені хочеться померти, мені хотілося б зовсім не народитись, я б її не побачила.

Одного ранку її застали босу, в сорочці, розпатлану. Вона вила з піною на устах, бігала по келії, затуливши руками вуха, заплющивши очі, припадала тілом до стіни...

- Відступіться від цієї безодні, ви чуєте крики? То - пекло. З глибини прірви шугає вогонь, я бачу його, а в огні чую невиразні голоси, що кличуть мене... Боже, зглянься наді мною!.. Біжіть мерщій, дзвоніть, збирайте громаду, кажіть, щоб усі молилися за мене, я теж молитимусь... Та ще ж тільки світає, сестри наші сплять... А я вночі очей і не сплющила, хотілося спати, але не могла.

Одна із сестер сказала їй:

- Вас мучить щось, паніматко. Звіртеся мені, може, вам полегшає.

- Слухайте, сестро Агато, підійдіть до мене... ближче... ще ближче... щоб ніхто не почув... Я відкриюся вам з усім, з усім, тільки ж мовчіть про це... Ви бачили її?

- Кого, паніматко?

- Правда ж, ні в кого немає такої ніжності? Як вона ходить! Яка добропристойність! Яке благородство! Яка скромність!.. Підіть до неї, скажіть їй... Та ні, не кажіть нічого, не ходіть... Ви не зможете приступитися до неї, її небесні ангели стережуть, вони пильнують коло неї. Я бачила їх, ви теж їх побачите й злякаєтесь так, як я. Лишіться... Коли підете, то що скажете їй? Вигадайте щось таке, щоб вона не почервоніла.

- Коли б ви, паніматко, порадилися з духівником...

- Так, так... Ні, ні, я знаю, що він скаже, наслухалася вже його. Про що я з ним говоритиму? Коли б то я могла забути все!.. Коли б то я могла вернутися в небуття або відродитися!.. Не кличте духівника. Краще почитайте мені страсті Господа нашого Ісуса Христа. Читайте... Мені легшає... Досить однієї краплі його крові, щоб очистити мене... Бачите, вона аж клекотить з його боку... Схиліть цю святу рану в мене над

головою... Його кров тече на мене і стікає геть... Я загинула!.. Заберіть розп'яття... Дайте назад...

Їй знову дали розп'яття. Вона стискала його в руках, цілувала всюди, потім сказала:

- Це її очі, її уста. Коли ж я знову побачу її? Сестро Агато, скажіть їй, що я люблю її, змалюйте їй мій стан, скажіть, що я вмираю.

Їй пускали кров, робили купелі, але її недуга від лікування мов би гіршала. Не зважуюсь описувати вам усі її непристойні вчинки й повторювати всі соромітні слова, якими вона прохопилась у божевіллі. Щохвилини вона підносила руку до чола, мовби хотіла відігнати набридливі думки та образи - які вже то були образи! Вона ховала голову в подушки, затуляла простирадлом обличчя.

- Це спокусник, - казала вона, - це він! Якої дивної прибрав він подоби! Дайте свяченої води, бризніть свяченою водою на мене... Годі, годі, він уже щез.

Невдовзі її замкнули, але в'язницю стерегли не так пильно, тож вона одного дня вирвалась. Одежу на собі подерла, бігала коридорами голісінька, тільки два шматки порваної мотузки звисали у неї з рук; вона кричала:

- Я ваша настоятелька, ви всі склали в цьому присягу, коріться ж! Ви замкнули мене, нещасні! Так ось яка мені винагорода за доброту! Ви ображаєте мене через те, що я надто добра. Тепер уже не буду доброю... Пожежа!.. Вбивство!.. Грабунок!.. Рятуйте мене!.. До мене, сестро Терезо... До мене, сестро Сюзанно...

Тим часом її схопили й відвели назад до в'язниці, а вона казала:

- Ваша правда, ваша правда, лишенько! Я збожеволіла, відчуваю це.

Іноді її ніби опановувало видовище різних тортур: вона бачила жінок з мотузкою на шиї і скрученими за спину руками; бачила їх зі смолоскипами в руці; прилучалась до тих, що відбували прилюдне каяття; їй увижалося, що її на страту ведуть, і вона казала катові:

- Я заробила свою долю, заробила... Та коли б то ця мука була остання! Але вічність! Вічність вогню!

Я пишу тут тільки правду, і багато ще правдивого могла б написати, тільки не пригадую, та й сором мені бруднити ним ці сторінки.

Проживши кілька місяців у цьому сумному стані, вона померла. Яка смерть, пане маркізе! Я бачила її, бачила жахливий образ розпачу й злочину в його останню годину. Їй виділись навкруги пекельні духи. Вони чекали, щоб схопити її душу, а вона казала здушено: "Ось вони, ось вони..." і, виставляючи проти них праворуч і ліворуч розп'яття, яке тримала в руці, вона вила, кричала: "Боже мій, Боже мій!.."

Сестра Тереза померла невдовзі по ній, і у нас з'явилася нова настоятелька, літня, гнівлива й забобонна.

Мене звинувачують у тому, що я причарувала її попередницю - вона цьому діймає віри, і для мене знову починається лихо. Нового духівника теж переслідує начальство, і він переконує мене тікати з монастиря.

Утечу підготовано. Між одинадцятю і північчю я вийшла до саду. Мені перекинули мотузку, я обв'язалася нею, вона порвалася, і я впала. Подерла собі ноги й страшенно

забила поперек. За другим, за третім разом мене підняли на мур, я злізла вниз. Як же я здивувалася! Замість поштової карети, що нібито мала мене чекати, я побачила поганенького візника. Ось я й рушила на Париж із молодим бенедиктинцем. Невдовзі по його непристойному тону й вільностях, яких він допускався, я побачила, що зі мною не додержано жодної з умов, які були поставлені. Тоді я пошкодувала за келією і відчула весь жах свого становища.

Отут змалюю сцену на візнику. Що за сцена! Що за чоловік! Я кричу, візничий іде на допомогу. Скажена сутичка між ним і ченцем.

Я в Парижі. Візник спиняється на якійсь вулиці коло вузьких дверей, що вели до темного й брудного коридору. Господиня зустріла мене й оселила на горішньому поверху в маленькій кімнатці, де я знайшла майже все потрібне. Приходила до мене жінка, що на першому поверсі жила. "Ви молода й, мабуть, нудьгуєте, панно. Ходімо до мене, там ви знайдете добре товариство чоловіків і жінок – не всі вони такі гарні, як ви, але майже всі такі молоді. У мене розмовляють, грають, співають, танцюють; розважаємось, як тільки можна. Коли ви й закрутите голови всім нашим кавалерам, то присягаюсь вам, що наші дами не ревнуватимуть і не гніватимуться на вас... Приходьте ж, панно". Та, що казала мені отак, була вже літня, погляд мала ніжний, голос лагідний, говорила дуже вкражливо.

Два тижні прожила я в цьому будинку, наражаючись на всі домагання мого віроломного викрадника й на всі бурхливі сцени непевного місця, а сама тільки шукала нагоди, щоб утекти.

Вона таки трапилась. Було пізно вночі. Коли б поблизу був мій монастир, я вернулася б до нього. Я бігла не знати куди. Мене спиняли чоловіки. Жах огорнув мене. Я впала непритомна від виснаження на порозі свічкової крамниці. Мене прихистили. Коли я опритомніла, я лежала на лихенькому ліжку, а коло мене стояло душ кілька. Мене спитали, хто я. Не знаю, що я відповіла. Мені дали служницю, щоб відвела мене додому. Я взяла її за руку, і ми пішли. Відійшли вже далеченько, коли дівчина спитала мене:

– Ви ж, певно, знаєте, панно, куди нам іти?

– Ні, дитино моя, мабуть, до шпиталю.

– До шпиталю? Хіба у вас дому немає?

– Лишенько, немає!

– Що ж ви таке зробили, що вас прогнали о такій порі! Та ось ми якраз коло святої Катерини[29], спробуймо, чи не можна зайти. У всякому разі, не бійтесь нічого, на вулиці не залишитесь, переночуєте в мене.

Я повернулася до свічкаря. Служниця перелякалася, коли вона побачила мої ноги, на яких я шкіру обдерла, як упала, тікаючи з монастиря. У неї я переночувала. Другого дня ввечері пішла знову до святої Катерини, пробула там три дні, а тоді мені заявили, що я мушу або до головного шпиталю йти, або взяти першу-ліпшу посаду.

Небезпека загрожувала мені у святій Катерині від чоловіків і жінок, бо саме сюди, як я довідалась згодом, міські розпусники й матрони ходять шукати пригод. Примара

зlidнів не додала ніякої сили грубим спокусам, яких я зазнала. Я продала своє манаття й купила відповідніше до мого становища.

Поступила на службу до пралі, де й зараз живу. Приймаю білизну й прасую. Робота важка й годують погано, жити погано, спати погано, зате ставляться до мене по-людськи. Чоловік візникує, жінка трохи сварлива, але, зрештою, добра. Зі своєї долі я була б задоволена, якби могла сподіватись, що матиму спокій.

Я довідалась, що поліція схопила мого викрадника й віддала до рук його начальства. Бідолаха! Його ще більше треба пожаліти, ніж мене; про його замах пішла поголоска, а ви не знаєте, як жорстоко карають ченців за розголошені провини – до кінця днів житлом йому буде в'язниця. Така буде й моя доля, якщо мене спіймають. Але у в'язниці він проживе довше від мене.

Біль від падіння дається взнаки. Ноги в мене опухли, я не можу ходити. Працюю сидячи, бо стояти мені важко. А втім, хвилини свого одужання боюся: чим я відмовлюся тоді, щоб не виходити з хати? А скільки небезпеки чигає на мене, коли я з'явлюся на вулиці! Але, на щастя, я маю ще час. Мої родичі, певно, здогадуються, що я в Парижі, й, безперечно, вживають усіх заходів, щоб розшукати мене. Я надумала була покликати до себе на горище пана Манурі, порадитися з ним і йти за його порадами, але його вже немає.

Я живу в постійній тривозі – від найменшого шереху в будинку, на сходах, на вулиці мене охоплює жах, я тремчу, як листок, коліна мої підгинаються, робота падає з рук. Мало не всі ночі я очей не сплющила. Коли й сплю, то неспокійно: розмовляю, гукаю, кричу. Не розумію, як ті, з ким я живу, досі мене не розгадали.

Виявилося, що про мою втечу оголошено. Цього я й сподівалася. Одна з моїх товаришок сказала мені про це вчора, додавши до цього огидні подробиці й такі міркування, що від них розпач бере. На щастя, вона саме вішала на мотузках мокру білизну, повернувшись спиною до лампи, і моєї стурбованості не могла помітити; проте моя господиня, побачивши, що я плачу, сказала мені:

– Що це з вами, Маріє?

– Нічого, – відповіла я.

– Та чи ви така дурна, – додала вона, – щоб ото жаліти непутящу черницю, безсоромну й безвірну, яка з нікчемним ченцем зізналася й утекла з ним із монастиря? Мабуть, дуже вже ви співчутлива. їй треба було тільки пити, їсти, молитися Богу та спати, їй добре було, ну й сиділа б собі. Якби сходила разів три-чотири на річку в таку негоду, то не рипалася б.

На це я відповіла, що невідомо, що саме боліло тій черниці, та краще була б мовчала, бо вона додала:

– Ще б пак! Та то ж ледащо, її Бог покарає.

На цьому слові я схилилася над столом і не розгиналася, поки господиня не сказала мені:

– Що це ви, Маріє, замріялися? Поки спатимете, робота не зрушиться.

Монастирського духу в мене не було ніколи, це добре видно з мого вчинку, але в

чернецтві я звикла до певних обрядів, які машинально повторюю, наприклад, задзвонить дзвін – я хрещуся або стаю навколішки. Постукають у двері-я кажу Ave. Спитають мене про щось, моя відповідь завжди кінчається: так, ні, паніматко, сестро. Зайде хтось чужий – я руки складаю на грудях і, замість привітатись, уклоняюся. Товаришки сміються з мене й гадають, що то я на жарт удаю черницю, та недовго, мабуть, помилятимуться вони. Через свою необачність я зраджу себе, і тоді пропала.

Поспішіть допомогти мені, пане. Ви спитаєте, мабуть: що я можу зробити для вас? Ось що: гонор у мене невеликий. Мені треба місце покоївки, служниці чи просто наймички, аби лиш жити в безвісті на селі, десь у глухій провінції в чесних людей, що не знали б з великим світом. До платні байдуже мені: безпека, спокій та хліб з водою. Будьте цілком певні, що зі служби моєї будуть задоволені. У батьківській господі я навчилася працювати, у монастирі – коритись. Я молода, на вдачу дуже лагідна. Коли ноги мої загояться, у мене сили буде більше, ніж навіть треба для роботи. Я вмю шити, прясти, вишивати й прати. Коли ще була в миру, я сама плела собі мереживо й хутко пригадала б це діло. Я до всього вдатна, ніякою працею не погребую. Маю голос, умію музики й так граю на клавесині, що могла б розважити якусь матір, схильну до цього, а то й учити її дітей. Тільки ж побоялася б зрадити себе цими ознаками добірного виховання. Коли б треба було навчитись робити зачіски, я маю смак до цього, взяла б учителя й здобула б незабаром цю невеличку вмілість. Якесь місце, пане, коли можливо, хоч яке-небудь, – оце все, що треба мені; більшого я й не бажаю. Щодо моєї моралі, то можете поручитись. Попри мою славу, я таки звичайна, благочестива навіть. Ох, пане, усі мої нещастя скінчилися б і я не мусила б людей боятися, коли б Бог не спинив мене. Скільки разів підходила я до глибокого колодязя, що край монастирського саду! Не кинулась я в нього тільки тому, що мені давали цілковиту волю вчинити це. Не знаю, яка доля мені призначена, та якщо я муситиму колись повернутися до монастиря, я ні за що не відповідаю – колодязі є повсюди. Згляньтеся наді мною, пане, і не готуйте самі собі на довгі роки гризоти.

Р. S. Мене гнітить утома, змагає жах, і спокій від мене тікає. Оці спогади, писані похапцем, я перечитала зараз на свіжу голову й помітила, що зовсім ненавмисне показувала себе в кожному рядку справді такою нещасною, якою була, але багато приємнішою, ніж воно є. Може, ми гадаємо, що люди до образу наших чарів чутливіші, ніж до малюнку наших страждань, і що звабити їх легше, ніж зворушити? Я надто мало знаю людей і саму себе вивчала не досить, щоб розібратись у цьому. Проте, коли маркіз, якому приписують такий витончений такт, дійде думки, що я звертаюся не до його добродійності, а до його пороку, – що ж він подумає тоді про мене? Ця думка бентежить мене. Справді, хибно було б приписувати особисто мені інстинкт, що властивий усій моїй статі. Я жінка, може, й трохи кокетна. Але природно й нелукаво.

[1] Монастир св. Марії ймовірно колись насправді існував.

[2] Відомий паризький учитель танців.

[3] Тобто коли вона брала постриг.

[4] Сен-роський вікарій – вікарій церкви св. Роха в Парижі.

[5] *Фейянський монастир* знаходиться неподалік від палацу Тюільрі в Парижі.

[6] *Льоншан* - монастир ордену Сен-Клер (кларис), одного з найбільш суворих орденів, заснованого у XII ст. Монастир був розташований на місці нинішнього паризького іподрому між Булонським лісом та Сеною. Він був зруйнований під час Великої французької революції.

[7] *Сумне лаштування, бліді свічки, і світло страшніше від темряви...* - арія з опери "Кастор та Поллукс" композитора Рамо (1734).

[8] "Помилуй" (лат.) - 56-й псалом Давіда.

[9] *Сульпіціанці* - католицький чернечий орден, заснований у XVII ст., мав власні навчальні заклади.

[10] *Янсеніст* - послідовник янсенізму (XVII-XVIII ст.), реформаторського руху в католицькій церкві, заснованого католицьким богословом Янсенієм (1585-1638). Доктрина янсенізму стверджує божественне визначення долі й заперечує свободу волі.

[11] *Молініст* - прибічник вчення іспанського ієзуїта Луїза Моліни (1535-1600), на відміну від янсеністів, моліністи вважали, що божественна благодать також залежить від вчинків самої людини.

[12] *...чи визнаю буллу...* - Мається на увазі булла папи Клімента XI "Unigentius" (1713), видана на вимогу ордену єзуїтів. Булла засуджувала янсеністів як еретиків і прокламувала верховенство церкви над державою. Вона розколола Францію на два ворожих табори.

[13] Жорстока двозначність: слово "мир" (лат. *рах*, фр. *раіх*) означає також в'язницю в католицьких монастирях.

[14] *Ви знаєте, пане, що в четвер святі дари з дарохранительниці переносять на окремий олтар...* Йдеться про перенесення так званої євхаристії (св. причастя) з дарохранительниці до тимчасового вівтаря, так званої могили.

[15] *Пані де Субіз* - йдеться про дружину маршала Субіза, фаворитку маркізи Помпадур.

[16] "Червоними закаблуками" називали придворних.

[17] *Пан Манурі* - відомий адвокат тих часів.

[18] "Гряди, Создателю!" (лат.) - гімн Творцеві.

[19] Моли Бога за неї (лат.).

[20] Хай спочине у мирі (лат.).

[21] *...пансіонерками в Пор-Роялі...* - вихованками в монастирі Пор-Рояль. Пор-Рояль - жіночий монастир, заснований у 1204 р. неподалік від Парижа. Його було перенесено до Парижа у 1625 р. і розпущено у 1709 р. У 1636 р. Пор-Рояль був духовним центром янсенізму.

[22] *Жан Жозеф Мондонвіль* (1715-1773) - французький композитор, прихильник французького напрямку в музиці на противагу італійському.

[23] *Франсуа Куперен* (1668-1733) - відомий французький органіст, клавесиніст та композитор.

[24] *Жан-Філіпп Рамо* (1683-1764) - ушавлений французький композитор, органіст,

клавесиніст, реформатор опери, прибічник національного стилю в музиці.

[25] *Доменіко Скарлатті* (1685-1757) – учень свого батька Алессандро Скарлатті, композитор і клавесиніст, видатний представник неаполітанської музикальної школи.

[26] "Радуйся..." (*лат.*) – початок молитви Богородиці.

[27] *Етампський монастир, Етамп* – старовинне місто неподалік від Парижа.

[28] "Відступи, сатано, геть, сатано!" (*лат*) – закляття сатани.

[29] Шпиталь і притулок святої Катерини.